

התוצר לענפיו והביקושים

בשנת 1995 המשיך המשק הישראלי לצמוח בשיעור נאה. התוצר המקומי הגולמי גדל בכ-7 אחוזים – שהוא שיעור גידול לנפש של כ-4 אחוזים, וזאת למרות ההרעה המשמעותית בתנאי הסחר של ישראל. התרחבות הביקוש לתוצר היתה דומה לשיעור התרחבות ההיצע, ואף על פי כן לוותה התקרבות המשק לתעסוקה מלאה בהאטת קצב עליית מחיר התוצר. שער החליפין הריאלי יוסף בשיעור של כ-2 אחוזים, קצב הנמוך ממגמת הטווח הארוך. למרות ההשקעות הרבות בשנים האחרונות אין רואים עדיין גידול משמעותי של פרויקט הייצור, אף כי מגמת הירידה נבלמה השנה. לעומת זאת המשיך לרדת שיעור התשואה להון, בעיקר בגלל ההרעה בתנאי הסחר. המדיניות הפיסקאלית וההרעה בתנאי הסחר היו הגורמים העיקריים להתרחבות הגירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים. בשנים האחרונות כשליש ויותר מן ההשקעה בתעשייה נהנתה מהטבות החוק לעידוד השקעות הון. בהטבות אלו יש כדי לעודד השקעות שתשואתן למשק נמוכה משיעור הריבית על החוב החיצוני של ישראל.

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1995 התרחבה הפעילות הכלכלית בקצב מרשים – בהמשך לשיעורי הצמיחה שידע המשק מאז ראשיתו של העשור הנוכחי. התוצר המקומי הגולמי גדל השנה בשיעור ריאלי של 7.1 אחוזים, והתמ"ג העסקי גדל בשיעור של 8.6 אחוזים, שהם שיעורי גידול לנפש של 4.3 ו-5.8 אחוזים, בהתאמה. הגיאות בפעילות הכלכלית בשנים האחרונות היא תוצאה של שלושה תהליכים עיקריים שעובר המשק הישראלי: (1) קליטת גל העלייה לשלביה; (2) רפורמות מבניות, ובהן הגדלת פתיחות המשק לתנועות סחורות, גורמי ייצור ותנועות הון פיננסיות; (3) התהליך המדיני באזורנו.

התקרבות המשק לתעסוקה מלאה לא לוותה בהאצת שיעור עליית המחירים, והייתה אפילו האטה במחיר התוצר. הפעילות הכלכלית התרחבה למרות ההרעה המשמעותית בתנאי הסחר: מחירי היבוא (למעט יהלומים) עלו ב-9.8 אחוזים, בעוד שמחירי היצוא (למעט יהלומים) עלו רק ב-5.4 אחוזים. פריון הייצור לא עלה למרות הגידול הרב של התוצר, אך מגמת הירידה נבלמה. לעומת זאת המשיך לרדת גם השנה שיעור התשואה להון הפיסי הגולמי.

הגיאות בפעילות הכלכלית הובלה, מצד הביקוש, על-ידי גידול ההשקעה המקומית, שעלתה בשיעור ריאלי של כ-11 אחוזים. עליית ההשקעה משקפת את התרחבות ההשקעה בבתי מגורים, שנבעה בעיקר מן הרמה הגבוהה של מחירי הדירות בשנה הקודמת ומדיניות הפשרת הקרקעות. התוצר של ענף הבנייה, כולל הענפים המייצרים לבנייה, תרם 1.3 נקודות אחוז לגידולו של התוצר העסקי. ההשקעה בענפי המשק המשיכה לגדול השנה, אך בקצב איטי יותר מאשר בשנת 1994. גידול זה מוסבר ברצונן של הפירמות להתאים את מלאי ההון לעובד לרמה הרצויה, לאחר ירידתו של יחס זה עם בוא העולים. ההשקעה במלאי עלתה השנה עלייה משמעותית, ועמדה על כ-2 נקודות אחוז של התוצר העסקי. המדיניות המוניטרית המרסנת שננקטה השנה לא לוותה בצמצום ההשקעה, משום הפתיחות הגוברת של המשק הישראלי לשוק

לוח ב'-1
המקורות והשימושים, 1981 עד 1995

השינוי לעומת השנה הקודמת											
בכמות						במחיר					
		ממוצע -1981 1985		ממוצע -1986 1989		ממוצע -1990 1995				במחירים שוטפים 1995	

(1) היבוא על בסיס סיפ; אינו כולל תשלומים לגורמי ייצור בחו"ל ותשלומי ריבית של הסקטור הציבורי לחו"ל.

(2) למעט השינוי במלאי.

(3) היצוא אינו כולל תקבולים מגורמי ייצור בחו"ל ותקבולי ריבית של הסקטור הציבורי מחו"ל.

(4) התוצר המקומי הגולמי, למעט תוצר השירותים הציבוריים, המלכ"ר ושירותי הדיוור.

* עמודה זו מציגה את שיעורי השינוי בהתחשב בכך שהממשלה נטלה על עצמה את התשלום לקופות החולים במקום הפרטים (בעקבות הנהגת חוק בריאות ממלכתי). סכום זה מתבטא כירידה כמותית של הצריכה הפרטית ועלייה כמותית (באותו סכום) של הצריכה הציבורית.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההון הבינלאומי וירידת הריבית הריאלית לטווח ארוך בעולם, שנלוותה לשיפור במעמדו של המשק הישראלי.

יצוא הסחורות והשירותים (למעט יהלומים שירותי הון ויוש"ע) גדל ריאלי בשיעור של 8.1 אחוזים (לוח ו-3), אך ההתפתחות לא הייתה אחידה: קצב גידולו של היצוא התעשייתי היה בשנת 1995 כ-4 אחוזים, בהשוואה לכ-14 אחוזים בשנת 1994. לעומת זאת הואץ יצוא השירותים, והוא גדל השנה בכ-15 אחוזים, בהשוואה לכ-7 אחוזים אשתקד. שיעור גידולו של סך היצוא גדל דומה לזה של הסחר העולמי, המהווה בשנים האחרונות אומדן חסר לביקוש ליצוא ישראלי משום שהשינויים הגיאופוליטיים שיפרו את מעמדו של המשק הישראלי, גידולו של היצוא לא מיצה את הפוטנציאל, בשל ההרעה המשמעותית שהייתה השנה בתנאי הסחר וכתוצאה מירידה תלולה של היצוא הביטחוני, שהביקוש העולמי לו ירד גם השנה. (ראה פרק ו').

המדיניות הפיסקאלית תרמה להתרחבות הביקושים באופן ישיר דרך גידולה של הצריכה הציבורית (למעט יבוא ביטחוני) בשיעור של 2.7 אחוזים. תוספות השכר לעובדי הסקטור הציבורי וירידת שיעור המסים נטו (בניכוי מס הבראות) תרמו תרומה נוספת – אף כי מתונה יותר בהשוואה לשנה הקודמת – לגידולה של הצריכה הפרטית. התבססות העולים במשק הישראלי השפיעה אף היא על התרחבות הצריכה הפרטית.

ההיענות הרבה של צד ההיצע להתרחבות הביקושים נתמכה בגידול רב של מלאי ההון (כ-9 אחוזים) ובגידולו של כוח העבודה האזרחי ב-3.5 אחוזים. הגידול בגורמי הייצור איפשר התרחבות של היצע התוצר העסקי בכ-6 עד 8 אחוזים. כדי להדביק את התרחבות הביקושים הגדילו הפירמות את תשומת העבודה מעבר לשיעור הגידול של כוח העבודה, וזאת באמצעות הגדלת מספר שעות העבודה למועסק, מספר העובדים הזרים והיקף העסקת המובטלים.

למרות הגיאות בפעילות הכלכלית לא עלה השנה פריון הייצור הכולל – אולם באופן יחסי זהו שיפור קל מאוד בהשוואה לשנתיים הקודמות שבהן הוא ירד בשיעור מצטבר של כ-2 אחוזים. בטווח הקצר נדרשות הוצאות התקנה של הציוד החדש וכן הוצאות על הכשרת העובדים לקליטתו. כתוצאה מכך נפגעו פריון העבודה ופריון הייצור. בטווח הארוך יותר, לאחר שתסתיים תקופת ההכשרה, יצא המשק נשכר מן השיפורים הטכנולוגיים הגלומים בהון החדש. למרות השיפור הקל בפריון הייצור והעבודה, המשיך שיעור התשואה על ההון הגולמי בסקטור העסקי לרדת (בכנקודת אחוז) – ל-12.6 אחוזים. ירידתו משקפת בעיקר את ההרעה בתנאי הסחר. שיעור התשואה בניכוי ההרעה בתנאי הסחר היה 13.7 אחוזים. (ראה הערה 6.)

התרחבות הביקושים הייתה דומה לשיעור התרחבות ההיצע, וכך נשאר יציב בקירוב משקלו של עודף היבוא בתוצר (במחירים קבועים). אף שהייתה התרחבות מאוונת בקירוב של הביקוש ושל ההיצע, הואט השנה קצב עלייתם של מחירי התוצר העסקי. ניתן לתלות זאת בהחלשות הציפיות האינפלציוניות. שער החליפין הריאלי, שנמדד על פי הפער בין שיעור עליית מחיר היצוא לשיעור עליית מחיר התוצר העסקי (כולל שירותי דיור), מראה על ייסוף ריאלי של כ-2 אחוזים. מדד זה מצביע על ייסוף ריאלי מתמשך מאז סוף שנות השבעים, בשיעור של כ-3.4 אחוזים בממוצע שנתי (כ-4 אחוזים – לפי מחיר היצוא מנוכה במחיר התמ"ג). הייסוף המתמשך מוסבר ברובו בצמיחה כלכלית מוּטת סחירים, בגידול הביקוש למוצרים בלתי סחירים, שהתלווה לעליית התוצר ובגידול הביקוש הממשלתי. גורמים אלו המשיכו לפעול גם השנה. למרות זאת שיעור ייסופו הריאלי של שער החליפין היה השנה נמוך משיעורו ארוך הטווח. הגורם העיקרי לכך נעוץ, כנראה, בהרעה שהייתה השנה בתנאי הסחר, תוך האצה במחירי מוצרי היבוא, וכמיוחד במחירי חומרי הגלם. זו יצרה מספר השפעות סותרות על שער החליפין הריאלי, שסיכומן נוטה ליצור פיתוח ריאלי. לעומת זאת נראה שהאטת קצב עליית שער החליפין הנומינלי, כתוצאה מן המדיניות

לוח ב' - 2

אינדיקטורים לתוצר המקומי העיסקי, לפריון העבודה ולפריון הכולל - מצד ענפי המשק, 1981 עד 1995

1995	1994	1993	1992	1991	1990 1995	1986 1989	1981 1985	
ההרכב הענפי של התוצר ² במחירי 1990								
28.4	28.8	29.4	29.4	29.9	29.3	30.8	30.6	תעשייה
4.4	4.2	4.5	4.8	4.6	4.6	4.9	5.0	חקלאות
12.6	12.4	12.5	12.4	12.5	12.5	12.6	12.2	תחבורה ותקשורת
9.8	9.6	9.6	10.5	10.6	9.8	7.7	9.6	בנייה
41.0	41.1	40.0	38.8	38.2	39.8	39.8	38.3	מסחר ושירותים
3.8	3.9	4.0	4.1	4.1	4.0	4.2	4.3	חשמל ומים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל הסקטור העסקי
39.2	39.3	40.5	40.9	40.9	40.5	43.4	44.2	תוצר סחיר ³
60.8	60.7	59.5	59.1	59.1	59.5	56.6	55.8	תוצר לא סחיר
העלייה או הירידה של התוצר								
8.2	7.4	6.8	8.2	6.7	7.3	2.8	3.7	תעשייה
15.6	1.7	1.3	12.8	-6.2	6.8	3.0	5.6	חקלאות
12.1	8.5	7.9	9.0	5.2	7.7	5.1	4.2	תחבורה ותקשורת
12.3	9.7	-4.1	8.6	33.9	12.8	4.0	-4.1	בנייה
9.7	12.3	10.4	11.5	3.2	8.7	5.0	4.1	מסחר ושירותים
6.9	7.5	4.5	10.0	6.0	6.8	3.6	3.1	חשמל ומים
9.9	9.5	7.0	9.9	6.7	8.3	4.1	3.2	סך כל הסקטור העסקי
9.7	9.4	8.1	10.0	4.2	7.9	4.1	4.0	מזה: למעט בנייה
9.6	6.3	6.1	9.6	2.8	6.7	2.3	3.9	תוצר סחיר
10.2	11.6	7.7	10.1	9.6	9.4	5.6	2.6	תוצר לא סחיר
פריון העבודה - התוצר לשעת עבודה								
4.2	1.5	-0.9	2.1	2.0	2.4	2.5	2.4	תעשייה
7.5	-2.5	-9.5	11.1	4.9	6.8	5.4	4.8	חקלאות
5.8	2.0	3.5	0.6	2.3	2.5	3.3	4.4	תחבורה ותקשורת
-1.3	3.2	4.7	-10.7	14.4	2.0	3.3	-4.4	בנייה
1.8	-0.1	0.4	3.4	-1.8	1.2	0.4	1.1	מסחר ושירותים
4.0	-3.2	-6.7	23.0	8.0	2.9	-1.9	6.4	חשמל ומים
2.6	0.7	2.1	0.9	1.7	2.1	2.0	1.5	סך כל הסקטור העסקי
3.3	0.3	1.2	3.0	1.0	2.3	1.9	2.1	מזה: למעט בנייה
הפריון הכולל - התוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה								
1.9	0.4	-0.2	2.5	2.3	2.0	1.2	1.1	תעשייה
10.5	-0.8	-5.7	12.7	2.5	7.5	4.9	4.6	חקלאות
4.3	1.6	2.5	2.2	2.6	2.5	2.9	3.5	תחבורה ותקשורת
-2.1	1.5	1.5	-10.8	16.8	1.9	4.1	-4.2	בנייה
1.2	2.2	2.1	4.7	-1.5	1.9	0.5	0.0	מסחר ושירותים
2.5	-1.6	-4.0	14.6	4.5	2.0	-0.9	2.6	חשמל ומים
2.1	1.3	0.9	2.4	2.2	2.2	1.8	1.0	סך כל הסקטור העסקי
2.5	1.1	1.7	3.8	1.0	2.5	1.6	1.5	מזה: למעט בנייה

(1) הניתוח בגוף הפרק מתבסס על התוצר העסקי לפי נתוני החשבונאות הלאומית, ואילו בלוח זה מובא התוצר מצד ענפי המשק, שמהימנותו הסטטיסטית פחותה.

(2) במחיר גורמי ייצור.

(3) התוצר הסחיר הוא רכיב הערך המוסף במוצרים הסחירים, כלומר הנסחרים גם במסחר הבינלאומי.

(4) שיעור הגידול שקיבלה הלמ"ס שונה מזה הנקוב כאן - משום שהלמ"ס כללה את תמריצי הזירוז, שנתנה הממשלה. לקבלנים בענף הבנייה למגורים, כגידול כמותי של התוצר.

המוניטרית המרסנת, לא מילאה השנה תפקיד מרכזי בקביעת שער החליפין הריאלי, ועיקר השפעתה התבטא רק לקראת סוף השנה.

משקל ההשקעה בכלל הכנסות המשק היה בשנת 1995 22.6 אחוזים, בהשוואה ל-22 אחוזים בשנת 1994, ושיעור החיסכון הלאומי בכלל הכנסות המשק ירד מ-18.7 אחוזים בשנת 1994 ל-18.1 אחוזים ב-1995. פירושו של דבר ששיעור החיסכון הלאומי המשיך לרדת (בשנת 1995), ולראשונה מאז 1991 הובלה הירידה על ידי החיסכון הציבורי. התרחבות ההשקעה מעבר לחיסכון היה בה כדי לתרום לעליית שיעור הריבית המקומית לטווח ארוך.

הגירעון בחשבון השוטף משקף את הפער בין ההשקעה לחיסכון, והוא הגיע השנה ל-4.2 אחוזים מכלל הכנסות המשק (כ-5 אחוזי תוצר) – רמה שאינה זכורה מאז השנים 1982 ו-1983, אשר הגירעון בהן הוליד את משבר מאזן התשלומים בשנת 1984. אמנם המשק הישראלי היום שונה לחלוטין מזה שהיה בשנים המוזכרות, בעיקר מבחינת שיעור הצמיחה ושיעור האינפלציה, אך יש מקום לנקוט אמצעי זהירות כדי שלא להיקלע לדינמיקה שלילית של טווח קצר כתוצאה מיצוא הון פיננסי לחו"ל. (ראה פרק ו' – תנועות ההון).

הגירעון בחשבון השוטף התרחב מכ-2.5 מיליארדי דולרים בשנת 1994 לכ-4 מיליארדי דולרים בשנת 1995. הגורמים העיקריים לכך הם המדיניות הפיסקאלית וההרעה בתנאי הסחר. למדיניות התקציב יש גם השפעה ממוקדת להתרחבות הגירעון במאזן התשלומים. כשליש מן ההשקעות בתעשייה זכו בשנת 1995 להטבות על פי החוק לעידוד השקעות הון. אמנם שיעור הריבית המקומית לטווח ארוך הוא בסביבת הריבית שעומדת בפני המשק הישראלי, אך סבסוד נדיב זה במסגרת החוק לעידוד השקעות מעלה את החשש כי חלק מן ההשקעות הרבות של השנים האחרונות לא יניבו תשואה שתממן את החזר החוב החיצוני אשר נצבר בגין.

מראשית העשור צמח המשק הישראלי בקצב מרשים. הצמיחה הביאה לירידה משמעותית של שיעור האבטלה ולעלייה כללית של רמת החיים. העלייה ברמת החיים לא הייתה מאוזנת; בעשירונים התחתונים היה שיעור העלייה של ההכנסות קטן יחסית לעשירונים העליונים. אין בידינו נתונים על התחלקות הרכוש, אך על גידול אי השוויון ניתן ללמוד מהתחלקות ההכנסות בקרב שכירים ובקרב האוכלוסייה כולה. אי שוויון זה גדל במידה ניכרת בשנת 1994 והגיע לרמה הגבוהה ביותר מאז 1960. במקביל אנו עדים לגידול ניכר – 11.5 אחוזים – של מספר המשפחות המצויות מתחת לקו העוני.

2. הביקוש לתוצר המקומי

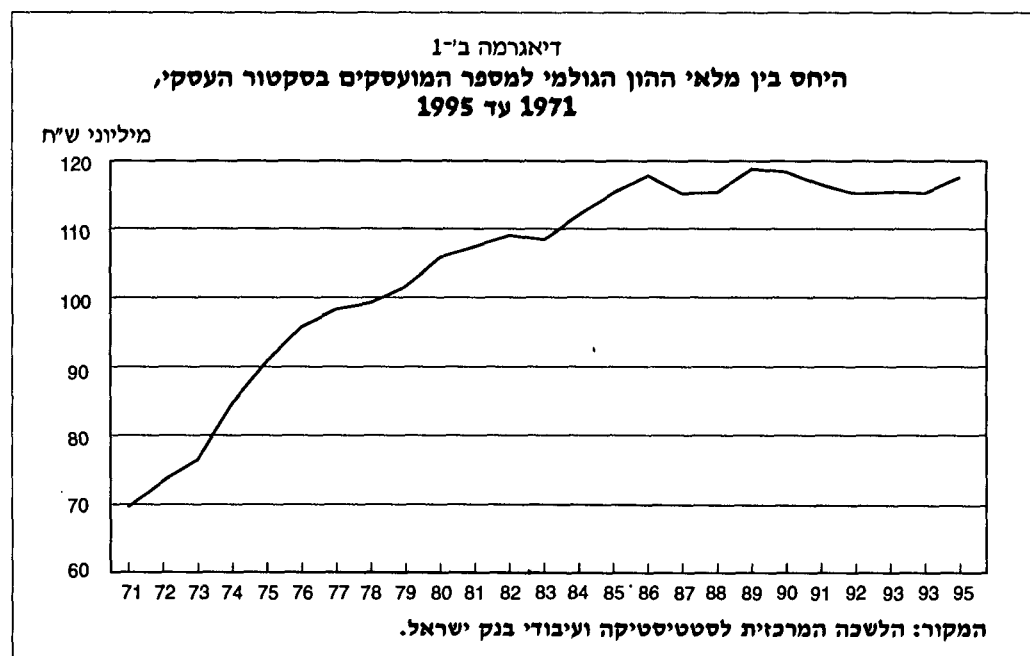
השימושים (למעט יבוא ביטחוני), המהווים אינדיקציה להתרחבות הביקוש לתוצר המקומי, גדלו בשיעור ריאלי של 7.2 אחוזים (לוח ב'-1), והשימושים שהופנו לסקטור העסקי – 8.3 אחוזים (לוח ב'-4). כללית ניתן לומר כי הגידול היה משותף לכל הביקושים.

את התרחבות הביקושים הוביל שיעור גידולה הנאה של ההשקעה המקומית הגולמית, כ-11 אחוזים. זאת תוך התפתחות בלתי אחידה של רכיבי ההשקעה: ההשקעה במלאי גדלה מ-1.5 אחוזי תוצר (תמ"ג

הגדרת קו העוני בישראל משקפת גישה יחסית: משפחות המוגדרות כעניות אינן סובלות בהכרח מרעב. יתר על כן, מספר המשפחות מתחת לקו העוני יכול לגדול תוך עלייה ברמת החיים של משפחות אלו.

עסקי, מחירי 1990) לכ־2 אחוזי תוצר, ונועדה בחלקה להתאים את המלאי לרמת הפעילות הכלכלית, אף כי העיתוי אינו מתיישב עם המדיניות המוניטרית המרסנת ועם עליית המחירים של חומרי הגלם; הבנייה למגורים גדלה מאוד – כ־19 אחוזים (לוח ב'–6) – גידול המשקף בעיקר את תגובת ההיצע למחירים הגבוהים שהיו בשנה שעברה. תגובה זו התאפשרה, בין השאר, עקב הפשרה מואצת של קרקעות, שעליה החליטה הממשלה כדי למתן את מחירי הדיור. התרומה הישירה של ההשקעה בבתי מגורים לגידולו של התוצר העסקי עומדת על כנקודת אחוז.

ההשקעה של הסקטור העסקי בענפי המשק גדלה בשיעור של כ־7 אחוזים (לוח ב'–7), האטה בהשוואה לשנה הקודמת. גידול זה מבטא את תהליך ההתאמה המתמשך של מלאי ההון. בעקבות גל העלייה נרדל מלאי ההון לעובד (דיאגרמה ב'–1). דלדולו לווה בעלייה של פריזון העבודה ושל שיעור התשואה להון פיס, וכך נוצר תמריץ להגדלת ההשקעה. תמריץ זה נתמך על ידי החוק לעידוד השקעות הון, שמגדיל את כדאיות ההשקעה מנקודת ראות המשקיעים הפרטיים, ועל ידי מדיניות מוניטרית מרחיבה, ששררה לפני 1994.

היחס של מלאי ההון הגולמי לעובד הלך ועלה מאז שנות השישים, ומגמה זו נפסקה, ואף התהפכה עם תחילת גל העלייה בשלהי 1989. בשנת 1995 נמצא יחס זה עדיין מתחת לרמתו ערב גל העלייה. לפיכך נראה, כי הגורם המרכזי להמשך גידולו של הביקוש להשקעות מונע על ידי הצורך להתאים את מלאי ההון לעובד לרמה הרצויה.

נראה כי המדיניות המוניטרית המרסנת שננקטה בשנתיים האחרונות במסגרת המאבק באינפלציה, והתבטאה בעליית שיעור הריבית על ההלוואה המוניטרית, לא לוותה במידה משמעותית בהשפעות לוואי שליליות של ריסון ההשקעה. זאת משום שלחלק מן היחידות הכלכליות יש גישה לשוק האשראי

לוח ב' - 3
התפתחות התוצר העסקי, גורמי הייצור והפריזון, 1961 עד 1995
(אחוזי שינוי כמותיים, שנתיים וממוצעים רב-שנתיים)

ממוצעים רב-שנתיים							
1995	1994	1993	1990 1995	1986 1989	1981 1985	1973 1980	1961 1972
התוצר							
8.6	7.6	3.6	7.2	4.9	3.7	2.9	10.1
8.2	7.4	4.1	6.8	5.0	4.4	..	..
סך הכול							
תשומת העבודה							
7.2	8.7	4.8	6.1	2.0	1.7	0.5	3.5
6.2	9.1	6.9	5.5	2.2	1.9	..	..
סך הכול							
ללא בנייה							
מלאי ההון (לתחילת שנה)							
8.8	6.9	5.4	5.0	2.7	3.4	6.2	9.0
11.5	9.2	7.6	6.4	1.7	2.5	5.0	7.8
א. סה"כ - גולמי							
8.6	6.7	5.3	4.9	2.8	3.5	..	..
נקי							
ב. ללא בנייה - גולמי							
פריזון העבודה ¹							
1.3	-1.0	-1.2	1.1	2.8	1.9	2.4	6.4
1.9	-1.6	-2.6	1.3	2.7	2.5	..	..
סך הכול							
ללא בנייה							
מלאי ההון לשעת עבודה							
1.5	-1.7	0.6	-1.0	0.7	1.7	5.6	5.3
4.0	0.4	2.6	0.3	-0.3	0.8	4.5	4.2
א. סה"כ - גולמי							
2.3	-2.2	-1.4	-0.5	0.4	1.6	..	..
נקי							
ב. ללא בנייה - גולמי							
הפריזון הכולל							
0.8	-0.5	-1.4	1.4	2.6	1.4	0.6	4.6
1.2	-0.8	-2.1	1.4	2.5	1.9	..	..
סך הכול ²							
ללא בנייה ³							
יחס ההון לתוצר (רמה)							
1.76	1.75	1.77	1.78	2.00	2.17	2.04	1.90
1.89	1.89	1.90	1.94	2.11	2.33	..	..
סך הכול							
23.1	23.4	20.8	19.8	14.0	16.2	17.6	21.4
ללא בנייה							
משקל ההשקעות בתוצר העסקי							
הגיל הממוצע של הציוד							
5.9	6.1	6.2	6.2	6.2	5.9	..	..
בסקטור העסקי (שנים)							

- 1) התוצר לשעת עבודה.
 - 2) מחושב לפי שקלול תשומת העבודה ב-0.68 ומלאי ההון ב-0.32. משקלות אלה נקבעו על סמך התחלקות ההכנסה הלאומית הגולמית בין התמורה לעבודה ובין התמורה להון בממוצע רב-שנתי, וכן על סמך ניתוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.
 - 3) מחושב לפי שקלול תשומת העבודה ב-0.66 ומלאי ההון ב-0.34. משקלות אלה נקבעו על סמך התחלקות ההכנסה הלאומית הגולמית בין התמורה לעבודה ובין התמורה להון בממוצע רב-שנתי, וכן על סמך ניתוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הבינלאומי, ולכן שיעור הריבית המקומי אינו משפיע מהותית על פעילותן. הביטוי הבולט לכך הוא יבוא ההון הפיננסי מחו"ל, שהיקפו היה השנה נרחב, והוא מעיד על מידה רבה של פתיחות. שיעור הריבית בעולם ירד במהלך 1995, וגורם זה פעל להגדלת הביקוש להשקעה של אותן יחידות כלכליות ששיעור זה רלוונטי להן.

יצוא הסחורות והשירותים (למעט יהלומים, שירותי הון ויוש"ע) המשיך לגדול בקצב מהיר – כ־8 אחוזים, אף כי זאת האטה בהשוואה לשנים האחרונות. היצוא התעשייתי גדל בשנת 1995 בכ־4 אחוזים, לעומת כ־14 אחוזים בשנת 1994, ואילו יצוא השירותים הואץ השנה, וגדל בכ־15 אחוזים, בהשוואה לכ־7 אחוזים אשתקד. שיעור גידולו של היצוא היה דומה לזה של הסחר העולמי (כ־8 אחוזים), המשמש אינדיקציה לביקוש ליצוא הישראלי. פתיחות המשק הישראלי לסחר בינלאומי גדלה והולכת בשנים האחרונות הן בשל הורדת המכסים והן בשל יצירת קשרים דיפלומטיים, שפתחו בעיקר את שוקי מזרח אסיה ומזרח אירופה ושוקים אחרים בפני היצוא הישראלי. על רקע זה היה ניתן לצפות, כי שיעור גידולו של היצוא יהיה רב מזה של הסחר העולמי – אולם שני גורמים עיקריים פעלו השנה למיתון היצוא: ראשית, הייתה הרעת תנאי הסחר של המשק הישראלי. מחיר היבוא, המשמש תשומת ייצור חשובה למגזר המייצא, עלה יותר מאשר מחיר היצוא; שנית, היצוא התעשייתי (למעט יהלומים) גדל השנה בשיעור ריאלי של כ־4 אחוזים. האטת קצב גידולו של היצוא התעשייתי משקפת ירידה תלולה של היצוא הביטחוני, המאופיין בתנודתיות רבה על פני השנים, ולמעט סעיף זה גדל היצוא התעשייתי בשיעורים שבין 7 ל־9 אחוזים (ראה פרק 1). נזכיר כי הייצור התעשייתי גדל בכ־8 אחוזים, והפער בין היצוא לייצור מצא ביטוי בגידול של מלאי התעשייה: השנה גדל המלאי בתעשייה ב־1.2 נקודות אחוז מן התוצר העסקי (במחירים קבועים). בשלב זה לא ברור אם גידולו היה מתוכנן או בלתי מתוכנן.

בשנת 1995 גדלה הצריכה הפרטית בשיעור של 7.2 אחוזים, לאחר 8.9 אחוזים בשנה הקודמת (לוח ב'–10). גידול רב היה בצריכת מוצרים בני קיימא – כ־15 אחוזים (עדות נוספת למידתה המתונה של השפעת המדיניות המוניטרית המרסנת על הביקושים). שיעור עליית ההכנסה הפרטית הפנויה היה גדול יותר – 8.3 אחוזים (לוח ב'–11) – וכך עלה שיעור החיסכון הפרטי, לאחר ירידה רצופה בשנים האחרונות. עליית שיעור החיסכון הפרטי היתה חדה יותר בניכוי צריכת מוצרים בני קיימא.

התבססות העולים בשוק העבודה מתבטאת הן בעליית הכנסתם והן בירידת שיעור האבטלה. עליית חלקם של העולים בהכנסה הלאומית משפיעה על שיעור החיסכון בכיוונים מנוגדים. מצד אחד מאופיינים העולים שנמצאים זמן קצר בארץ בשיעורי חיסכון נמוכים יחסית לוותיקים, ותורמים לירידת שיעור החיסכון; מהצד האחר מתקרבים שיעורי החיסכון של העולים במהירות יחסית לאלו של הוותיקים, וגורם זה הופך דומיננטי ככל שמתרחקים מתחילת גל העלייה. (ראה סקר הוצאות המשפחה 1992/3: משקי בית של עולים.)

זאת ועוד: חלק מעליית ההכנסה הפנויה של הפרטים בשנת 1995 נתפשה כהתפתחות חולפת. חלק מעליית ההכנסות ממסים נטו ב־1994, שתרמה להאטת שיעור עליית ההכנסה הפנויה, היה זמני (פרק ה') בדוח בנק ישראל לשנת 1994), והתבטא בירידת שיעור החיסכון הפרטי. השנה פועל טיעון זה בכיוון ההפוך: ירידת משקל ההכנסות ממסים נטו אינה נתפסת כפרמננטית, משום ששיעור ההוצאה הציבורית

2 המחשה מובהקת לכך היא גידול מלאי היהלומים: היהלומנים, שגישתם לשוק האשראי בחו"ל טובה למדי, לא נרתעו מרמתה הגבוהה של הריבית המקומית.

3 זוהי המחשה נוספת להשפעתה המתונה של המדיניות המוניטרית המרסנת: מתינותה מוסברת כנראה בגישתו של המשק הישראלי לשוק ההון הבינלאומי.

לוח ב'-4

הביקושים שהופנו לסקטור העסקי, התוצר העסקי והתחלקותם
בין המגזר הסחיר לבלתי סחיר, 1981 עד 1995

מחירי 1990			ממוצע שנתי			
			-1990	-1986	-1981	
1995	1994	1993	1995	1989	1985	1995
			(מיליוני ש"ח)		(אחוזי שינוי כמותיים)	
1.	סך הסקטור העסקי השימושים		177,617	3.7	4.6	9.2
	התוצר		102,836	3.7	4.9	7.2
2.	סך הסקטור הסחיר השימושים ¹		133,365	4.8	4.3	9.1
	התוצר ²		40,313	4.6	3.1	5.8
3.	סך הסקטור הלא-סחיר השימושים ¹		44,253	-0.6	6.4	9.6
	התוצר ³		62,523	3.1	6.3	8.3
4.	תרומת הבנייה (והענפים המייצרים עבודה) לגידול בתוצר ⁴					
			1.4	0.9	-0.7	1.4

- (1) הסבר לחלוקה בין המגזר הסחיר למגזר הלא-סחיר ראה בלוח ב'-4א.
- (2) התוצר הסחיר כולל את ענפי המשק התעשיית. החקלאות, ההובלה הימית והאווירית וכן את התוצר הנובע מהתיירות.
- (3) התוצר הלא-סחיר שווה לתוצר העסקי פחות התוצר הסחיר. מדידה שאריתית זו אינה מדויקת, אלא מבטאת את המגמה בלבד.
- (4) משקלם בממוצע, בשנים 1990-1994 היה כ-12 אחוזים.

לוח ב'-4א

חלוקת סך השימושים העסקיים בין סחירים לבלתי סחירים¹, 1981 עד 1995
(שיעורי שינוי ריאלי באחוזים)

הרכב השימושים			הרכב השימושים			
			-1990	-1986	-1981	-1990
1995	1994	1993	1995	1989	1985	1995
1.	השימושים המקומיים		74.7	2.9	5.2	9.4
	א. בלתי סחירים ²		25.3	-0.6	6.4	9.6
	(1) בנייה		11.4	-5.4	3.8	14.2
	(2) אחר		13.9	5.0	8.8	7.2
	ב. סחירים ³		49.4	4.3	4.8	9.4
2.	היצוא למעט יחלומים		25.3	5.8	3.6	8.7
3.	השימושים הסחירים (2+1)		74.7	4.8	4.3	9.1
4.	השימושים (3+א)		100.0	3.7	4.6	9.2

- (1) ללא תוצר השירותים הציבוריים ותוצר שירותי הדיור.
- (2) צריכת שירותים אחרים, בניכוי צריכת זרים בארץ, והשקעה בבנייה ועבודות עפר.
- (3) ההפרש בין סך השימושים המקומיים לשימושים הבלתי סחירים.

ירד במקצת השנה. הקושי לצמצם את ההוצאה הציבורית מגדיל את הסיכויים לעליית שיעור המס, והדבר נתפס על ידי הפרטים כאיתות לגבי הכנסתם הצפויה.

תשלומי השכר לעובדי הסקטור הציבורי המשיכו לגדול בשיעור ניכר גם השנה – כ־18 אחוזים (נומינלית), אך השפעתו של גורם זה הייתה מתונה יותר מאשר בשנה הקודמת. עליית השכר בסקטור הציבורי מגדילה את הכנסתם של עובדי הסקטור הציבורי, אך סביר שהפרטים חווים כי תידרש עליית מסים למימון הוצאה זו. בשנה הקודמת היה ניתן לטעון כי תמונת המצב באשר למימון השכר מתבררת רק זמן מה אחר עלייתו, ובזמן הקצר ייתכן שהשכר יפעל להגדלת הצריכה הפרטית ללא האפקט המנוגד הנובע מן הצורך לממן את תוספות השכר. לעומת זאת השנה היה ברור מלכתחילה כי לא צפויה ירידת שכר או פיטורים של עובדים בסקטור הציבורי, ולכן התפתחו ציפיות כי בעתיד תיאלץ הממשלה לממן את התוספות במסים, שיקטינו בעתיד את הכנסתם הפנויה של משקי הבית.

זאת ועוד: תוספות השכר שקיבלו עובדי הסקטור הציבורי בשנת 1995 היו, במידה רבה, צפויות מראש, ולכן השפעתן על הצריכה הפרטית הייתה מתונה. זהו אחד הגורמים להתרופפות הקשר ההדוק, שנצפה בעבר, בין ההכנסה הפנויה משכר לצריכה הפרטית (דיאגרמה ב'–4). ההרעה בתנאי הסחר פעלה אף היא באותו כיוון: עליית מחירי מוצרי היבוא מייקרת את הצריכה בהווה ופועלת להקטנתה. גם המדיניות המוניטרית המרסנת, דרך עליית הריבית שמגדילה חיסכון (ומקטינה צריכה), פעלה במידה מסוימת להחלשת הקשר האמור. התרומה הישירה של הסקטור הציבורי לביקושים במשק עוברת דרך שני אפיקים – הצריכה הציבורית וההשקעה הציבורית בענפי המשק. שיעור הגידול של הצריכה הציבורית (למעט יבוא ביטחוני ישיר) עמד בשנת 1995 על 2.7 אחוזים. הצריכה האזרחית גדלה בשיעור של כ־4 אחוזים, שמשמעותו גידול הצריכה האזרחית לנפש. התרומה הישירה – באמצעות הגידול הכמותי – הייתה אפוא צנועה בהשוואה לגידול התוצר. עם זאת היה גידולה של תשומת העבודה בסקטור הציבורי דומה לשיעור גידולו של כוח העבודה האזרחי, המבטא את פוטנציאל ההתרחבות. התפתחות זו יוצרת לחץ על שוק העבודה בטווח הארוך. המשכה, על רקע ההתקרבות לתעסוקה מלאה, עלול להתבטא בעליית שכר ומחירים.

3. ההיצע של תוצר מקומי

התוצר העסקי גדל בשנת 1995 בשיעור מרשים של 8.6 אחוזים, לאחר גידול בן 7.6 אחוזים בשנה הקודמת (לוח ב'–1). לפי אומדן גס⁴ גדל התוצר הפוטנציאלי, שנותן אינדיקציה להתרחבות היצע התוצר העסקי המקומי, בקצב דומה לשיעור גידולו של התוצר בפועל, או נמוך ממנו.

שיעור גידולו של התוצר הפוטנציאלי משקף את התרחבות היצע התוצר בקרבת תעסוקה מלאה (או בטווח הארוך), והוא עלול להיות מדרג מטהר בטווח הקצר, אם המשק אינו בתעסוקה מלאה. אולם מירידת

⁴ אומדן זה מתבסס על קצבי הגידול של גורמי הייצור – מלאי ההון הפיסי וכוח העבודה האזרחי – בתוספת פריון הייצור: מלאי ההון הפיסי הגולמי לתחילת שנת 1995 גדל בכ־9 אחוזים (לוח ב'–3), ותרומתו הסגולית לגידול היצע התוצר העסקי היא 2.9 נקודות אחוז. (משקלו בייצור הוא 32 אחוזים). כוח העבודה האזרחי גדל בשיעור של 3.5 אחוזים, ותרומתו הסגולית להתרחבות היצע הייתה 2.4 נקודות אחוז. (משקלו בייצור הוא 68 אחוזים). התרחבות גורמי הייצור, בתוספת פריון הייצור בשיעור של אחוז עד שני אחוזים (תחום הנותן ביטוי גם לאפשרות שהמשק מצוי מעל לשיעור האבטלה הטבעי), הביאו לגידול היצע התוצר (הפוטנציאלי) בשיעור של כ־6 עד 8 אחוזים.

לוח ב'-5

אינדיקטורים לרווחיות הסקטור העסקי, 1983 עד 1995

1995	1994	1993	1992	1990 -1995	1986 -1989	1983 -1985
(מדדים: 1986 - 100)						
114.8	111.2	109.1	108.4	111.1	107.2	83.8
125.0	119.6	116.0	114.3	118.3	104.8	89.2
101.1	99.6	96.8	95.1	98.3	102.4	92.1
97.9	97.9	95.9	95.9	97.2	99.2	93.4
12.6	13.4	14.5	15.4	13.6	9.6	12.8
15.5	15.7	16.0	15.8	14.9	12.8	16.7
8.9	10.9	13.1	15.3	11.6	5.0	13.8
15.3	16.3	17.4	17.2	15.2	11.8	19.8
5.9	4.6	3.1	3.7	5.2	7.7	10.2
14.6	10.5	7.5	9.1	10.9	20.5	48.1
10.9	9.0	8.5	10.8	11.4	31.4	32.0
4.3	3.2	2.9	2.6	3.0	4.7	3.4
29.6	30.3	26.3	23.7	26.4	31.5	24.8
37.0	38.0	39.0	40.0	39.8	49.0	62.7

(1) מנוכה במחירי תוצר עסקי (מחירי גורמי יצור).

(2) מנוכה במחירי התוצר התעשייתי.

(3) במנחים דולריים שנתיים.

(4) בדעיכה, מנוכה במחירי התוצר במחיר גורמי ייצור.

(5) מחושב משנת 1982.

שיעור האבטלה לכ-6 אחוזים, שיעור דומה לזה ששרר בשנת 1988, ניתן ללמוד שהמשק מצוי בשנת 1995 בקרבת תעסוקה מלאה. הגידול הרב של התוצר לא ביטא עלייה של פריון הייצור (כתוצאה משיפורים טכנולוגיים הגלומים בהון), אלא התאפשר עקב עליית תשומת העבודה מעבר לשיעור גידולו של כוח העבודה, כפי שיובהר להלן.

גורמי הייצור ופריון הייצור

היקף ההשקעה הנרחב מאז החל גל העלייה מתבטא בקצב גידול מהיר של מלאי ההון העסקי הגולמי לתחילת 1995 – כ-9 אחוזים – והוא ממשיך לגדול בשיעור דומה לתחילת 1996. הגידול המהיר של מלאי ההון מקיף כמעט את כל הענפים (לוח ב'-9), ובשיעורים דומים למדי, להוציא את ענף הבנייה, שמתרחב בשיעור גבוה יותר. שיעור הגידול של מלאי ההון הנקי רב עוד יותר – 11.5 אחוזים. למרות הגידול המהיר של מלאי ההון, היחס של מלאי ההון הגולמי לעובד עדיין נמוך בהשוואה לשנת 1989, לפני תחילת גל העלייה (דיאגרמה ב'-1). ההתכנסות האיטית יחסית של מלאי ההון מוסברת בעיקר בהוצאות הכרוכות בהתאמה מהירה של מלאי ההון.

כוח העבודה האזרחי גדל בשנת 1995 בשיעור של 3.5 אחוזים, ותרמו לכך המשך גל העלייה בהיקף דומה לזה של השנה הקודמת (75 אלף) וגידול משקלה של האוכלוסייה בגיל העבודה. גידולו של כוח העבודה האזרחי מבטא את פוטנציאל ההתרחבות של היצע העבודה בטווח הארוך, אולם בטווח הקצר היצע העבודה עשוי לגדול מעבר לשיעור גידולו של כוח העבודה האזרחי; זאת מכמה סיבות: ראשית, גידול מספרן של שעות העבודה למועסק; שנית, אם שיעור האבטלה בפועל גדול משיעור האבטלה הטבעי – מאגר המובטלים הוא מקור נוסף להתרחבות ההיצע בטווח הקצר; שלישית, כניסת עובדים זרים לשוק העבודה הישראלי. שלושת הגורמים הללו פעלו השנה להגדלת תשומת העבודה בסקטור העסקי בשיעור של כ-7 אחוזים.

בשנים האחרונות התרחבו גורמי הייצור בשיעורים ניכרים: מלאי ההון גדל בשיעור מצטבר של כ-35 אחוזים מראשית העשור, ותשומת העבודה בסקטור העסקי גדלה באותה תקופה בשיעור מצטבר של כ-43 אחוזים. (מספר המועסקים גדל בשיעור מצטבר של כ-36 אחוזים.) בהקשר זה נציין כי הגידול המשמעותי של מלאי ההון הפיסי החל רק בשנת 1993. המזיגה של כל גורמי הייצור, בתהליך הייצור והטמעה מלאה של הטכנולוגיות החדשות, שההשקעות רבות בהיקף נוספות עמן, נמשכת יותר משנה אחת וכרוכה בהוצאות התאמה.

הוצאות ההתאמה כוללות: (1) הוצאות בשל התקנת הציוד והתאמתו לצרכים הייחודיים של הפירמה. (2) יצירת צווארי בקבוק בטווח הקצר. כפי שסגירת חלק מנתיבי הנסיעה כדי לסלול (או לשפץ) מסלולים חדשים יוצרת צפיפות – כך התקנת ציוד חדש במפעל יוצרת "פקקי ייצור" בטווח הקצר. (3) הוצאות בגין לימוד הפעלתו של הציוד החדש. (4) קליטת מועסקים בהיקף נרחב כמו בשנים האחרונות מחייבת הקדשת חלק מן העובדים (או חלק מזמנם של כל העובדים) לחניכת המצטרפים החדשים.

רמת ההשכלה הגבוהה של העובדים החדשים מאריכה עוד יותר את התהליך. קליטת עובד משכיל בתהליך הייצור, עד שהוא מגיע למיצוי תרומתו הפוטנציאלית לייצור, ממושכת יותר מזו של עובד בלתי משכיל, המגיע מהר יחסית לתפוקת הטווח הארוך שלו.

ככל שחולף הזמן, דועך והולך גורם הוצאות ההתאמה, שמתבטא בפגיעה בפריון העבודה והייצור, ובמקביל גדלה תרומתם של השיפורים הטכנולוגיים. בשנים 1990 ו-1991 גדל פריון הייצור בשיעור שנתי ממוצע בן 4.3 אחוזים, ואילו בשנת 1992 הוא קפא על שמריו. בשנים 1993 ו-1994 ירד פריון

לוח ב'-6

ההשקעה הגולמית המקומית לפי סוג הנכס, 1981 עד 1995

השינוי לעומת השנה הקודמת									
בכמות					במחיר				
				ממוצע	ממוצע	ממוצע	במחירים		
				-1990	-1986	-1981	שוטפים		
1995	1994	1995	1994	1993	1995	1989	1985	1995	
(מיליוני ש"ח)								(אחוזים)	
7.6	9.0	10.8	10.0	3.9	15.4	2.8	0.0	65,115	1. ההשקעה הגולמית המקומית
									2. השינוי במלאי
7.8	8.1	9.3	14.0	1.5	15.0	2.1	0.4	61,733	3. ההשקעה בנכסים קבועים
10.0	9.8	18.7	3.1	-23.7	11.4	3.0	-5.2	17,711	4. בנייה למגורים ¹
6.9	7.5	6.0	18.3	16.6	16.6	2.0	3.7	44,022	5. השקעה בענפי משק
									6. אניות ומטוסים
6.8	7.6	6.3	16.5	16.8	16.0	2.0	3.8	43,049	7. השקעה בענפי משק למעט אניות ומטוסים
									8. בנייה שלא למגורים
10.2	9.0	7.2	12.5	28.3	17.1	7.1	-3.4	15,544	9. ועבודות בנייה אחרות
5.6	5.3	9.9	18.6	13.2	14.7	0.2	8.3	21,749	10. מכונות וציוד
4.3	4.5	12.3	28.9	14.9	17.4	-1.7	6.9	14,561	א. מיבוא
8.3	6.4	5.2	2.4	10.7	10.1	2.9	9.8	7,188	ב. מייצור מקומי
4.2	12.3	-8.4	19.1	5.8	18.6	3.4	1.1	5,757	10. כלי תחבורה יבשתיים

(1) כולל פיתוח מראש בבנייה למגורים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-7

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי ענף, 1981 עד 1995

שיעור השינוי הכמותי						
מחירים שוטפים (מיליוני ש"ח) 1995	1981- 1985	1986- 1989	1990- 1995	1993	1994	1995
(אחוזים)						
א. תעשייה	13,266	10.1	-1.1	18.2	24.4	9.1
ב. חקלאות	986	5.5	-14.5	10.2	23.5	12.9
ג. תחבורה ותקשורת	13,087	0.9	5.7	20.0	6.8	0.6
מזה: למעט כלי תחבורה	6,358	1.9	9.0	17.7	8.1	10.7
ד. ציוד בנייה	1,134	-18.7	11.7	34.4	29.0	6.1
ה. שירותים פרטיים	4,871	9.0	0.4	15.8	10.5	7.0
ו. חשמל	4,008	-7.8	15.7	16.3	35.9	23.9
ז. מים	312	-12.7	0.8	7.0	48.9	20.5
ח. פיתוח מראש	174	-26.1	24.6	31.0	-20.1	0.0
ט. הסקטור העסקי (א) עד (ח)	37,838	3.7	1.9	18.2	16.4	7.1
י. שירותים ציבוריים	6,184	1.6	5.0	8.1	17.5	0.0
יא. ענפי משק (ט)+(י)	44,022	3.3	2.5	16.4	16.6	6.1
יב. בנייה למגורים	17,711	-5.1	3.0	11.4	-23.7	18.7
יג. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים	61,733	0.0	2.7	14.9	1.5	9.3

(1) מחירי 1990.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-8

אומדן ההשקעה בענפי המשק לפי הסקטור היוזם, 1981 עד 1995

מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים							(שיעורי שינוי כמותי)
1995	1985	1986-1989	1990-1995	1993	1994	1995	
(אחוזים)							
I. מבנים ועבודות עפר							
הסקטור הציבורי ¹	7,861	-3.3	10.4	14.2	29.5	0.8	
חברות ורשויות הסקטור הציבורי ²	2,715	-6.9	5.0	13.8	17.4	-14.8	
הסקטור הציבורי וחברותיו	10,576	-4.5	8.8	14.1	26.1	1.9	
הסקטור הפרטי	4,967	-1.4	6.3	26.1	35.5	45.9	
סך כל המבנים ועבודות עפר	15,544	-3.4	7.1	17.1	28.3	12.5	
II. ציוד							
הסקטור הציבורי	1,544	6.5	1.9	3.4	0.4	1.6	
חברות ורשויות הסקטור הציבורי	6,090	0.9	1.9	15.6	7.8	7.6	
הסקטור הציבורי וחברותיו	7,634	2.9	1.9	12.4	6.0	6.2	
הסקטור הפרטי	14,115	10.9	-1.3	16.6	18.3	26.1	
סך כל הציוד	21,749	8.3	-0.2	14.7	13.2	18.6	
III. מבנים וציוד (III + I)							
הסקטור הציבורי	9,405	-0.2	7.7	11.7	22.9	6.7	
החברות והרשויות של הסקטור הציבורי	8,806	-1.7	2.7	15.1	10.7	0.5	
הסקטור הציבורי וחברותיו	18,210	-0.9	5.2	13.3	16.8	3.7	
הסקטור הפרטי	19,044	8.9	-0.2	18.4	21.6	30.3	
סך כל המבנים והציוד	37,255	4.0	2.6	15.8	18.9	15.9	
כלי תחבורה ³	6,730	-1.1	2.3	22.5	5.5	30.6	
סך הכול כולל כלי תחבורה	44,022	3.7	2.0	16.6	16.6	18.3	

- (1) כולל השקעות בשירותים ציבוריים, בכבישים, בייעור ובהכשרת קרקע.
 - (2) כולל חשמל, מים, אומדן ההשקעה בענפים כלי הובלה, מכרות ומחצבים, אומדני השקעות נוספות של חברות ממשלתיות בתעשייה. בתחבורה ונשירותים, וכן מפעלים ממשלתיים (רכבת, נמלים, שירותי תעופה ודואר) וחלק מציוד הבנייה.
 - (3) כלי התחבורה אינם ניתנים לסיווג מסיבות ענייניות.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-9

מלאי ההון הגולמי לפי ענפים, 1981 עד 1996'
(שיעורי שינוי כמותיים², אחוזים)

	1996	1995	1994	1993	1992	-1990 1995	-1986 1989	-1981 1985	
א. תעשייה	10.4	10.5	7.7	5.6	4.8	5.8	3.8	5.1	
ב. חקלאות	-0.7	-2.0	-1.7	-3.0	-3.3	-2.8	-0.9	1.2	
ג. תחבורה ותקשורת	8.0	9.0	7.2	6.5	4.9	5.0	2.4	1.6	
ד. ציוד בנייה	18.4	19.6	17.2	11.9	22.7	11.2	-4.6	-1.4	
ה. שירותים פרטיים	9.6	9.3	5.9	5.0	4.3	5.3	4.2	5.9	
ו. חשמל	10.4	8.9	9.3	7.0	7.3	8.0	4.7	6.7	
ז. מפעלי מים	-0.4	-0.6	0.9	-0.1	-0.4	-0.1	0.0	2.9	
ח. פיתוח מראש	8.0	8.7	17.2	27.5	17.8	14.1	3.6	19.2	
ט. סך הסקטור העסקי (א) עד (ח)	8.7	8.8	6.9	5.4	4.5	5.0	2.7	3.4	
י. שירותים ציבוריים	4.4	4.6	4.9	4.1	3.9	4.1	3.6	3.6	
יא. סך ענפי משק (ט)+(י)	7.7	7.7	6.4	5.1	4.4	4.8	2.9	3.5	
יב. בנייה למגורים	4.6	4.0	4.1	6.0	6.4	4.5	3.1	5.1	
יג. סך כל הנכסים הקבועים	6.3	6.0	5.3	5.5	5.3	4.7	3.0	4.2	

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

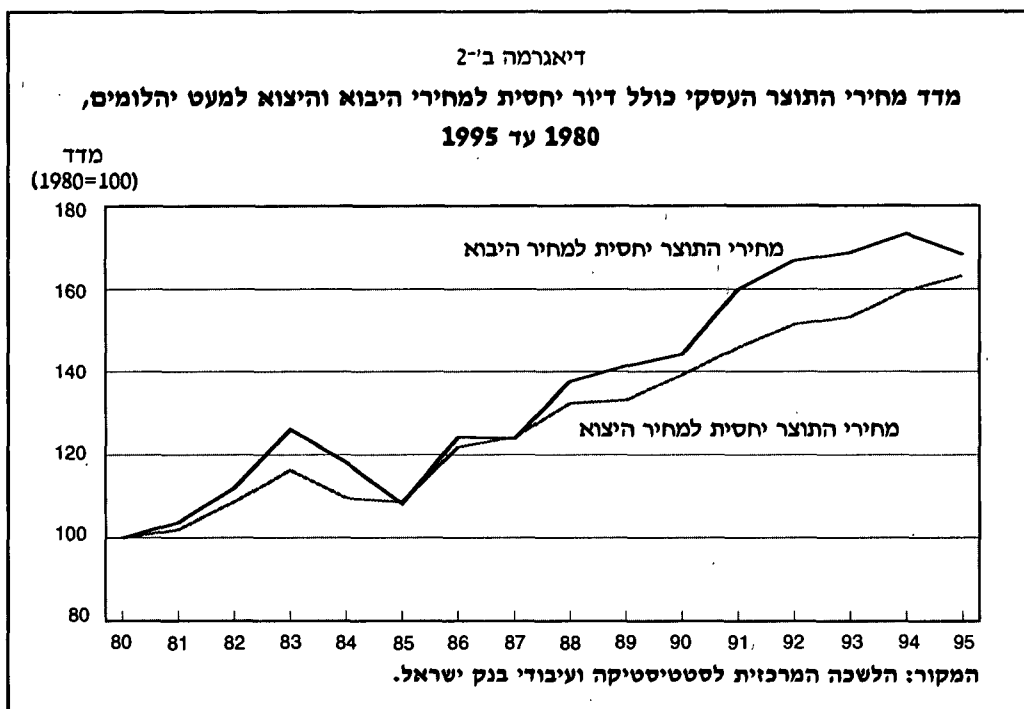
(2) במחירי 1990.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

הייצור בשיעור של מצטבר ב-2 אחוזים (לוח ב'-3), ואילו השנה הוא נשאר ללא שינוי. אף שמגמת ירידתו נבלמה, הרבר לא התבטא בשיעור התשואה להון הגולמי, שכאמור, המשיך לרדת השנה. הסיבה לכך היא ההרעה המשמעותית בתנאי הסחר. שיעור התשואה להון הגולמי בניכוי ההרעה בתנאי הסחר עמד בשנת 1995 על 13.7 אחוזים.⁵ (שיעור התשואה בפועל בשנת 1995 הוה 12.6 אחוזים). שיעור התשואה לשנת 1994 – לפי אותו חישוב – הוה 14.2 אחוזים.

4. הביקוש, ההיצע, ושער החליפין הריאלי

התרחבות הביקוש לתוצר עסקי, שנמדדת על פי השימושים שהופנו לסקטור העסקי, היתה, כאמור, דומה לשיעור התרחבותו של ההיצע, שנמדד על פי התוצר הפוטנציאלי. אינדיקציה נוספת לכך היא שמשקל עודף היבוא בתוצר נשאר קבוע בקירוב (לוח טקסט). אמנם עודף היבוא נשאר ללא שינוי בקירוב, אך יש להוסיף עליו את הרעת תנאי הסחר שהייתה השנה תוך האצה של מחירי היבוא (למעט יהלומים): אלה עלו בשיעור של 9.8 אחוזים, ואילו מחירי היצוא (למעט יהלומים) עלו רק ב-5.4 אחוזים (לוח טקסט). נראה כי לולא הרעה זו, שפירושה ייקור ההסטה של הביקושים לחו"ל, הייתה הגלישה של הביקושים

⁵ חישוב זה מתבסס על ההנחה הבאה: מחירי היבוא והיצוא עולים באותו שיעור; שיעור זה מחושב על פי ממוצע משוקלל של מחירי היבוא (לפי משקל היבוא בסך היבוא והיצוא) והיצוא (לפי משקל היצוא בסך היבוא והיצוא).

עודף היבוא ושער החליפין הריאלי, 1981 עד 1995
(שיעורי שינוי באחוזים)

ממוצעים רב-שנתיים				
		1990-	1986-	1981-
1995	1994	1995	1989	1985
1. השינוי במשקל עודף היבוא בתוצר (נקודות אחוז, מחירים קבועים)				
-0.2	2.4	1.9	0.9	-0.3
2. מחיר התוצר העסקי (כולל דיור) יחסית ל-				
2.2	4.2	3.4	5.3	1.8
-1.9	2.7	3.2	7.1	1.9
3. מחיר התוצר הכולל יחסית ל-				
3.8	6.4	4.3	6.5	1.6
-0.4	4.8	4.1	8.2	1.8
5.4	5.8	8.9	19.5	208.3
9.8	7.4	9.2	17.6	211.3
4.6	7.8	9.6	17.5	207.6
7. מחיר התוצר העסקי				
6.8	8.4	11.5	26.0	207.5
7.7	10.3	12.7	26.0	208.7
9.3	12.6	13.7	27.4	208.4

(1) אלא אם כן צוין אחרת.

(2) ללא יהלומים.

לחול"ל רבה יותר⁶. יש לציין שאם הפרטים מעריכים כי הרעת תנאי הסחר היא זמנית, הם ייטו לדחות את מימוש הביקושים מחול"ל למועד מאוחר יותר, וכך תתמתן עלייתו של משקל עודף היבוא. שער החליפין הריאלי, הנמדד על פי היחס בין מחיר התוצר העסקי המקומי (כולל שירותי דיור) למחיר היצוא (למעט יהלומים), יוסף בשנת 1995 בשיעור של 2.2 אחוזים, בהשוואה ל-4.2 אחוזים בשנת 1994. יש לציין כי מאז סוף שנות השבעים מאפיינת את המשק הישראלי מגמת ייסוף ריאלי. לפי מדד מחיר היצוא, מנוכה במדד מחירי התוצר העסקי (כולל שירותי דיור), הייסוף הריאלי השנתי הממוצע הוא בשיעור בן כ-3.4 אחוזים (דיאגרמה ב'-2). חישוב זה מבוסס על 1980 כשנת מוצא, ושיעור זה מתקבל גם ל-1986 כשנת מוצא. מדידה חלופית של שער החליפין הריאלי, על פי היחס בין מחיר התוצר העסקי המקומי למחיר היבוא, מצביעה על פחות ריאלי של כ-2 אחוזים בשנת 1995.

⁶ דרך אחרת לראות זאת: ההרעה בתנאי הסחר פירושה פגיעה בהכנסה הלאומית, שבלעדיה היה הביקוש מתרחב בשיעור גדול יותר.

נשאלת השאלה מהם שורשי הייסוף הריאלי. אין הסכמה כללית לגבי ההגדרה המעשית הראויה ביותר לשער החליפין הריאלי. מספר מדדים מצויים בשימוש: מדד המחירים הסיטוניים יחסית למדד המחירים לצרכן, מדד מחירים משוקלל של היבוא והיצוא בהשוואה למחיר התוצר, מדד מחיר היבוא יחסית למחיר התוצר ומדד מחיר הייצוא ביחס למחיר התוצר. מחיר התוצר הרלוונטי לצורך חישוב זה אף הוא אינו אחיד: התמ"ג, התוצר העסקי והתוצר העסקי כולל דיור. כדי להשאיר את הדיון בהיר ככל האפשר נשתמש רק בהגדרה אחת: מדד מחירי הייצוא יחסית למחירי התוצר העסקי כולל דיור.⁷ מדיאגרמה ב'–2 ניתן להתרשם שהתפתחות שער החליפין לפי הגדרות שונות (מחיר התוצר יחסית למחיר הייצוא, למחיר היבוא ולמחיר ממוצע של היבוא והיצוא) היא אחידה למדי. בלוח להלן מוצגים גם מדדים אחרים.

מעבר להתפתחויות שהשפיעו על שער החליפין הריאלי בשנת 1995 – ובהן נעסוק להלן בפירוט – פועלים ברקע, בשנים האחרונות, גורמי טווח ארוך. ראשית, מניסיון העבר של המשק הישראלי⁸ ומניסיונם של המשקים המפותחים בעולם למדים, שצמיחה כלכלית, כפי שידע המשק מאז החל גל העלייה, מלווה בייסוף ריאלי. זאת משום שהצמיחה נשענת על גידול יחסי של הפריזון במגזר הסחיר, ומלווה בגידול יחסי של הביקוש למוצרים בלתי סחירים. גורם זה ממלא תפקיד מרכזי בהסבר מגמת הייסוף הריאלי, שנמשכת מאז סוף שנות השבעים. תהליך נוסף המתנהל במקביל הוא תהליך החשיפה ליבוא מאז 1987. החשיפה מתבטאת בהורדת מכסים ובצמצום מגבלות לא-מכסיות, מסיטה את הביקוש למוצרי היבוא ופועלת לירידת מחירי המוצרים הבלתי סחירים (ללא שינוי במחיר הייצוא) – פיחות ריאלי.⁹ עוצמתו של גורם זה הולכת ונחלשת עם סיום שלביו העיקריים של התהליך. נדון עתה בשלושה גורמים חשובים שפעלו השנה על שער החליפין הריאלי: תנאי הסחר, המדיניות הפיסקאלית והמדינית המוניטרית.

א. השפעת תנאי הסחר

הרעת תנאי הסחר פירושה ירידה של ההכנסה הלאומית שנאמדת השנה בכ־1.5 אחוזים, המצמצמת את הביקוש למוצרים סחירים ולמוצרים בלתי סחירים כאחד. אם המשק ממשיך להיות בקרבת תעסוקה מלאה – כפי שהיה השנה – מתפנים באופן יחסי יותר גורמי ייצור לטובת המגזר הסחיר, וכתוצאה מכך נוצרים כוחות לפיחות ריאלי. עוצמת ההשפעה של צמצום ההכנסה תלויה במידת הזמניות של ההרעה בתנאי הסחר.

בהתפתחות מדד תנאי הסחר בשנות השמונים והתשעים לא ניכרת מגמה. מבדיקה סטטיסטית ראשונית של מדד זה עולה כי הוא מתנהג כמו "הילוך מקרי" (Random Walk), כך שהתחזית הטובה ביותר לתקופה הבאה היא הרמה הנוכחית. מכאן משתמע כי אין לראות בהרעת תנאי הסחר תופעה חולפת. עם זאת יש שתי עובדות העשויות ללמד שהרעת תנאי הסחר היא זמנית בחלקה. ראשית, כ־40 אחוזים מן

⁷ שימוש בהגדרה דומה – מחיר הייצוא יחסית למחיר התוצר המקומי הגולמי – נעשה בעבודה של ליאורה מרידור ושולה פסח, "שער החליפין הריאלי בישראל: פרספקטיבה של שלושה עשורים", רבעון לכלכלה, אוגוסט 1995, 317–284.

⁸ זאת אחת מן התוצאות שעולות מן העבודה של מרידור ופסח (1995).

⁹ הורדת המכסים יוצרת השפעת הכנסה חיובית ופועלת בכיוון ההפוך – קרי לייסוף ריאלי. מקובל לחשוב כי השפעת התחלופה גוברת.

ההרעה מוסברים בהיחלשות הדולר בהשוואה למטבעות אחרים. התפתחות השערים הצולבים לאורך השנה היא בלתי אחידה: היחלשות הדולר יחסית לשאר המטבעות התרכזה במחצית הראשונה של השנה, ואילו במחצית השנייה הדולר התחזק. בהנחה שהרמה של סוף שנת 1995¹⁰ תישמר, צפוי תיקון מסוים של ההרעה בתנאי הסחר. שנית, לפי התחזית של ה־IMF (מאי 1995) מחירי חומרי הגלם (למעט דלק) ירדו בשנת 1996 בשיעור של כ־2 אחוזים "כמונחי SDR"¹¹, ומחיר הדלק ירד בכ־5 אחוזים. לעומת זאת צפוי מחיר המוצרים המוגמרים לעלות בשיעור של כאחוז בשנת 1996, בהשוואה לירידה של כ־4 אחוזים בשנת 1995. היצוא הישראלי עתיד מוצרים מוגמרים, והיבוא עתיר תשומות; לכן אם תתממש התחזית דלעיל יחול שיפור בתנאי הסחר של ישראל. עם זאת בשנים האחרונות הקשר בין התפתחות מחירי חומרי הגלם ומחירי המוצרים המוגמרים בעולם לבין מדד תנאי הסחר של ישראל הוא רופף, ועל כן יש להתייחס בזהירות להערכה בדבר הזמניות של הרעת תנאי הסחר.

מלבד השפעת ההכנסה, מסיטה עליית מחירי היבוא את הביקוש של הפרטים למוצרים בלתי סחירים, ומביאה לעליית מחירים (ללא שינוי במחיר היצוא) – קרי לייסוף ריאלי. אם ההרעה צפויה להיות זמנית – תהיה עצמתה של ההסטה רבה יותר, וכך גם הכוחות לייסוף ריאלי. השפעה נוספת של ההרעה בתנאי הסחר על שער החליפין הריאלי עוברת דרך ההתייכרות היחסית של חומרי הגלם. השנה משכה עליית מחירי התשומות המיובאות את מחיר היבוא כלפי מעלה, והדבר פעל לצמצום היצע התוצר, תוך ייסוף שער החליפין הריאלי של היצוא וגידול עודף היבוא. לסיכום, הניסיון במשק הישראלי מלמד כי השפעת ההכנסה, היוצרת כוחות לפיחות ריאלי, גוברת על השפעת התחלופה (מצד הביקוש) והשפעת ההיצע, הדוחפות לייסוף ריאלי.

ב. השפעת המדיניות הפיסקאלית ועודפי הביקוש

המדיניות הפיסקאלית לא הובילה את הגידול הרב של הביקושים, אך תרמה להתרחבות רבה של הביקוש. התפתחות זו פועלת ליצירת ייסוף ריאלי. העלייה הכמותית של הצריכה הציבורית וירידת שיעור המסים נטו אינם ערוצי ההשפעה הפוטנציאליים היחידים על שער החליפין הריאלי. גם עליית השכר של עובדי הסקטור הציבורי בשנתיים האחרונות, שנמשכה השנה, עלולה, בתנאים מסוימים, ליצור ייסוף ריאלי.

תוספות השכר במגזר הציבורי הופכות את המשרות הציבוריות לאטרקטיביות יותר. השכר הגבוה והביטחון התעסוקתי יוצרים כוח משיכה, שיכול להגדיל את מספר המועסקים בשירות הציבורי אפילו מקצצים תקנים (מצבת שיא כוח האדם). זאת אם לא כל התקנים היו מאוישים מלכתחילה. מספר המועסקים הישראליים בסקטור הציבורי גדל בשנת 1995 בשיעור של 4.4 אחוזים. עליית השכר הריאלי מנקודת ראות המעביד בסקטור העסקי הייתה מלווה בגידול רב של מספר המועסקים בסקטור העסקי. התפתחות זו מרמזת שעליית השכר נבעה מן הגידול היחסי של ביקוש הסקטור העסקי לעבודה, ולא מצמצום ההיצע עקב קליטת מועסקים בסקטור הציבורי. תוספות השכר הנדיבות לא התגלגלו אפוא, לפחות לא במידה משמעותית, לסקטור העסקי דרך המנגנון המוכר של קליטת עובדים מוגברת בסקטור

¹⁰ מקובל לחשוב כי השערים הצולבים מתנהגים כהילוך מקרי, ולכן התחזית הטובה ביותר לשנה הקרובה היא הרמה ששררה ברביע האחרון.

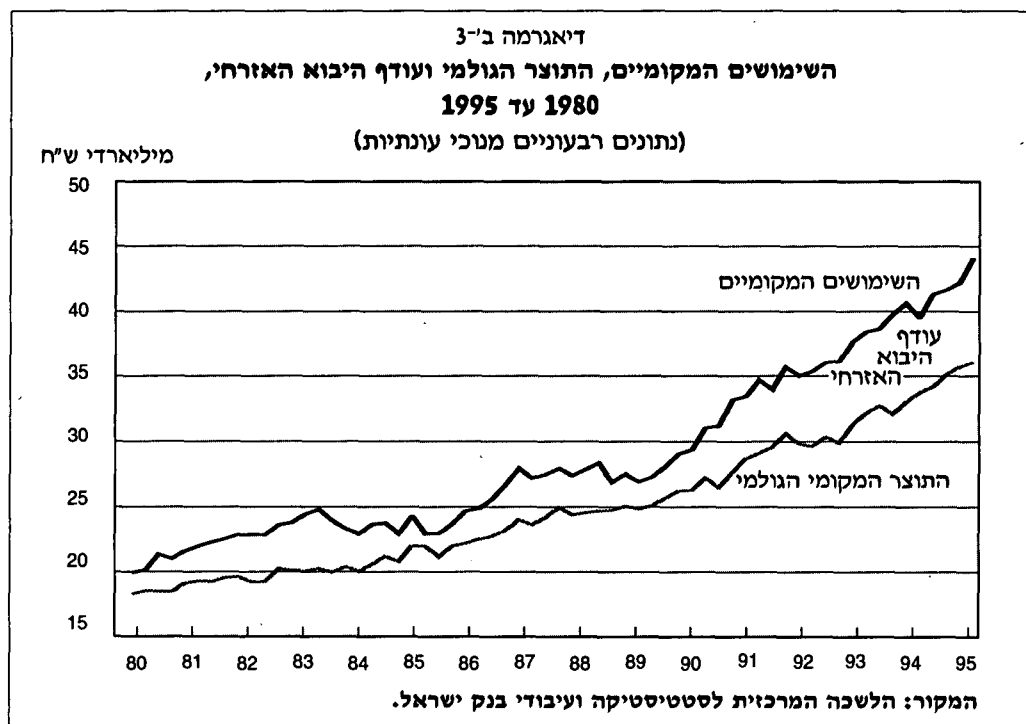
¹¹ SDR היא יחידת מטבע של קרן המטבע הבינלאומית. משקל המטבעות השונות בסל זה אינו תלוי בשינויים בשערי חליפין צולבים.

הציבורי על חשבון הסקטור העסקי. מכאן שעליית השכר הנומינלי בסקטור הציבורי לא תרמה משמעותית לייסוף הריאלי¹².

ההרעה המשמעותית בתנאי הסחר של ישראל בשנת 1995 (רובה בתחילת השנה, בהמשך להרעה אשתקד) הרחיבה את הגירעון בחשבון השוטף (במיוחד בטווח הקצר), וכדי למתן את גידול הגירעון במאזן התשלומים נדרשה מדיניות פיסקאלית מרסנת. מדיניות כזאת תורמת לשיפור מאזן התשלומים, אך בדרך כלל עלולה לפגוע בתעסוקה. בשנת 1995 יצרה הגיאות ששררה בפעילות הכלכלית תנאים נוחים, לריסון תקציבי – אך אלה לא נוצלו.

ג. השפעת המדיניות המוניטרית – שער החליפין

המדיניות המוניטרית המרסנת שננקטה בשנת 1995, והתבטאה בעליית שיעור הריבית הממוצע על ההלוואה המוניטרית (גם בהשוואה לריבית בעולם), יצרה תמריץ לזרימת הון פיננסי מחו"ל, מפני פערי התשואה. במהלך שנת 1995 התערב בנק ישראל במסחר במטבע חוץ, קלט חלק מיבוא ההון, וכך מיתן את קצב עליית שער החליפין. שער החליפין ביחס לסל המטבעות המשיך להיות מנוהל במסגרת רצועת שער חליפין. במשך השנה עלה השער בשיעור ממוצע של 4.6 אחוזים – 1.4 נקודות אחוז פחות מכפי שנגזר משיפוע רצועה שער החליפין – ושער החליפין ביחס לדולר נשאר ללא שינוי. מקובל לחשוב ששער החליפין הריאלי בטווח הארוך אינו מושפע מהאטה או מהאצה של קצב השינוי

¹² העיוות הכרוך במסים שנדרשים למימון תוספות השכר גורם לצמצום ההכנסה הפרמנטית. גורם זה פועל להקטנת הביקושים, ובכללם הביקושים למוצרים הבלתי סחירים, וכך יוצר כוחות לפיחות ריאלי.

לוח ב'-10

סך הצריכה הפרטית, 1981 עד 1995

השינוי לעומת השנה הקודמת									
במחיר			בכמות						
			ממוצע			ממוצע			במחירים
			ממוצע			ממוצע			שוטפים
			1990-			1981-			1995
1995	1994	*1995	1995	1994	1993	1995	1989	1985	
(אחוזים)					(מיליוני ש"ח)				
									1. צריכת מזון, משקאות וטבק
7.6	9.3		7.2	9.0	10.1	7.5	6.5	4.7	61,375
									וצריכה שוטפת אחרת
8.1	6.9		15.1	11.1	0.5	14.6	12.8	5.9	19,001
									2. רכישות בני קיימא
6.3	10.7	-0.8	8.5	9.4	7.6	7.2	6.7	4.4	42,734
									3. שירותים אחרים
15.1	12.5		2.9	8.8	2.9	4.7	2.6	2.4	3,630
									4. צריכת שירותי מלכ"ר
13.8	20.8		2.8	3.2	4.5	3.5	2.4	3.9	35,334
									5. צריכת שירותי דיור
10.0	9.2		9.8	22.9	14.0	7.8	11.4	1.5	8,253
									6. צריכת ישראלים בחו"ל
2.9	7.0		16.6	8.6	8.0	8.6	-2.4	2.2	9,083
									7. צריכת זרים בארץ (-)
									8. סך הצריכה הפרטית
9.1	12.4	3.7	6.2	8.6	8.2	6.5	6.5	4.5	142,244
									למעט בני-קיימא
8.9	11.8	5.1	7.2	8.9	7.2	7.3	7.4	4.7	161,245
									9. סך הצריכה הפרטית

* ראה הערה בכוכבית ללוח ב'-1.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 11

ההכנסה הפרטית הפנויה, הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי, 1991 עד 1995

העלייה או הירידה הריאלית ¹ לעומת השנה הקודמת						הערך במחירים שוטפים					
1995*	1995	1994	1993	1992	1991	1995	1994	1993	1992	1991	
(אחוזים)						(מיליוני ש"ח)					
6.0	8.2	7.3	4.6	8.5	10.2	186,279	161,465	134,621	116,458	96,922	1. ההכנסה הלאומית
											2. ההכנסה המקומית של
35.5	38.3	-0.7	-18.4	10.5	6.3	3,460	2,346	2,113	2,342	1,914	הסקטור הציבורי מרכוש
9.1	11.3	9.6	9.5	5.1	4.1	35,369	29,780	24,300	20,079	17,253	3. פחת (סקטור פרטי)
											4. ההכנסה הפרטית הגולמית
6.1	8.3	7.8	5.7	8.0	9.2	218,188	188,899	156,808	134,195	112,261	מפעילות כלכלית
10.1	12.4	15.2	11.4	9.4	1.9	53,534	44,669	34,673	28,160	23,249	5. סך כל המסים הישירים ²
11.4	13.8	6.3	6.1	6.4	9.4	25,841	21,297	17,925	15,284	12,980	6. תשלומי העברה שוטפים נטו
11.9	14.2	-0.8	1.6	-1.4	1.9	13,836	11,358	10,239	9,121	8,360	7. הריבית על החוב הפנימי
											8. ההכנסה הפרטית הגולמית
6.1	8.3	5.3	4.2	6.8	10.3	204,331	176,885	150,299	130,440	110,352	הפנויה ממקורות פנים
4.5	6.7	13.8	9.3	16.6	8.3	10,946	9,620	7,564	6,258	4,850	9. העברות לפרטים מחו"ל ³
											10. ההכנסה הפרטית הגולמית
6.0	8.2	5.7	4.5	7.2	10.2	215,277	186,505	157,863	136,698	115,202	הפנויה מכל המקורות
											11. שיעור החיסכון
						21.1	20.3	23.0	25.1	26.0	מההכנסה ממקורות פנים
						25.1	24.4	26.7	28.6	29.1	12. שיעור החיסכון מכל המקורות

(1) במונחי כוח קנייה.

(2) המיסים הישירים כוללים מס הכנסה, תשלומים לביטוח לאומי (כולל מס מקביל) ומסים אחרים על רכוש.

(3) לא כולל העברות ע"ח הון.

* ראה הערה ללוח ב'-1.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-11א'

התפתחות ההכנסות והצריכה לנפש, 1981 עד 1995
(שיעורי שינוי ריאליים באחוזים)

ממוצעים רב־שנתיים									
						-1990	-1986	-1981	
	1995*	1995	1994	1993	1992	1991	1995	1989	1985
1. סך הצריכה הפרטית	2.4	4.5	6.1	4.4	4.4	0.9	3.8	5.7	2.9
2. סך הצריכה למעט בני קיימא	1.1	3.5	5.8	5.4	2.4	-0.5	2.9	4.8	2.7
3. רכישות בני קיימא	12.2	12.2	8.3	-2.1	20.4	13.5	10.7	11.0	4.1
4. רמת החיים ¹	1.3	3.5	5.8	6.3	1.7	-0.9	2.9	5.3	3.3
5. ההכנסה הפנויה מכל המקורות	3.3	5.5	3.0	1.7	3.6	3.8	3.6	4.5	1.2
6. ההכנסה הפנויה ממקורות פנים	3.4	5.6	2.6	1.5	3.2	3.9	3.5	4.1	1.7
7. ההכנסה הפנויה משכר ומתשלומי העברה שוטפים	9.5	11.7	6.1	2.7	3.5	1.9	4.6	7.6	1.9
8. ההכנסה הפנויה משכר בניכוי מס בריאות	5.6	7.8	6.1	2.7	3.5	1.9	4.0	7.6	1.9
(האחוז מכלל הכנסות המשק)									
9. שיעור חיסכון פרטי מתוקן ³	21.7	21.6	20.7	22.2	24.4	23.5	22.1	17.8	25.5

(1) רמת החיים מוגדרת כצריכה הפרטית למעט רכישות בני קיימא ובתוספת אומדן של זקיפת השירותים הנובעים ממלאי בני הקיימא.

(2) מחושב לפי ההכנסה הפנויה מכל המקורות בניכוי רמת החיים, כאחוז מכלל הכנסות המשק.

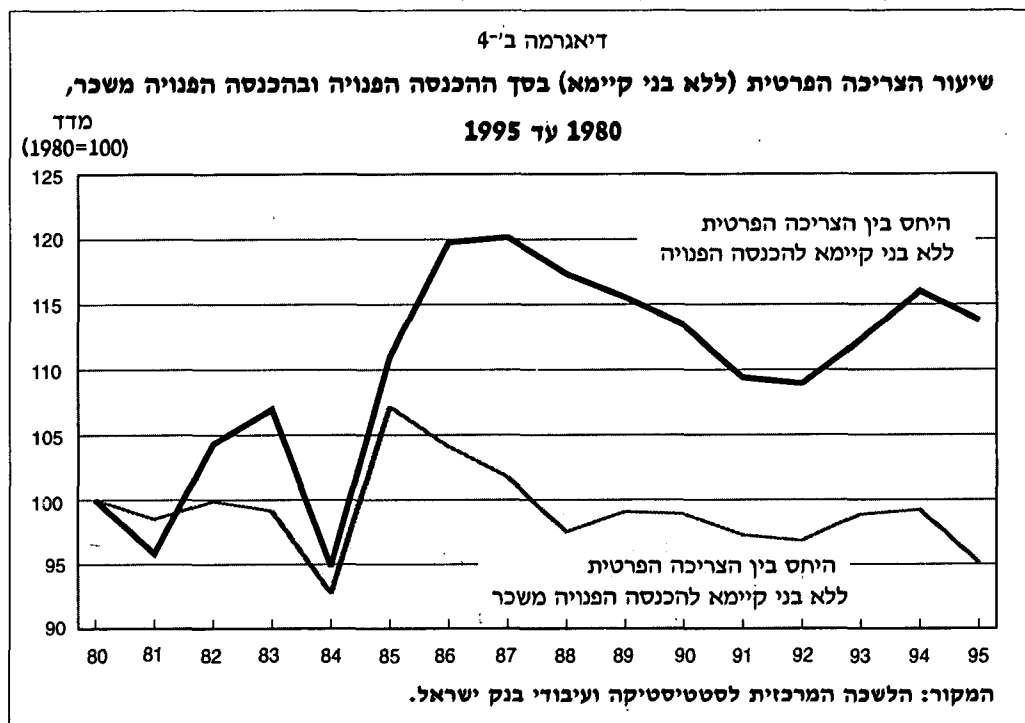
* ראה הערה בלוח ב'-1.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשער החליפין הנומינלי. בטווח הקצר תיתכן סטייה מכך אם ישנן קשיחות מחירים כלפי מטה. במשק המאופיין באינפלציה דרושה קשיחות כלפי מטה של קצב עלייתם של מחירי המוצרים הבלתי סחירים. אי האטת קצב עלייתם של מחירי המוצרים הבלתי סחירים תמנע את התרחבות המגזר הבלתי סחיר. פירושו של דבר שקצב קליטת המועסקים במגזר הסחיר יואט ללא גידול מקביל של התעסוקה במגזר הבלתי סחיר, כך שבסך הכול תגדל האבטלה. בפועל שיעור האבטלה בשנת 1995 ירד תוך האטת מחירי התוצר העסקי (אינדיקציה למחירי המוצרים הבלתי סחירים)¹³. לכן הנתונים אינם תומכים בקיומה של קשיחות משמעותית כלפי מטה של קצב עליית מחירי המוצרים הבלתי סחירים, ונראה שהאטת קצב עליית שער החליפין הנומינלי לא הייתה השנה כוח משמעותי ביצירת הייסוף הריאלי, ועיקר השפעתה התבטא רק לקראת סוף השנה. השפעה נוספת של המדיניות המוניטרית היא ההשפעה הישירה. עליית שיעור הריבית לטווח קצר מניעה את היחידות הכלכליות, המושפעות משיעור הריבית המקומית, להקטין את הביקוש לכל המוצרים (לצריכה בהווה), ובכלל זה – למוצרים בלתי הסחירים. גורם זה תורם לפיחות ריאלי של שער החליפין, אולם כנראה עוצמתו בשנת 1995 לא הייתה גדולה.

5. החיסכון, ההשקעה והחשבון השוטף

שיעור החיסכון הלאומי מכלל הכנסות המשק עמד בשנת 1995 על 18.1 אחוזים, בהשוואה ל-18.7 אחוזים בשנת 1994 (לוח ב'-12). ירידה זו, בהמשך לירידתו בשנתיים הקודמות, מבטאת התפתחות שונה מזו שהייתה אשתקד. אז הובילה ירידת החיסכון הפרטי את ירידת החיסכון הלאומי, ואילו השנה הובלה הירידה בחיסכון הלאומי על ידי החיסכון השלילי של הסקטור הציבורי.

¹³ האטה זו באה לידי ביטוי גם במחירי המוצרים הבלתי סחירים במדד המחירים לצרכן.

לוח ב'-12

החיסכון הלאומי, ההשקעה המקומית הגולמית והחשבון השוטף במאזן התשלומים, 1981 עד 1995
(מחושבים על פי שער החליפין הרשמי)

							1990-	1986-	1981-	
	1995	1994	1995	1994	1993	1992	1991	1995	1989	1985
	(מיליוני דולרים)			(אחוזים מכלל הכנסות המשק')						
1. החיסכון הלאומי הגולמי	17,289	15,394	18.1	18.7	20.2	21.9	21.0	19.7	17.6	17.5
א. החיסכון הציבורי ²	(637)	311	-0.7	0.4	0.1	0.5	-0.8	-0.5	1.2	-6.9
ב. החיסכון הפרטי ²	17,927	15,083	18.7	18.3	20.1	21.4	21.9	20.1	16.4	24.4
2. סך ההשקעה הגולמית	21,604	18,092	22.6	22.0	21.8	22.0	22.4	21.5	16.2	19.8
א. מלאי	1,122	738	1.2	0.9	1.4	1.0	1.3	1.1	0.1	0.4
ב. ענפי המשק	14,606	12,862	15.3	15.6	14.6	13.1	12.5	13.8	11.6	12.7
ג. דיור	5,876	4,492	6.1	5.5	5.7	7.9	8.6	6.6	4.5	6.7
3. העברות על חשבון הון	261	225	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4	0.7
4. החשבון השוטף נטו	(4,053)	(2,472)	-4.2	-3.0	-1.3	0.3	-1.0	-1.4	1.7	-1.6
במאזן התשלומים (1)-(2)+(3)										
א. עודף היבוא האזרחי ³	8,721	6,554	9.1	8.0	6.5	6.2	7.0	7.0	3.9	6.6
ב. ההעברות החד-צדדיות	4,668	4,082	4.9	5.0	5.3	6.4	6.0	5.6	5.6	5.0

- (1) הכנסות המשק = התוצר-ההעברות החד-צדדיות נטו מחו"ל (מחושבים בשער חליפין רשמי). התוצר מחושב על פי הגדרות ה-SNA החדש.
- (2) החשבון השוטף במונחי דולרים מחושב כהפרש בין החיסכון והעברות ההון לבין ההשקעה, ועל כן אינו שווה בהכרח לגירעון בחשבון השוטף שמופיע בפרק ו'.
- (3) עודף היבוא האזרחי כולל תשלומים נטו לגורמי ייצור בחו"ל.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

החיסכון הציבורי השלילי משקף בעיקר את מדיניות הממשלה, שחרגה במידה משמעותית מן הגירעון המתוכנן. עיקר החריגה מקורו בירידת שיעור המסים נטו בתוצר (בניכוי מס הבריאות) ובהמשך עליית שכרם של עובדי הסקטור הציבורי. בשנת 1994 הגישה הממשלה תקציב נוסף, בתגובה על עלייה חריגה של הכנסות ממסים. לעומת זאת השנה לא הגיבה הממשלה באותו אופן לירידת תקבולי המסים. ברוח בנק ישראל לשנת 1994 (פרק ב') תוארה בהרחבה השפעת הסקטור הציבורי על החיסכון הפרטי. תמצית הטענה הייתה שתוספות השכר בסקטור הציבורי הגדילו בטווח הקצר את הצריכה הפרטית וגרמו לירידת החיסכון הפרטי, אף שהפרטים הבינו כי יידרש מימון של תוספות אלו באמצעות מסים. זאת מפני אי ודאות שאפפה את מקור המימון (תוספת מסים או הורדת הוצאות), את עצמתן של עליות השכר ואת מידת התמדתן.

השנה דועך תוקפו של טיעון כזה כי התמונה, שהייתה מעורפלת מנקודת הראות של הפרטים, התבהרה במידה רבה. לכן לא הגדילו הפרטים את הצריכה הפרטית בשנת 1995 במלוא שיעור עלייתה של ההכנסה הפנויה, כך שחלק מעליית שיעור החיסכון הפרטי בא בתגובה לחיסכון השלילי של הממשלה. אולם נראה כי תגובה זו לא הייתה מלאה: עליית שיעור החיסכון הפרטי לא קיזזה באופן מלא את ירידת החיסכון הציבורי, וכך ירד שיעור החיסכון הלאומי.

גם כאן ניכרת השפעת ההרעה בתנאי הסחר. אם הפרטים תופסים את הפגיעה של הרעת תנאי הסחר בהכנסה הלאומית כזמנית (ראה דיון בסעיף 4) – שיעור החיסכון הפרטי צפוי לרדת. התנודות בהכנסה נספגות בחיסכון, שמתפקד גם כבלם ועוזעים, כדי שלא לסטל את הצריכה ואת רמת החיים. כנגד זאת, עלייה של מחיר הצריכה בהווה כתוצאה מעליית מחירי המוצרים המיובאים, שעשויה להיות מתוקנת בחלקה בעתיד, פועלת כמו עליית שיעור הריבית: ההרעה בתנאי הסחר, במידה שהיא זמנית, מייקרת את הצריכה בהווה וגורמת להקטנתה, דהיינו לעליית שיעור החיסכון הפרטי. הרעה זו יוצרת אפוא שתי השפעות סותרות על שיעור החיסכון, שסיכומן נוטה לצמצום החיסכון הפרטי. (ראה דיון בסעיף 4.)

המדיניות המוניטרית המרסנת תרמה תרומה מתונה להגדלת החיסכון הפרטי: על פי ניסיון העבר החיסכון הפרטי מגיב באופן חיובי לעליית הריבית לטווח הקצר, אך בעוצמה מועטה יחסית. אם כן לא נראה שהתפתחות החיסכון הפרטי הושפעה במידה משמעותית מן המדיניות המוניטרית.

משקל ההשקעה המקומית הגולמית בכלל הכנסות המשק עמד בשנת 1995 על 22.6 אחוזים, בהשוואה ל-22 אחוזים בשנת 1994 (לוח ב'-12). זוהי רמה גבוהה מאוד בהשוואה לממוצע השנתי בשנות השמונים. גידול משקלה של ההשקעה השנה מבטא, כאמור, התרחבות של ההשקעה בבתי מגורים ושל ההשקעה במלאי וירידה של משקל ההשקעה בענפי המשק. לוח ב'-12 מראה כי במונחי דולרים לוותה ההתרחבות של הגירעון במאזן התשלומים בגידול ההשקעות בסכום של כ-3.5 מיליארדי דולרים, ועליית החיסכון הלאומי בסכום של כ-2 מיליארדי דולרים, מיתנה את התרחבות הגירעון.

לוח ב'-12 עושה הפרדה הן של החיסכון והן של ההשקעה המקומית לפי סקטורים – הציבורי והפרטי. מלוח זה רואים כי ההשקעה המקומית של הסקטור הציבורי תרמה כמיליארד דולרים להתרחבות הגירעון במאזן התשלומים, ובניכוי הבנייה ביזמה ציבורית¹⁴ היא תרמה כ-450 מיליוני דולרים. במידה שההשקעה הציבורית משפרת את כדאיות הייצור בסקטור העסקי, יש ליקוף גם חלק מגידול ההשקעה הפרטית לתרומת ההשקעה הציבורית. ירידת החיסכון הציבורי תרמה להתרחבות הגירעון במאזן

¹⁴ ההשקעה המקומית הגולמית של הסקטור הציבורי כוללת את הבנייה ביוזמה ציבורית. הבנייה אינה נעשית ע"י הסקטור הציבורי, ולכן אינה חלק מן הגירעון התקציבי.

התשלומים כמיליארד דולרים – אולם מתרומה זו יש לקזז את עליית החיסכון הפרטי, שנבעה מירידת החיסכון הציבורי, כפי שהוסבר לעיל. בהנחה שמקדם הקיוזו הוא כמחצית¹⁵, תרומת הממשלה לירידת החיסכון היא כ־500 מיליוני דולרים. יש לציין כי חישוב זה כולל את השפעת ההרעה בתנאי הסחר שתרמה גם לירידת החיסכון הציבורי (בעיקר דרך הפגיעה בהכנסות). בסיכום ניתן לזקוף למדיניות הממשלה (תרומת החיסכון וההשקעה) חלק נכבד מהתרחבות הגירעון במאזן התשלומים.

מנקודת הראות של הטווח הארוך תוספת החוב החיצוני שנובעת מן הגירעון במאזן התשלומים תגדיל בעתיד את תשלומי הריבית לחו"ל ותקטין את ההכנסה הלאומית. כנגד זאת תביא הבשלת ההשקעה בעתיד לצמיחה מהירה יותר, אשר תאפשר לממן את שירותי החוב. זאת בתנאי שההשקעה נעשית ללא התערבות ממשלתית מוגזמת, אשר בעטיה ייתכן כי ההשקעה תהיה כדאית למשקיע הפרטי בעוד ששיעור תשואתה למשק ייפול משיעור הריבית העומד בפני המשק. זאת במידה שהסכסוך מוגזם בהשוואה להשפעה חיצונית (חיובית) שאולי גלומה בהשקעה פיסית. התערבות הממשלה העלולה להביא מצב כזה לובשת שלוש צורות עיקריות: האחת, החוק לעידוד השקעות הון מעניק הטבות נדיבות למדי להשקעה בענפי המשק. השנייה, הממשלה נוטלת הלוואות במסגרת הערבויות מממשלת ארה"ב, ומעמידה חלק לרשות הסקטור הפרטי. השלישית, המגבלות על תנועות הון חופשיות עלולות ליצור הבדלים בין שיעור הריבית המקומי לשיעור הריבית הבינלאומי.

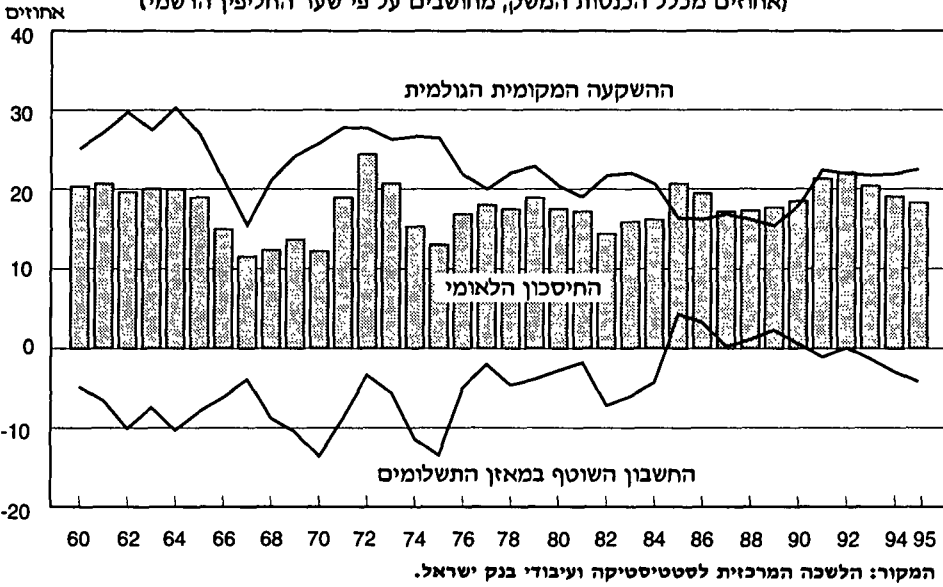
אומדן לשיעור ריבית הריאלית השולית הבינלאומית העומדת בפני המשקיעים והחוסכים על סמך עלות הגיוס במסגרת הערבויות מממשלת ארה"ב הוא כ־4 אחוזים. (ההנחות מפורטות בדוח בנק ישראל לשנת 1994 – פרק ב', עמוד 50). התשואה הריאלית לפדיון על איגרות חוב ממשלתיות לטווח ארוך (10 שנים) עמדה בשנת 1995 על 4.3 אחוזים (לוח ב'-5), ושיעור הריבית על משכנתאות היה בשנת 1995 5.3 אחוזים. מכאן ששיעור הריבית המקומית לטווח ארוך דומה ברמתו לשיעור הריבית הבינלאומי, ואף גבוה ממנו במקצת. הדבר מצמצם את החשש כי ההשקעה האמורה אינה יעילה מנקודת מבט משקית. החישוב דלעיל מתאים לפירמות שאינן זכאיות להטבות במסגרת החוק לעידוד השקעות הון. לחוק מספר יעדים (בהם פיזור גיאוגרפי), והוא בא לעודד השקעות שמגדילות גם את התשואה של יתר השקעות הסקטור העסקי (השפעה חיצונית חיובית). החוק מזכה בהטבות שונות, שהעיקריות בהן הן המענק או מסלול חלופי של פטור ממס. גובה המענק תלוי במיקום הגיאוגרפי של ההשקעה, בענף (תעשייה, תיירות וכו') ובסוג הפרוייקט. כך, למשל, פירמה תעשייתית זכאית למענק בגובה 38 אחוזים מן ההשקעה אם המפעל ממוקם באזור פיתוח א' ועונה לקריטריונים ספציפיים של מרכז ההשקעות. כדי לעמוד על הפער בין התשואה מנקודת ראות המשקיע הפרטי הזכאי להטבות אלו לבין התשואה למשק, חושב שיעור התשואה לפני מענק של 38 אחוזים מסך ההשקעה, שמבטא את שיעור התשואה למשק, ואת שיעור התשואה לאחר מתן המענק, שמבטא את שיעור התשואה למשקיע. חישובים שונים מראים כי בתנאים מסוימים עלול המענק ליצור פער לא מבוטל בין התשואה למשקיע לתשואה המשקית. כך, למשל, השקעה באזור פיתוח א' ל־7 שנים, שתשואתה למשק היא אפס, מניבה – הודות לחוק – תשואה בת 10.5 אחוזים למשקיע. נוסף על כך חלק מן ההשקעות היו נעשות ממילא, וההטבות הללו מהוות רנטה. חישוב זה מתעלם מן ההשפעה השלילית של המס הנדרש למימון המענק. לולא המענק היה ניתן להפחית את שיעור המס, וכך לעודד את החברות להשקיע בנכסי ייצור. מכאן, שבשל המס ה"גבוה מדי" נמנעות השקעות הכדאיות למשק אך אינן כדאיות למשקיע. נזכיר עוד כי החוק מפלה לטובה מגזרים במשק (תעשייה, תיירות וחקלאות).

¹⁵ אומדן זה מבוסס על משוואת החיסכון שנאמדה בעבודה של מומי דהן וצבי הרקוביץ, "מדיניות פיסקאלית וחיסכון במשק פתוח" (1995).

דיאגרמה ב'5

**שיעור החיסכון הלאומי, ההשקעה המקומית הגולמית והחשבון
השוטף במאזן התשלומים, 1960 עד 1995**

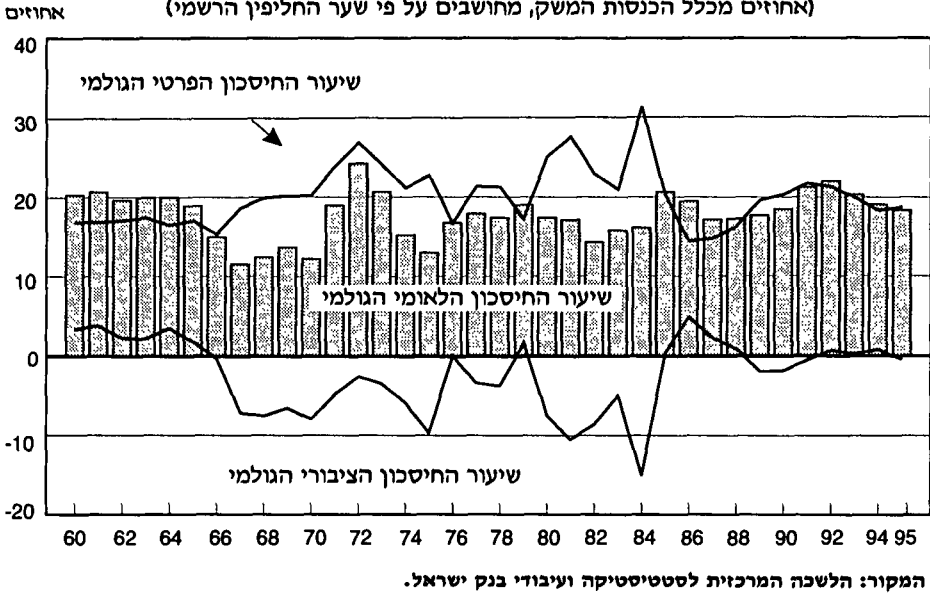
(אחוזים מכלל הכנסות המשק, מחושבים על פי שער החליפין הרשמי)

דיאגרמה ב'6

**שיעור החיסכון הלאומי והתחלקותו בין הסקטור הפרטי לסקטור הציבורי,
1960 עד 1995**

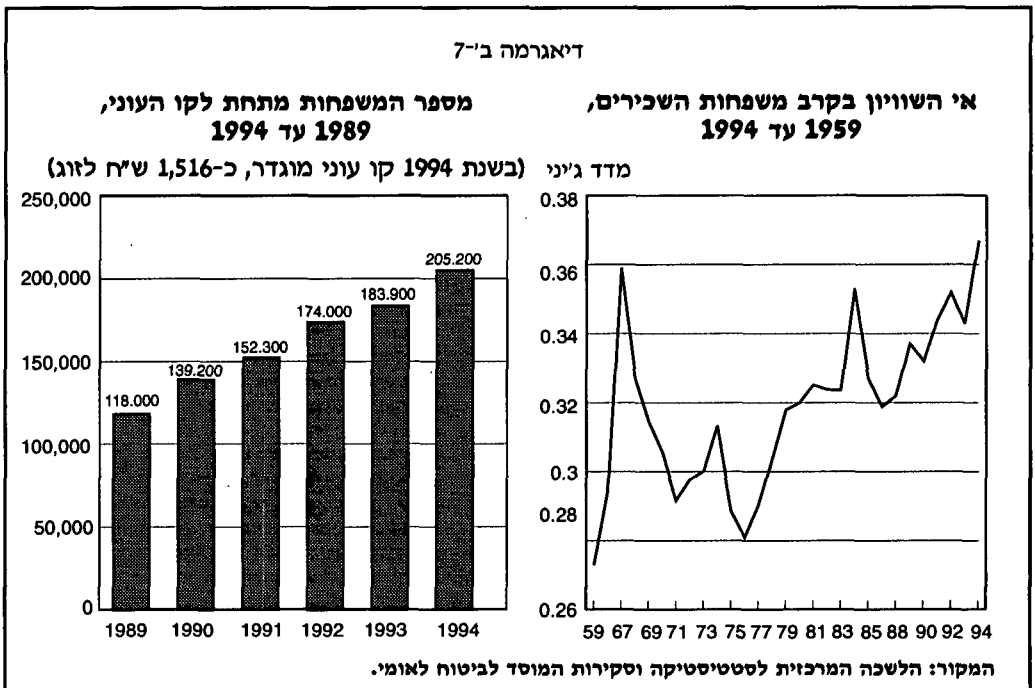
(אחוזים מכלל הכנסות המשק, מחושבים על פי שער החליפין הרשמי)

כשליש מכלל ההשקעות בתעשייה זכו בהטבות של החוק לעידוד השקעות הון בשנתיים האחרונות, לעומת כ-40 אחוזים בשנים 1992 ו-1993. משקל ההשקעה באזור פיתוח א', המזכה בהטבה המקסימלית (בכלל ההשקעה הזכאית להטבות), הגיע בשנת 1995 לכדי 85 אחוזים. על פי הניתוח דלעיל ייתכן כי חלק מן ההשקעות הללו לא יניבו את התשואה הנדרשת למשק כדי לשרת את החוב החיצוני שנצבר בגין התרחבות שיעור ההשקעה בכלל ההכנסות לוותה בירידת שיעור החיסכון הלאומי בכלל הכנסות המשק, והתפתחות זו התבטאה בגירעון בחשבון השוטף. ייתכן שעליית שיעור הריבית לטווח הארוך הושפעה מכך. שיעור הגירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים עמד השנה על 4.2 אחוזים מכלל הכנסות המשק – שיעור גבוה בהשוואה לתקופה שלאחר תכנית הייצוב. רמה דומה של גירעון נרשמה בממוצע בשנים 1982 ו-1983, שבישרו את המשבר במאזן התשלומים שנה לאחר מכן. למרות ההבדלים היסודיים במצב המשק בהשוואה לאותן שנים, בעיקר מבחינת שיעור הצמיחה ושיעור האינפלציה, יש לנקוט אמצעי זהירות, כדי למנוע ערעור של היציבות בגלל תנועות הון פיננסיות החוצה.

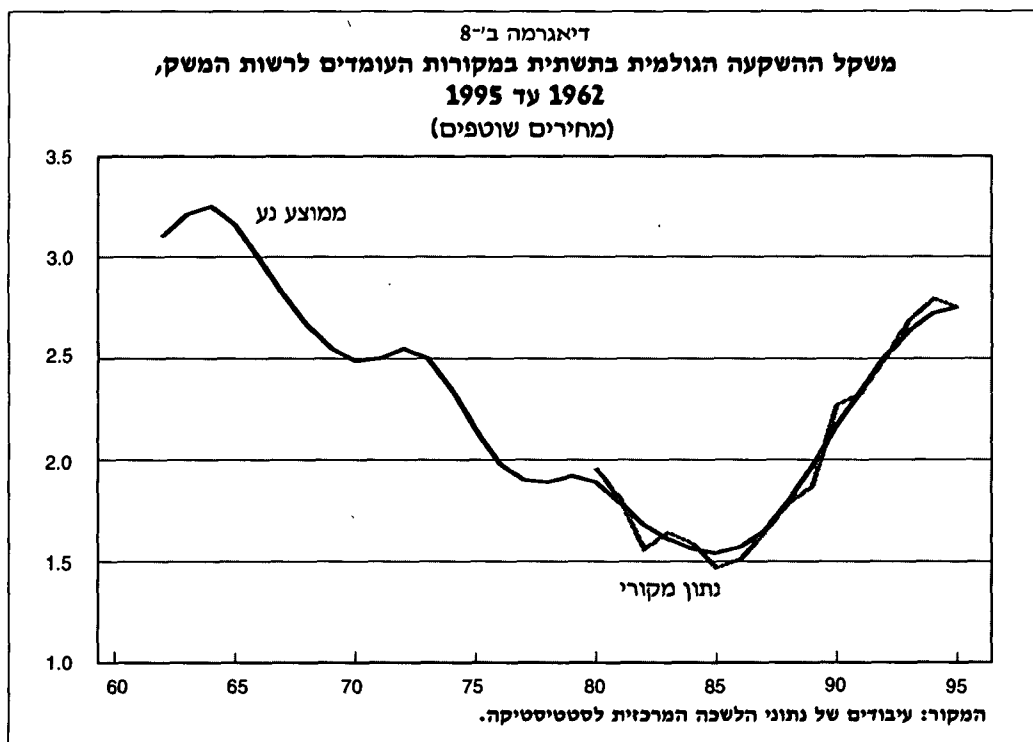
6. התחלקות ההכנסות

סקר הכנסות שנערך בכל שנה מספק מידע לגבי מידת אי השוויון בהתחלקות ההכנסות. כמו כנתונים אחרים בתחום זה כך גם נתוני ההכנסות של משקי הבית חשופים לטעויות. סקר ההכנסות מקיף כ-80 אחוזים מן האוכלוסייה, והכיסוי של קבוצות אוכלוסייה מסוימות (למשל עצמאיים) אינו מלא. כדי לעמוד על השינויים שחלים בהתפלגות ההכנסות משתמשים במדדים שונים. אין הסכמה כללית לגבי המדד הראוי ביותר לשקף את אי השוויון בהתחלקות ההכנסות, אך במסגרת דיונים ציבוריים נוהגים להשתמש במדד ג'יני, שמודד את אי השוויון בהכנסות באוכלוסייה ובהיקף האוכלוסייה שמתחת לקו העוני.

מדד ג'יני של ההכנסה ברוטו בקרב אוכלוסיית השכירים הגיע בשנת 1994 לרמה הגבוהה ביותר מאז 1960 (דיאגרמה ב-7). בשנת 1994 ירדה ההכנסה ברוטו הממוצעת של שכירים בעשירון התחתון בשיעור ריאלי 6 אחוזים, ואילו ההכנסה הממוצעת של השכירים בעשירון העליון עלתה בשיעור ריאלי בן 16 אחוזים. בד בבד התרחב בהיקף ניכר (11.5 אחוזים) מספר המשפחות שמתחת לקו העוני. קו העוני בישראל מוגדר כמחצית ההכנסה החצינית, וזו עומדת על 1,516 ש"ח לזוג בשנת 1994. (דיון בבעייתיות של מדד יחסי זה מצוי בסקירות המוסד לביטוח לאומי).

ייתכן שגידול אי השוויון הנמדד מאז 1990 הושפע מהכניסה המסיבית של עולים לשוק העבודה. אי ידיעת השפה וחוסר התאמה מקצועית לתנאי המשק הישראלי אילצו את העולים להציע את שירותיהם בתחומים ובענפים שאינם דורשים הכשרה ארוכה. (רופאים ומהנדסים שעברו כפועלי ניקיון הן דוגמאות קיצוניות לכך). עליית שיעור האבטלה בד בבד עם הצטרפות עולים לתחומים שבהם השכר נמוך יחסית פגעו בכושר המיקוח של המועסקים המשתייכים לעשירונים התחתונים, ולפיכך פעלו לירידת שכרם היחסי. שיעור האבטלה ושיעור האינפלציה הם בין הגורמים העיקריים המסבירים את התפתחות אי השוויון בהתחלקות ההכנסות בישראל בתקופה 1960 עד 1991.¹⁶ אין נתונים על אי השוויון לגבי השנה השוטפת (1995), אולם הן שיעור האבטלה והן שיעור האינפלציה ירדו בשנת 1995, וגורמים אלו תורמים, כאמור, לצמצום אי השוויון בהתחלקות הכנסות. מלבד זאת, באוגוסט 1994 הגדילה הממשלה את הקצבאות המשולמות למשפחות מעוטות הכנסה (ועל כך נוספו צעדים משלימים ביוני 1995). השפעתן של פעולות אלו לצמצום ממדי העוני תבוא לידי ביטוי בנתונים לשנת 1995.

¹⁶ מומי דהן, "השפעת משתנים מקרו כלכליים על התחלקות ההכנסות בישראל", סקר בנק ישראל, מאי 1995, 21-48.

לוח ב' - 13

התשתית וההשקעה בה: החשמל, המים, התחבורה והתקשורת, 1970 עד 1995
(אחוזים)

תחבורה ותקשורת ללא כלי תחבורה

מפעלי מים	סך הכול	סך הכול ללא כבישים	סך כל הכבישים	התשתית	חשמל
(1)	(2)	(3)	(4)=(3)-(5)	(5)	(6)=(1)+(2)+(3)
א. מלאי הון התשתית בסוף השנה					
30,280	11,110	64,290	34,650	29,640	105,680
מיליוני ש"ח (1995)					
שיעור הגידול השנתי הריאלי הממוצע					
8.0	2.4	6.8	7.4	6.3	6.1
5.5	2.3	2.4	2.7	2.2	3.2
6.4	-0.2	5.3	6.1	4.3	4.8
9.3	0.9	7.7	7.5	8.0	7.4
8.9	-0.6	7.9	6.5	9.6	7.2
10.4	-0.4	8.1	7.6	8.8	7.9
1995					
ב. ההשקעה הגולמית					
4,008	312	6,358	3,764	2,594	10,677
מיליוני ש"ח (1995)					
שיעור הגידול השנתי הריאלי הממוצע					
11.0	8.2	-2.7	-2.1	-4.0	1.9
-7.8	-12.7	1.9	5.7	-9.5	-3.2
19.0	10.0	17.2	12.5	31.2	17.4
5.9	-33.9	15.4	6.4	30.3	9.9
23.9	20.5	12.8	22.5	-0.3	12.9
1995					
ג. יחס התשתית לתוצר ¹					
(1) במחירים שוטפים					
9.2	11.2	20.9	12.8	8.1	41.3
10.6	8.3	28.8	15.5	13.3	47.8
8.7	0.0	27.1	13.8	12.8	48.6
11.6	4.6	24.8	13.5	11.3	41.0
11.6	4.3	24.7	13.3	11.4	40.5
1995					
(2) במחירי 1990					
7.5	10.4	22.6	10.9	11.7	40.5
9.7	7.9	27.5	14.1	13.5	45.1
11.6	7.9	26.8	13.7	13.1	46.3
13.1	5.1	27.6	15.1	12.5	45.9
13.4	4.8	27.9	15.0	12.9	46.0
1995					

(1) מלאי התשתית בתחילת השנה מחולק בתמ"ג במהלך השנה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

א. התעשייה

בשנת 1995 נמשכה הצמיחה המהירה של התוצר התעשייתי, שהחלה עוד ב־1990, בשיעור גבוה יחסית של כ־8 אחוזים¹⁷; אולם בניגוד לשלוש השנים הקודמות משקפת צמיחה זו בעיקר התרחבות של הייצור לשוק המקומי, בעוד שהיצוא גדל ריאלי ב־4 אחוזים בלבד (בהשוואה לכ־14 ואף 20 אחוזים בשנים הקודמות). הצמיחה המהירה התאפשרה על ידי התרחבות רבה של מלאי ההון – במיוחד ההון הפיסי ומלאי הון המחקר והפיתוח, שניהם בכ־11 אחוזים – בעקבות ההשקעות הניכרות בציוד, במכונות ובמו"פ תעשייתי, מאז 1990. תהליך זה נמשך, אמנם בעוצמה מופחתת, בהשקעות בנכסים קבועים גם בשנה האחרונה. תשומת העבודה גדלה בכ־4 אחוזים בלבד, אך כצפוי לאור גידולן של תשתיות ההון – הפיסי, האנושי והמו"פ – עלה השנה גם פריון העבודה, בשיעור משמעותי של כ־4 אחוזים, והפריון הכולל של גורמי הייצור עלה בכ־2 אחוזים (לוח ב'–14).

התרחבות בולטת בייצור לשוק המקומי הייתה ב־1995 בענפים המספקים תשומות לבנייה, בראשם מינרלים אל מתכתיים ומתכת בסיסית – שגדלו ביותר מ־20 אחוזים, השיעור הגבוה ביותר מאז 1990–91 – וזאת בעיקר עקב האצת הבנייה למגורים¹⁸. התוצר התעשייתי למעט ענפים אלה גדל בכ־6.5 אחוזים. מהביקוש לבנייה נהנו, כנראה, גם מפעלים רבים בענפי הפלסטיקה, העץ ומוצרי המתכת.

תרומת הצריכה הפרטית לתוצר התעשייתי הייתה דומה לזו של השנה הקודמת (דיאגרמה ב'–10) – אך ניתן לציין גידול ניכר של ייצור מזון, משקאות וטבק לשוק המקומי. זאת אולי בעקבות התבססות העולים והשתלבותם הגוברת בשוק העבודה, וכן בעקבות הגידול הרב של מספר הזרים העובדים וגרים בישראל. לעומת זאת גדל אך במעט ייצור הטקסטיל, ההלבשה והעור – כנראה בגלל התחרות מיבוא, עם ההתקדמות בחשיפת מוצרים אלה (לוח ב'–15).

שני גורמים עיקריים עומדים מאחרי עצירת הגידול המהיר של היצוא ב־1995 – בהתחשב בפוטנציאל המתרחב של שווקים חדשים במזרח הרחוק והקרוב, בפתיחות הגוברת כלפי ישראל עם התקדמות תהליך השלום ובגידול הסחר העולמי (ב־8 אחוזים): ראשית, בולטת ההשפעה של ירידת הביקוש למוצרי התעשייה הביטחוניים, מוצרים שהיצוא הישראלי עתיר בהם. אומדן לשיעור הגידול הריאלי של היצוא התעשייתי ללא כמה מהמפעלים הביטחוניים המובהקים (בעיקר תע"ש, "התעשייה האווירית" ו"רפא"ל")¹⁹ מראה על שיעור סביר של 9 אחוזים, בדומה לממוצע בתקופה שבין 1990 לבין 1995. ייתכן, כמובן, כי

* לאחר הדיון בענפי המשק מוצג ניתוח רב־שנתי של התמורות בענף התקשורת.

¹⁷ הנתונים בסעיף זה הם ללא יהלומים, אלא אם כן צוין אחרת. אומדן גידולו של התוצר התעשייתי כולל יהלומים מובא בלוח־דיאגרמה ב'–10. תרומת יצוא היהלומים לגידול התוצר התעשייתי ב־1995, בדומה לקודמתה, הגיעה לכ־0.2 אחוז. מקור נתוני התוצר ותשומת העבודה אחיד – מרדכי הייצור התעשייתי של הגף לתעשייה בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹⁸ ראה גם סעיף הבנייה בפרק זה.

¹⁹ במפעלים גדולים כמו אלה יש למועדי האספקה של המוצרים השפעה חזקה על גודל היצוא בשנה מסוימת. ייתכן, אפוא, כי הייצור ליצוא היה גבוה יותר, והמלאי שנצבר ישווק בשנה הבאה. מקור הנתונים – חישובי בנק ישראל.

לוח ב'-14
אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1980 עד 1995
(אחוזים)

שיעור השינוי השנתי			שיעור השינוי השנתי הממוצע			
1995	1994	1993	1990-1995	1988-1989	1986-1987	1980-1985 ⁴
א. אינדיקטורים לפעילות						
1. ייצור ויצוא (ללא יהלומים)						
8.2	7.4	6.8	7.3	-2.4	4.3	2.6
3.7	13.9	19.5	9.1	6.5	7.5	9.2
2. תשומות העבודה והון						
4.0	5.8	5.1	4.4	-5.2	1.0	0.5
4.1	4.6	5.3	3.8	-4.9	1.5	0.5
10.5	7.6	5.7	5.8	4.0	4.2	4.9
11.0	6.9	2.7	3.1	6.0	16.6	16.0
10.0	29.8	22.8	17.4	-4.3	7.4	6.1
3. הפריזון						
4.0	1.5	1.6	2.8	2.9	3.3	2.1
1.9	0.9	1.4	2.3	-0.3	2.4	0.6
ב. אינדיקטורים לרווחיות						
101	101	99	100	102	103	95
109	104	101	102	91	86	72
100	100	99	100	104	106	107
96	97	98	98	89	105	94
95	100	102	100	105	114	125
15.5	15.7	16.0	14.9	12.4	12.7	17.5
15.3	16.3	17.4	15.2	10.5	11.7	21.0
13	12	9	13	18	22	32
133	159	197	134	46	61	56

- (1) מדר סך עלות העבודה (המכפלה של תשומת עבודה ועלות עבודה) מנוכה במדר מחירי התוצר התעשייתי ומחולק במדר התוצר התעשייתי.
(2) שיעור התשואה להון הגולמי מחושב כיחס שבין התוצר, בניכוי עלויות העבודה, לבין מלאי ההון (כולל רכב).
(3) שיעור התשואה נטו להון הנקי מחושב כיחס שבין התוצר, בניכוי פחת ועלויות העבודה, למלאי ההון מנוכה פחת.
(4) מהימנות החישובים בשנים 1980 עד 1982 נמוכה יותר, בשל בעיות בחישוב רווחי המלאי.
(5) מדר 100=1991.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

נתונים בסיסיים על התעשייה בישראל

מספר המפעלים המעסיקים שכירים הגיע ב־1995 לכ־19 אלף (ללא ענף היהלומים), מתוכם כ־9,000 במפעלים זעירים, המעסיקים פחות מחמישה עובדים.

סך המועסקים במפעלי תעשייה אלה עמד בשנת 1995 על כ־390 אלף; בענף היהלומים הועסקו עוד כעשרת אלפים עובדים. מספר המהנדסים והמדענים נאמד ביותר מ־25 אלף. ערך הפדיון התעשייתי הגיע השנה לכ־155 מיליארדי ש"ח – כ־51 מיליארדי דולרים – מהם יצוא ישיר ללא יהלומים של כ־12.3 מיליארדי דולרים, ושל כ־4 מיליארדים יצוא יהלומים.

התוצר המקומי הגולמי (הערך המוסף) מהווה כ־35 אחוזים מהתפוקה במחירי גורמי הייצור (ללא יהלומים), ומתחלק בין התמורה לעבודה (כ־70 אחוזים, שהם כ־27 מיליארדי ש"ח) לבין התמורה להון (כ־30 אחוזים), הכוללת רווחים, ריביות ודמי שכירות.

ירידת היצוא (למשל 25 אחוזים בענף כלי ההובלה, לוח ב'–15) קשורה גם לביקושים למוצרים האזרחיים, ולאו דווקא לביטחוניים, המיוצרים בתעשייה האווירית.²⁰

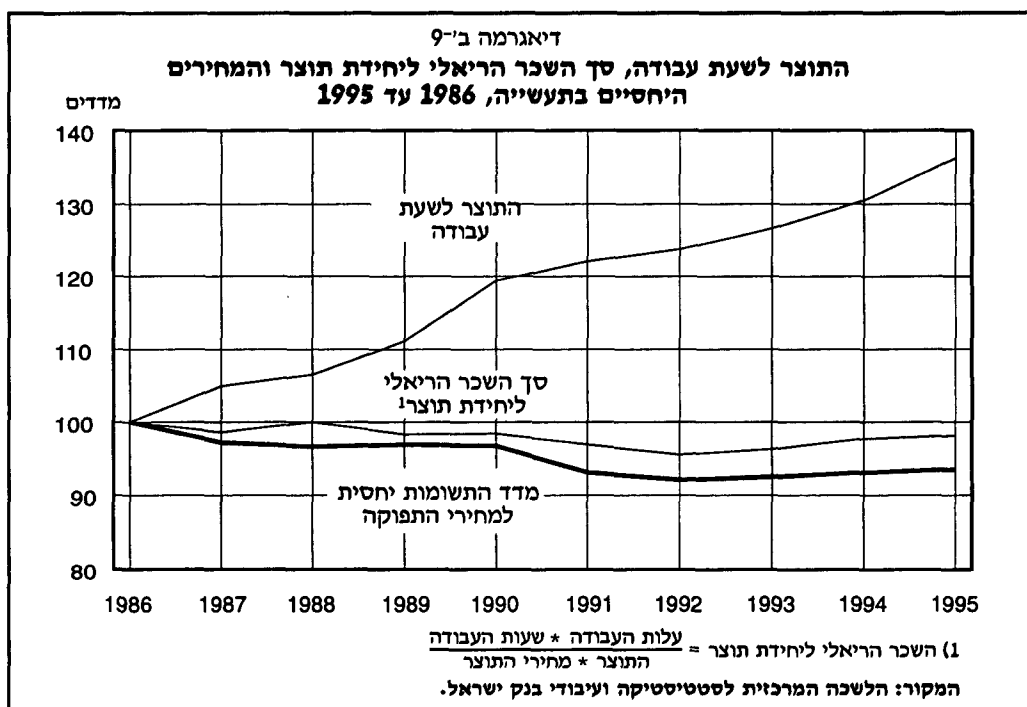
גורם נוסף להאטת גידולו של היצוא הוא ההרעה בתנאי הסחר: בעוד שמחירי היצוא התעשייתי עלו ב־5.5 אחוזים, עלו מחירי תשומות החומרים מיבוא ב־9.7 אחוזים, ומחירי התשומות המקומיות עלו, בממוצע, בכ־11 אחוזים, כך שנפגעה רווחיות היצוא. ייתכן גם שהאטת שיעור הפיחות תרמה להתפתחות זו.

מבדיקה מפורטת יותר של השינויים ביצוא מתברר, כי שיעור הגידול של היקף היצוא אצל היצואנים הגדולים בתעשייה (כ־50 מפעלים, הפועלים במסגרת של כ־30 חברות), ללא המפעלים הביטחוניים האמורים, דומה לזה של היצוא כולו. הרעת תנאי הסחר פגעה אפוא, כנראה, בקשת רחבה של מפעלים, גדולים כקטנים, בענפי התעשייה השונים, ומנעה מהם להגיע לשיעורי גידולם הפוטנציאליים. פוטנציאל זה היה אמור להיות גבוה גם בהתחשב בגידול הניכר של ההשקעות במו"פ בשנים האחרונות (כ־11 אחוזים בממוצע לשנה מאז 1990), גורם שלגבי חשיבותו כמאיץ עיקרי ליצוא הישראלי, כמו במדינות תעשייתיות רבות אחרות, מסכימים רוב החוקרים.

אם אכן ירדה רווחיות היצוא התעשייתי בשנת 1995, עלתה, כנראה, הרווחיות הממוצעת של המכירות בשוק המקומי, או היה מעבר לענפים רווחיים יותר. סברה זו מתבססת על האינדיקציות הקיימות לשיעור התשואה הכולל של ההון: אלה מצביעות על ירידה קלה בלבד של שיעור זה מאז 1994. עדות מסייעת לעליית הרווחיות בשוק המקומי היא עליית המחירים הסיטוניים בשוק זה, בכ־11 אחוזים (לוח ב'–14). כמו כן אפשר שגידול הרווחיות נטו היה גבוה מזה של הרווחיות הגולמית, שכן מס החברות ירד בנקודת אחוז – ל־37 אחוזים.

הגורם העיקרי הקובע את שיעור התשואה והרווחיות בתעשייה הוא עלות העבודה, שמשקלה כ־70 אחוזים מהערך המוסף. השכר הריאלי (במחירים ליצרן) גדל בשנת 1995 בכ־4 אחוזים, שיעור דומה לזה

²⁰ ראה גם דיון מפורט בפרק "מאזן התשלומים". לפי החישוב בפרק זה גדל היצוא התעשייתי, ללא תקבולים עבור יצוא ביטחוני, בכ־7 אחוזים.

של עליית פריזון העבודה, כך שבעלות העבודה ליחידת תוצר לא חל השנה שינוי משמעותי, לאחר גידול של כשני אחוזים ב־1994 (דיאגרמה ב'9-). היציבות של שיעור התשואה להון ב־1995 ראויה לציון מיוחד, שכן היא הושגה למרות כניסתו של הון חדש רב לתהליך הייצור רק לאחרונה: הון זה בוודאי אינו מופעל עדיין בכוח מלא, אך מתבטא בערכו המלא בחישוב שיעור התשואה על ההון.

רכיב נוסף בתשואה הוא הריבית, שמשקלה הממוצע בתוצר קטן בהרבה ממשקל השכר, אף כי ייתכן שבמפעלים מסוימים – שבגלל המבנה הפיננסי שלהם נזקקים לאשראי בנקאי רב, או במפעלים קטנים שאין להם גישה לשוק ההון הבינלאומי – היא יכולה להשפיע משמעותית על הרווחיות. בשנת 1995 עלתה, כנראה, במידה ניכרת הריבית הריאלית על האשראי המקומי, אולם מתברר כי יותר ויותר פירמות פונות, דרך הבנקים, לשוק האשראי הבינלאומי גם לצורך הלוואות לטווח קצר. אשראי זה זול יותר מהמקומי ונגישותו גברה לאחרונה, עם השיפור במעמדה הכלכלי של ישראל וירידתה בסולם של סיכון המדינה כלווה בשוק הפיננסי העולמי.

מקור מימון להשקעות שנוצל היטב בידי היצרנים ב־1994 היה הנפקות של מניות לציבור, שהגיעו נטו לסכום של כ־1.9 מיליארדי ש"ח; בשנת 1995 ירד סכום זה כמעט לאפס, בעקבות נפילת המחירים בבורסה. גם דרך איגרות חוב לא גייסה התעשייה הון ב־1995.

חלק ממימון ההשקעות בתעשייה (הן בנכסים קבועים והן במחקר ופיתוח) נובע ממענקי ההון: המענקים לפי החוק לעידוד השקעות הון גדלו ריאלית בכ־13 אחוזים ב־1995, לאחר גידול ריאלי של כ־20 אחוזים לשנה בממוצע בתקופה שבין 1990 עד 1994. (ערכם עלה מ־164 מיליוני דולרים וליותר מ־400 מיליונים). המענקים גדלו ב־1995 למרות ירידת ההשקעות המאושרות; זאת משום שמשקל ההשקעות באזור פיתוח א' – הזכאיות למירב ההטבות – עלה לכ־85 אחוזים (בהשוואה ל־69 אחוזים

דיאגרמה ב"10

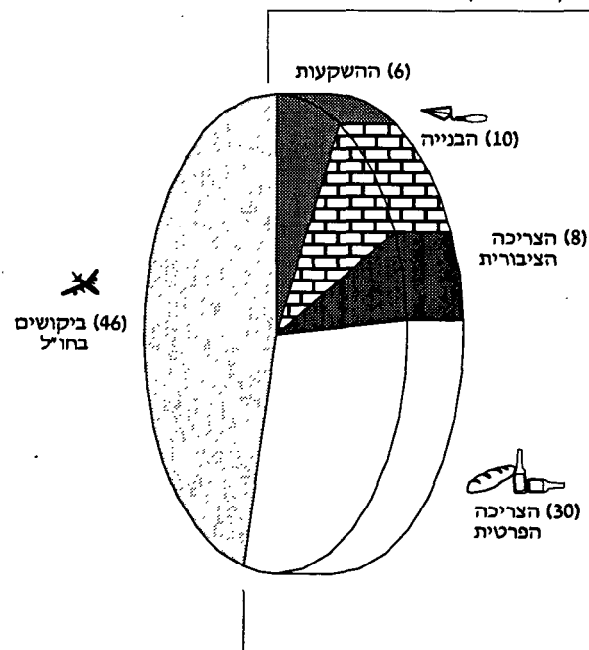
התרומה לשינוי בתוצר (באחוזים)

1995	1994	1993	ממוצע ממוצע 1993-1995	ממוצע ממוצע 1990-1992	
6.6	9.4	10.0	8.7	6.6	1. סך כל השינוי בתוצר הנובע משימושים סופיים $1(1=2+3)$
2.1	5.1	6.7	4.6	2.2	2. היצוא
4.5	4.3	3.3	4.0	4.4	3. השימושים המקומיים
2.4	2.7	3.2	2.8	1.6	מזה: הצריכה הפרטית
0.4	0.4	-0.8	0.0	0.2	הצריכה הציבורית
1.3	0.9	0.2	0.8	1.7	הבנייה
0.4	0.3	0.7	0.5	0.9	ההשקעות
1.8	-1.7	-3.1	-1.0	-0.3	4. התאמות ושינויי מלאי
8.4	7.7	6.9	7.7	6.3	5. התוצר התעשייתי בפועל ¹

(1) כולל יהלומים.

המשקל הממוצע בתוצר, 1993 עד 1995
(באחוזים)

ביקושים בארץ

המקור: ניתוח השימושים הסופיים באמצעות תשומה-תפוקה, שנערך בבנק ישראל, המתבסס על מקדמי תשומה-תפוקה שנאמדו בלמ"ס לשנים 1988, 1990.

ב-1990. בסך הכול, מאז 1991, נאמד שיעור המענקים ששולמו בפועל²¹ בכ-37 אחוזים מסך ההשקעות המאושרות (קבוצה המוערכת בכשליש מכלל ההשקעות בתעשייה). יש חשש כבד כי בהינתן סבסוד כה משמעותי, בוצעו השקעות רבות שאינן כדאיות למשק, אף כי הן כדאיות לתעשיין. יתר על כן, השיטה המפלה של מתן סיוע זה גורמת, כפי הנראה, לעיוותים נוספים בהקצאת המקורות במשק²².

מענקי המו"פ שניתנו מטעם המדען הראשי של משרד התעשייה גדלו אף הם, ובשיעור ניכר – כ-10 אחוזים ריאלית ב-1995, לאחר גידול של יותר מ-15 אחוזים לשנה, בממוצע, מאז 1990 (מכ-110 מיליוני דולרים ל-300 מיליונים ב-1995). לצורך מימון ההשקעות במו"פ הוקמו גם חברות הון-סיכון חדשות, חלקן ביזמה ממשלתית²³. בסך הכול מוערך הון הסיכון בארץ, בסוף 1995, ביותר מ-500 מיליוני דולרים. רבות מההשקעות מתרכזות בשלב תחילת הפיתוח של הרעיון החדשני (start-up), כשהמשקיע הקטן מתקשה לממן בעצמו את הפיתוח הראשוני, הכרוך בסיכון גבוה. ההצדקה הכלכלית העיקרית למעורבות ממשלתית בתחום זה היא ביתרונות החיצוניים הניכרים הנובעים ממו"פ של מפעל בודד. יש להעיר כי שוק הקרנות של הון-סיכון בישראל הגיע למצב שבו הוא ממשיך להתפתח גם ללא מעורבות הממשלה, וזה הזמן להפסיק מעורבות זו. לגבי התפתחות ההון האנושי ראוי לציין במיוחד את המשך הקליטה של העולים מחבר העמים – שהשכלתם גבוהה יחסית, אך הידע וההכשרה שלהם לא ענו, במקרים רבים, במידה מספקת על צורכי התעשייה בישראל. ביוני 1995 הועסקו בתעשייה כ-79 אלף עולים (כ-22 אחוזים מסך המועסקים), וזאת בהשוואה ל-65 אלף שנה קודם לכן וכ-50 אלף ביולי 1992²⁴. בענפים מסוימים כמו מתכת, מכונות, חשמל, גומי ופלסטיקה וכן טקסטיל והלבשה, מגיע חלקם של העולים ל-25 ול-30 אחוזים. אף שחלק ניכר מהעולים נקלט מלכתחילה שלא בהתאם לכישוריהם, מדווחים כ-80 אחוזים מהמפעלים על השתלבות מקצועית טובה, ומרבית העולים משמשים פועלי ייצור מקצועיים, שלא כמו בתקופות קודמות. מעניין ש-46 אחוזים מהעולים בתעשייה הם בעלי ותק של יותר משנתיים במפעל. הצטברות זו של ניסיון והכשרה תוך כדי עבודה תורמים לפריור ולניצול יעיל יותר של ההון האנושי הגלום בעלייה זו. כן נמצא כי כ-45 אחוזים מהעולים עובדים במתכונת של משמרות – תרומה משמעותית לניצול כושר הייצור של ההון הפיסי הישן והחדש במפעלים. (בעבר נאלצו מפעלים רבים להסתפק במשמרת אחת, בגלל הקושי למצוא עובדים מתאימים לעבודה בשעות הערב או הלילה). ולסיכום, יש בהתפתחויות בתחום קליטת העלייה כדי להוסיף להבנת ההתפתחות של הפריור הכולל בשנת 1995.

בסך הכול צמחה התעשייה בשנת 1995 בקצב מהיר, תוך עלייה של הפריור ושמירה על שיעור התשואה הכולל – וכנראה, גם על הרווחיות למשקיע – ברמה קבועה. צמיחה זו הייתה מוטת שוק מקומי, ולא מוטת יצוא, כבשנים קודמות. כן נמשכה הצבירה של מלאי ההון לסוגיו – הון פיסי, הון אנושי והון מו"פ – הבסיס ההכרחי להמשך הצמיחה המהירה בעתיד.

²¹ ההטבות האלטרנטיביות למענקים – פטור ממס וערבות מדינה – נבחרו בשנים האחרונות על ידי כרבע מהמשקיעים המאושרים. נציין שלא נכלל כאן ערך הפחת המואץ למפעל והטבות אחרות בגין הרצת הציוד והעובדים.

²² ראה גם דיון בפרק זה, בסעיף ההשקעה במשק; וכן בדוח בנק ישראל לשנת 1994, בדיון המורחב בתעשייה.

²³ בתחילת 1993 הוקמה חברה ממשלתית בשם "יזמה", השותפה בהקמתן של עוד 9 קרנות הון-סיכון המשקיעות בתחומי ההיי-טק והטכנולוגיות המתקדמות בתקשורת, במכשור רפואי, בתוכנה, בפרמצבטיקה ועוד.

נוסף על כך פותחו תכניות ממשלתיות לעידוד ולסיוע למו"פ בשלבים שלפני פיתוח המוצר, כמו מגנט טכנולוגיות גנריות – תשתית לפיתוח מוצרים בטווח של 5 עד 10 שנים – תכנון ארוך טווח מדי החברות עסקיות. הצורך בהקמתה התעורר בעקבות צמצום תקציב המו"פ של משרד הביטחון. המענק הממשלתי מגיע ל-66 אחוזים מההוצאות, ומתחלק בין המחקר האקדמי לבין התעשיינים.

²⁴ מקור האינפורמציה והנתונים הוא ב"סקר קליטת עולים בתעשייה" של התאחדות התעשיינים בישראל, נובמבר, 1995.

לוח ב'-15

הייצור, היצוא וההשקעות, 1980 עד 1995¹
(אחוזים)

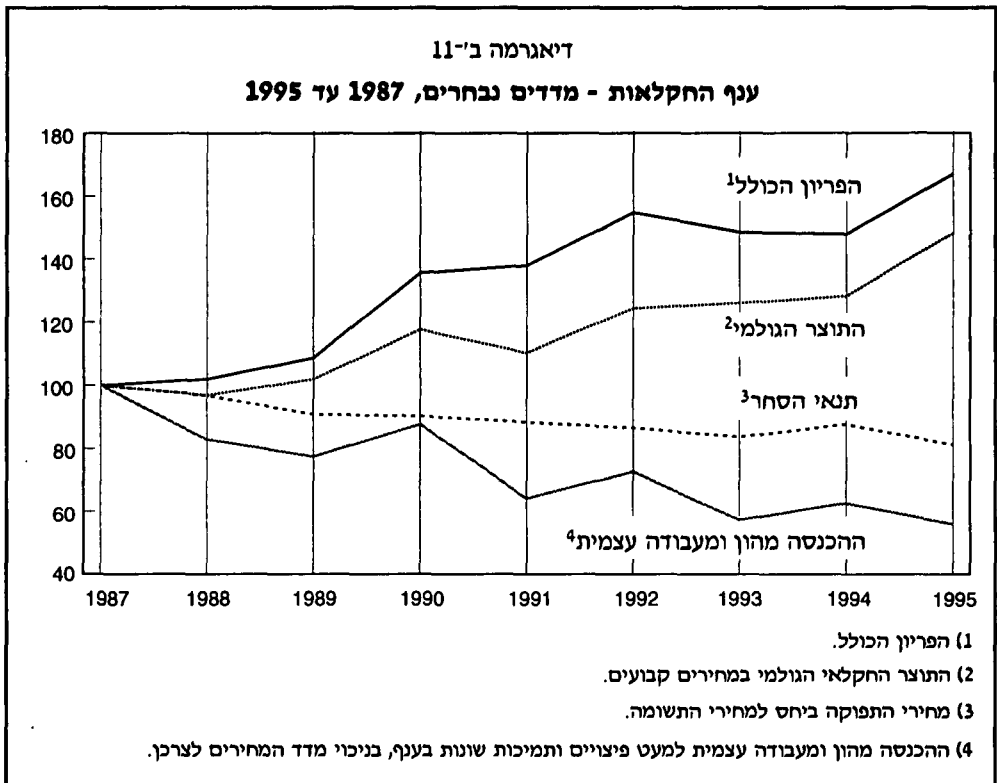
המשקל	שיעור השינוי השנתי השנתי				שיעור השינוי השנתי הריאלי הממוצע			
	1995	1995	1994	1993	-1990 1995	-1988 1989	-1986 1987	-1980 1985
א. הייצור								
מזון, משקאות וטבק	12.7	9.5	6.3	7.6	4.8	-1.5	13.3	3.4
טקסטיל, הלבשה ועור	6.7	3.6	10.1	4.6	6.8	-8.4	7.5	-0.1
עץ, נייר ודפוס	12.1	4.1	6.8	13.0	7.2	-1.5	11.1	2.3
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	15.2	7.4	10.9	10.9	9.1	0.9	6.8	4.2
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אל-מתכתיים	6.5	18.1	5.1	3.6	12.3	-2.6	7.6	0.0
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	17.0	11.3	10.3	6.6	8.4	-2.7	4.4	2.1
כלי הובלה	5.7	0.1	-8.0	-6.9	0.4	-6.7	-6.5	-0.3
ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות	24.3	8.6	7.2	6.3	6.4	-1.2	-3.5	5.8
סך הכול	100.0	8.2	7.4	6.8	7.3	-2.4	4.3	2.6
סטיית תקן משוקללת		3.9	4.4	4.5	3.8	4.8	6.7	3.8
ב. היצוא								
מזון, משקאות וטבק	4.9	2.1	5.4	10.3	2.3	1.2	7.4	3.9
טקסטיל, הלבשה ועור	8.6	3.3	8.1	3.2	7.7	-4.2	10.4	5.5
עץ, נייר ודפוס	1.3	13.4	-0.4	-0.7	6.3	-0.1	11.3	-0.7
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	28.4	9.8	16.7	24.6	12.0	6.1	12.4	9.1
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אל-מתכתיים	2.9	1.1	18.6	4.9	2.3	-4.4	2.8	11.1
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	12.1	8.9	28.8	5.3	6.3	7.8	2.1	7.5
כלי הובלה	5.6	-24.5	6.2	36.2	2.3	13.0	12.5	4.3
ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות	36.1	4.7	11.8	25.7	13.3	14.1	7.5	22.6
סך הכול	100.0	3.7	13.9	19.5	9.1	6.5	7.5	9.2
סטיית תקן משוקללת		8.1	6.9	12.2	8.3	13.7	8.7	12.3
ג. ההשקעות								
מזון, משקאות וטבק	7.6	-6.0	48.3	-3.8	15.3	-5.8	15.0	10.3
טקסטיל, הלבשה ועור	5.2	-9.7	-1.1	38.2	16.1	-20.0	12.8	11.4
עץ, נייר ודפוס	9.0	18.3	77.8	15.9	29.7	-14.3	24.4	7.7
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	21.1	6.1	13.3	5.3	10.6	7.1	22.4	7.1
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אל-מתכתיים	6.6	-42.3	53.4	47.3	22.6	-7.6	18.8	-4.2
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	12.3	31.3	7.7	40.4	18.8	-17.8	-2.0	3.6
כלי הובלה	8.3	39.9	30.1	8.4	24.6	-2.1	-7.0	12.9
ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות	30.0	30.9	40.6	42.8	24.8	4.4	-4.1	16.1
סך הכול	100.0	10.0	29.8	22.8	17.4	-4.3	7.4	6.1
סטיית תקן משוקללת		22.5	21.9	18.9	21.1	12.9	15.5	19.5

(1) משנת 1990 בייצור ומשנת 1991 ביצוא נכנס לתוקף סיווג חדש של ענפי התעשייה. השפעתו על אפשרות ההשוואה של סדרת הנתונים המקובצים המופיעה בלוח זה עם נתוני שנים קודמות אינה גדולה, ובדרך כלל אינה משנה את המסקנות מהלוח.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ב. החקלאות

בשנת 1995 גדלו התפוקה, התוצר והייצור ליצוא החקלאיים בשיעורים ריאליים מהגבוהים ביותר בעשור האחרון – 11, 16 ו-11 אחוזים, בהתאמה. גידול זה היה מלווה אמנם בעלייה ניכרת של הפריון בענפים הצמחיים, אך במקביל התחדשה ואף החריפה ירידת המחיר היחסי של התוצר החקלאי – כ-13 אחוזים (בניכוי מחירי התוצר העסקי). התפתחויות אלה מצאו ביטוי בירידת ההכנסה הממוצעת השוטפת מחקלאות – בכ-5 אחוזים ריאלית – וכן בהכנסה מעבודה עצמית והון, שירדה בכ-11 אחוזים. הירידה של מחירי התוצר החקלאי נגזרת מקיפאון במחירי התפוקה הנומינלית בממוצע ומעלייה בת 8 אחוזים בממוצע של מחירי התשומות הקנויות. לירידת ההכנסה הכוללת השנה תרמו גם הצמצום (כ-10 אחוזים) של פיצויים שונים, שגדלו מאוד אשתקד. הצטמקות ההכנסה מפעילות חקלאית שוטפת הייתה, כנראה, גורם חשוב להמשך יציאתם של חקלאים שאינם שכירים מן הענף – כ-9 אחוזים השנה ו-22 אחוזים מאז 1991 (לוחות ב'-16 וב'-17 ודיאגרמה ב'-11).

העלייה הכמותית של התפוקה והתוצר, לאחר שנתיים של התרחבות איטית ביותר (כ-2 אחוזים לשנה) השתקפה בקשת רחבה של גידולים בענפי הצומח, ובמיוחד בגידולי השדה (כותנה), בפרי ההדר ובפירות שונים (אבוקדו). עם זאת ראוי להדגיש כי ענפי הצומח נתונים מטבעם לשינויים שנתיים חזקים, כתוצאה

אינדיקטורים לפעילות ענף החקלאות, 1987 עד 1995'
(שיעורי שינוי כמותיים שנתיים)

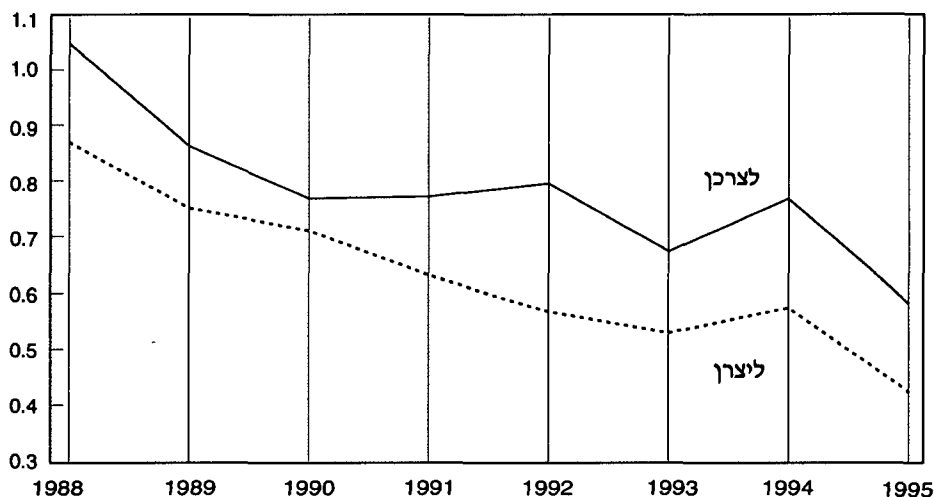
- 1) מ-1987 שנות לוח. עם זאת יודגש, שנתוני פרי ההדר, האבוקדו, הבננות וייצור הפרחים הם לפי שנה חקלאית. התפוקה ופדיון הענף מחושבים במחירים ממוצעים של השנה. ייצור הענף כולל תוצרת משווקת, צריכה עצמית במשק, שינוי באינוונטר החי, תוצרת ביניים והשקעות במטעים צעירים ובייעור.
- 2) התפוקה מחושבת במחירים ליצין (כולל טובסידיות למחיר).
- 3) במחירים קבועים, בניכוי מדר המחירים לצרכן.
- 4) מיליוני שעות עבודה. מקור הנתונים – סקר כוח אדם וסקר משפחות ביוש"ע. מ-1992 כלולים אומדנים לעבודת זרים בענף (ממקורות שונים). נתוני עובדי השטחים משנה זו מתבססים על נתוני רשות התעסוקה בלבד, ואילו מ-1995 הם על פי נתוני החשבונאות הלאומית בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- 5) מלאי ההון הגולמי במחירים קבועים בתחילת השנה הקודמת. חישובי בנק ישראל על פי נתוני ההשקעות שמקורם בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני מלאי ההון המתפרסמים כאן מתוקנים ושונים מהנתונים בדוחות קודמים.
- 6) התוצר ליחידה משוקלת של הון ועבודה: משקלה הממוצע של העבודה – 59 אחוזים.
- 7) על בסיס נתוני היצוא בדולרים במחירים קבועים של שנת 1988. ללא יצוא ליוש"ע. מקור הנתונים – המחלקה לסחר חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתונים אלה שונים מנתוני לוח ב'-19. ההבדלים נובעים הן מהגדרות ושיטות מדידה שונות והן ממקורות שונים לנתונים.
- 8) השינוי במדר מחירי התפוקה יחסית למדר מחירי התשומה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וחישובי בנק ישראל.

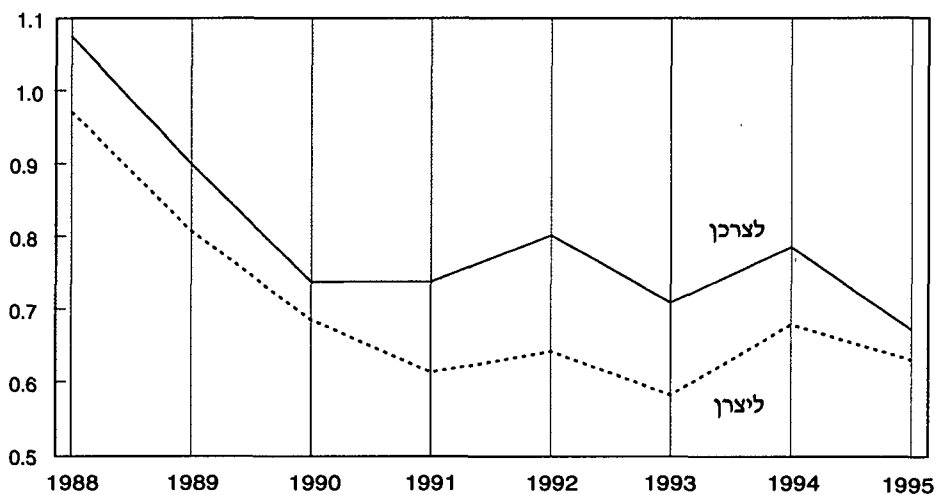
מתנאים אקלימיים. לעומת זאת מאופיינים ענפי בעלי החיים ביתר יציבות של התפוקה, גם בעקבות הרפורמות שהופעלו בשנתיים האחרונות לשם צמצום עודפי ייצור והגדלת היעילות, במיוחד בענף הלול.

דיאגרמה ב'-12

א. המחירים היחסיים של ירקות טריים לצרכן וליצרן, 1988 עד 1995

ב. המחירים היחסיים של פירות טריים לצרכן וליצרן, 1988 עד 1995

(1) מנוכה במדד המחירים לצרכן. המחירים ליצרן - בשוק המקומי. מדד; 100=1987.

הירידות החריפות ביותר של המחירים ליצרן היו בירקות, החשופים גם ליבוא משטחי האוטונומיה, (כ"1 אחוזים), ובפירות, למעט פרי הדר (כ"18 אחוזים), והן קיזזו את מרבית העלייה התלולה של המחירים בשנה הקודמת (דיאגרמה ב'–13 ולוח ב'–18). יש לציין את ההשפעה הרבה של מחירי הירקות והפירות על מדד המחירים לצרכן²⁵. כדי לייצב את התנודתיות במחירים פעלה הממשלה, נוסף על חשיפת המשק ליבוא ירקות, גם באמצעות תמיכות ו"רשתות ביטחון" לירקות ולפירות²⁶. ההתרחבות הריאלית של הייצור ליצוא נמשכה בשנה האחרונה, ובולטים במיוחד ההדרים (כ"30 אחוזים), האבוקדו (כ"35 אחוזים) והכותנה (כ"40 אחוזים)²⁷. מפני משקלם הגבוה של ההדרים והפרחים ביצוא – יחד כ"55 אחוזים ב"1995 – יובא להלן תיאור קצר של ההתפתחויות שהיו לאחרונה בגידולים אלה.

בענף ההדרים התחולל בשנים האחרונות שינוי מבני וארגוני, שהחזיר את הרווחיות לענף. "המועצה לשיווק פרי הדר" אינה עוסקת עוד בשיווק, ופעילות זו מתבצעת בידי 13 יצואנים מורשים, המתחרים ביניהם. חוסלה שיטת ה"קונסיגנציה", שלפיה קיבל החקלאי מה שנותר מהפדיון, לאחר ניכוי הוצאות השיווק, האריזה והניהול. כן בוטלה שיטת ה"פול" – סבסוד עסקאות שנכשלו ופרי גרוע על ידי אלה שהצליחו. בשיטה החדשה מנהל הפרדסן משא ומתן עם יצואני הפרי, אך מובטח לו מחיר מינימום קבוע "בשער המשק". בפועל מתקבלים היום מחירים שמעל למחירי המינימום²⁸, בעקבות התחרות בין היצואנים וכן בין הפרדסנים באיכות הפרי ובשירות. יעילות הייצור גדלה, כפי הנראה, במידה משמעותית, פותחו זנים חדשים, עלתה כמות הפרי ליחידת שטח, וגדלה הרווחיות – גידול המתמרץ שיפורים נוספים. יש להוסיף כי לאחרונה התפתח שוק חדש להדרי ישראל ביפן, ובו המחיר גבוה מזה המקובל באירופה. בענף הפרחים נמשך גידול היצוא, תוך שינויי הרכב בסוגי הפרחים ובמשקלם ביצוא – מעבר לגידולים המאופיינים בתמורה כספית גבוהה, אך בכמות פרחים נמוכה ליחידת שטח. התחרות מצד אירופה (הולנד) ואפריקה (ייצור בהיקף גדול ועבודה זולה) גברה לאחרונה, וההשקעות בארץ בענף זה גדלו לאט. הגדלה ניכרת של הכמות המיוצאת הביאה לירידת מחירים ולא שינוי בפדיון. מרבית הפרחים המיוצאים נמכרים באמצעות בורסות הפרחים בהולנד ובגרמניה. נמשך התהליך של ירידת מספר המשקים הקטנים ומעבר ליחידות עיבוד גדולות יותר, שיאפשרו ניצול יתרונות לגודל, ייצור בטכנולוגיה מתקדמת ושינויים בהרכב כוח האדם.

תשומת העבודה בחקלאות גדלה בשנתיים האחרונות בשיעור של כ"5 אחוזים לשנה, תוך שינוי משמעותי בהרכב המועסקים: מספר החקלאים העצמאיים פחת בכ"10 אחוזים, כך שחלקם בסך המועסקים ירד מ"51 אחוזים ב"1993 ל"45 אחוזים ב"1995. שיעור עובדי השטחים ירד באותה תקופה מ"12 אחוזים ל"8 אחוזים, ולעומת זאת עלה אחוז העובדים הזרים מ"4 ל"17 אחוזים (מכ"3 אלפי עובדים ל"13 אלף). לשינויים אלה השלכות ניכרות על מבנה המשק החקלאי וכן על הכנסות החקלאים: ראשית, ירידת מספר העצמאיים צמצמה מאוד את ירידת ההכנסה הממוצעת לחקלאי עצמאי; שנית, העובדים הזרים, השוהים

²⁵ ראה גם פרק המחירים בדוח זה.

²⁶ ראה הסבר להלן.

²⁷ הנתונים הם של המחלקה לחקלאות בלמ"ס, אף שנתוני המחלקה לסחר חוץ מיטיבים, כנראה, לייצג את היצוא בפועל בשנה הנדונה. ראה גם הערה 7 ללוח ב'–16. סך היצוא החקלאי הטרי בפועל הסתכם ב"740 מיליוני דולרים ובכ"600 מיליונים ב"1994.

²⁸ מחיר המינימום הוא כיום כ"145 דולרים לטונה, בעוד שהמחיר המתקבל למעשה הוא 160 עד 180 דולרים. זאת בהשוואה למחיר של כ"90 עד 100 דולרים לטונה במוצק, שקיבל הפרדסן בשיטה הקודמת.

לוח ב' - 17

החשבון השוטף של ענף החקלאות, 1987 עד 1995¹

שיעור השינוי לעומת השנה הקודמת											
במחיר						בכמות					
		ממוצע ממוצע		ממוצע ממוצע				ממוצע ממוצע		הערכים השוטפים	
		-1991 -1987		-1991 -1987				-1991 -1987			
1995	1994	1993	1995	1990	1995	1994	1993	1995	1990	1995	1994
אחוזים						מיליוני ש"ח ²					
0.2	9.2	5.6	6.3	11.0	10.8	2.1	2.6	3.5	3.2	10,450	9,411
8.2	4.2	9.4	8.6	14.4	6.5	2.5	3.8	2.3	0.2	5,695	4,939
-8.0	15.3	1.4	3.8	7.2	15.6	1.7	1.3	4.7	6.6	4,755	4,472
8.5	8.3	8.4	10.1	16.4	-0.6	-1.9	-3.8	-3.3	-1.3	848	786
-10.9	17.0	-0.1	2.5	5.0	19.0	2.6	2.5	6.7	8.6	3,908	3,686
					-8.6	-0.9	-1.6	-4.9	-3.3	34.0	37.2
העלייה או הירידה (-) בערך											
						ממוצע ממוצע					
						-1991 -1987					
						1995	1994	1993	1995	1990	
						6.0	20.0	2.3	9.3	14.1	3,907.7
						-9.6	86.9	-38.3	53.1	24.9	388.8
						4.4	24.7	-2.2	11.0	14.2	4,296.5
						14.5	17.8	27.9	19.5	17.9	1,911.8
						-2.5	29.8	-16.9	6.2	12.7	2,384.7
						10.1	12.4	10.9	12.8	18.4	

- (1) ראה הערה 1 בלוח ב'-16.
- (2) במחירים ממוצעים של שנת הלוח.
- (3) בממוצע שנתי בשנות לוח.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-18

הייצור החקלאי, 1987 עד 1995'
(אחוזים)

שיעור השינוי לעומת השנה הקודמת													
במחיר						בכמות							
		ממוצע -1991		ממוצע -1987				ממוצע -1991		ממוצע -1987		התפלגות הפדיון ²	
1995	1994	1993	1995	1990	1995	1994	1993	1995	1990	1995	1994		
3.4	5.5	11.2	6.5	12.9	25.0	-7.2	1.4	1.6	2.0	9.6	8.2	גידולי שדה	
15.9	4.2	43.1	12.8	10.7	36.3	16.1	-6.0	-4.1	-3.5	2.3	1.6	מזה: סיבי כותנה	
-10.6	24.7	-1.6	7.7	11.3	8.3	3.0	6.1	3.4	6.4	15.8	18.1	ירקות, תפוחי אדמה ומקשה	
-17.5	18.4	5.0	1.3	5.9	35.4	-3.4	-5.5	8.5	5.4	14.0	13.9	פירות (למעט פרי הדר)	
4.4	8.0	28.5	5.1	14.5	17.0	18.1	-47.8	3.8	-8.3	1.7	1.5	מזה: אבוקדו	
17.0	-5.5	14.0	8.6	17.0	-4.9	16.3	12.5	6.6	1.1	10.4	10.4	פרחים, שתילים, זרעים ושונות	
-5.5	12.3	5.7	5.6	10.9	15.4	1.9	2.8	5.2	4.1	50.4	51.4	סך כל ענפי הצומח למעט פרי הדר	
14.5	14.6	11.7	7.9	12.8	20.7	-7.7	-8.9	-6.9	2.2	8.0	6.5	פרי הדר	
-3.2	12.6	6.4	5.8	11.1	16.0	0.7	1.4	3.2	3.9	58.4	57.8	סך כל ענפי הצומח	
-0.5	4.9	3.2	6.0	7.6	6.5	4.3	4.1	4.4	2.6	19.0	19.9	בעלי חיים לבשר	
11.8	6.2	11.2	8.5	13.4	1.3	0.3	6.7	2.8	2.1	12.4	12.1	חלב	
7.6	-0.5	-2.9	5.0	13.3	-1.4	3.8	2.5	3.3	0.7	5.9	6.2	ביצים ואפרוחים	
14.6	11.6	2.1	13.0	18.0	7.2	22.8	1.9	3.5	1.6	3.2	2.9	דגים	
5.4	5.0	4.7	7.2	10.6	3.8	4.0	4.3	3.7	2.2	41.6	42.2	סך כל בעלי החיים	
0.2	9.2	5.6	6.3	11.0	10.8	2.1	2.6	3.5	3.1	100.0	100.0	סך כל התפוקה החקלאית	

(1) ראה הערה 1 בלוח ב'-16.

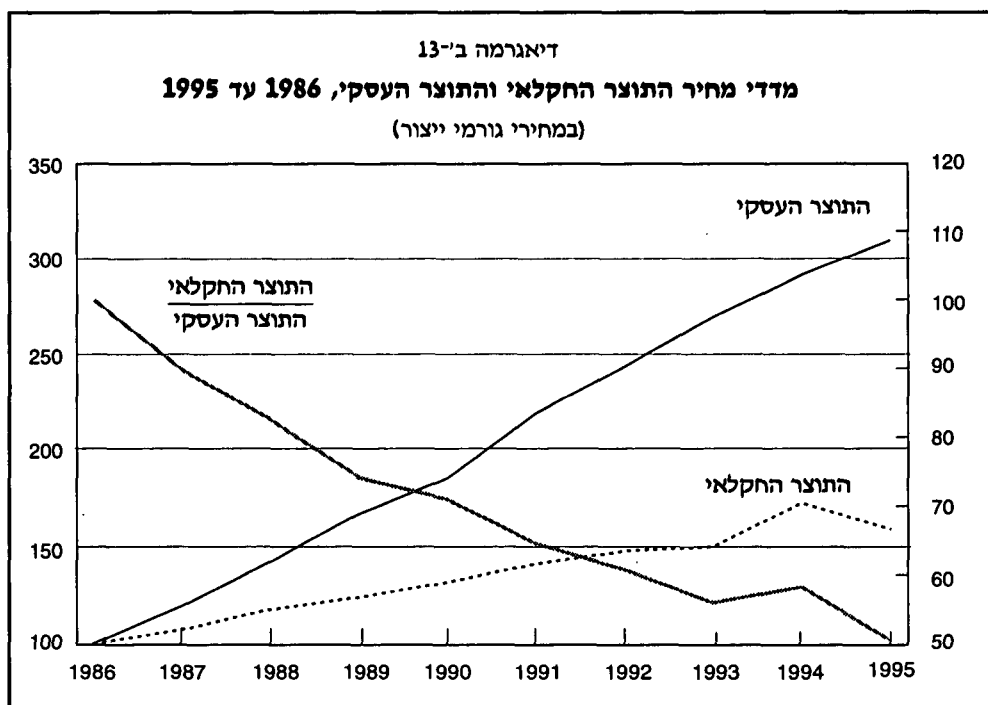
(2) במחירים ממוצעים לשנת הלוח.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לאורך זמן באזורי עבודתם, מאפשרים לבעל המשק, או לבני משפחתו, לצאת לעבודה חלקית נוספת מחוץ לבית ולענף, ולהגדיל את הכנסתו. זאת במיוחד ב־1995, שבה התקרב המשק לתעסוקה מלאה, וגדל הביקוש לעובדים בתחומים רבים. עובדים קבועים אלה תרמו גם לגידול עודפי הירקות (בחורשים מסוימים), כי מלבד הבטחת מחיר "רשת הביטחון" לחקלאי, שאינו נופל משיעור ידוע מהוצאות הייצור, העבודה השכירה הזרה היא סדירה, וניתן להתייחס אליה בדרך כלל כאל הוצאה קבועה.

זה כעשר שנים נמצאת תשומת ההון בחקלאות בנסיגה מתמדת – ירידה בשיעור של כ־2 אחוזים בממוצע לשנה, שנמשכה גם ב־1995. הדבר משקף את רמת ההשקעות הנמוכה יחסית, שהיקפה היה קטן מערך ה"גרט" השנתי (כלומר מערך הציוד, המבנים והמטעים שיצאו ממעגל הייצור). אחד הגורמים הכלליים למיעוט ההשקעות בחקלאות הוא בעיית חובות הקיבוצים, שחלק מהענף טרם התאושש ממנו, ורק הסדר סופי יאפשר, כנראה, כניסה להתחייבויות חדשות בהיקף נרחב. רכיב בולט בירידת מלאי ההון הוא ההשקעה הנמוכה בפרדסים יחסית לערך ה"גרט" שלהם: עד 1994 לא הייתה די החלפה של הפרדסים הישנים, בעלי הפריון הנמוך, שהונחו, בחדשים. מדי שנה בשנה אף נעקרים כ־5,000 דונם מפרדסי השרון, ושטחי הגידול של ההדרים הצטמצמו בכ־3 אחוזים לשנה. במסגרת ההתארגנות החדשה של הענף וההתרחבות המהירה של היצוא, הושם דגש על פיתוח פרדסים, במיוחד בנגב, אשר יושקו במים מושבים מהצפון. תכניות נוספות כוללות גם תשתיות בתחום המים, חממות לפרחים וירקות וכדומה.

בשנתיים האחרונות התרחבה מחדש המעורבות השוטפת של הממשלה בפעילות החקלאית, והשפיעה על הסיכון והרווחיות של הייצור ושל היצוא. בין היתר נציין את מדיניות "רשתות הביטחון", שהוזכרה לעיל, המבטיחה לחקלאים פיצוי במקרה של ירידות מחירי גידולים שונים מתחת לסף מסוים, את הרפורמות בענף הלול, את המענקים להגדלת עדרי הבקר והצאן ולגידול דגי מאכל, את הגדלת הקרנות

לוח ב' - 19

הייצור ליצוא החקלאי הישיר, 1987 עד 1995'
(אחוזים)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				ההתחלקות הענפית של								אחוז היצוא מפדיון הענף ²				
במחיר				בכמות				הפדיון מיצוא ²								
ממוצע ממוצע				ממוצע ממוצע				ממוצע ממוצע				ממוצע ממוצע				
-1991 -1987				-1991 -1987				-1991 -1987				-1991 -1987				
1995	1994	1993	1990	1995	1994	1993	1990	1995	1994	1993	1990	1995	1994	1993	1990	
7.1	4.5	12.6	11.3	34.2	-0.8	-0.7	-2.1	18.5	16.2	14.4	17.3	41.3	37.1	25.9	32.7	גידולי שדה ותעשייה
16.5	3.5	14.8	10.2	40.1	9.6	-19.9	-3.6	8.7	6.8	5.2	12.8	82.4	79.8	71.5	89.2	מזה: כותנה
2.8	14.0	6.0	21.4	0.5	-8.8	-1.5	2.8	7.8	9.6	9.6	8.7	10.6	10.0	10.8	12.0	ירקות, תפוחי אדמה ומקשה
6.7	10.4	4.9	8.5	33.3	-5.8	2.5	0.4	12.9	11.4	14.5	11.8	19.8	15.5	20.3	17.4	פירות (למעט פרי הדר)
5.2	12.3	4.2	14.8	35.3	5.8	-8.4	-9.6	6.2	5.5	7.5	7.3	79.4	68.1	80.0	76.8	מזה: אבוקדו
																פרחים, שתילים, זרעי
22.0	-12.2	10.5	14.6	-7.5	28.8	7.2	2.2	31.3	35.0	33.4	23.8	64.3	63.4	64.9	61.9	ירקות ושונות
																סך כל ענפי הצומח
12.6	-2.6	8.9	12.4	9.4	11.0	3.4	1.6	70.5	72.3	71.9	61.7	30.0	26.5	26.4	26.2	למעט פרי הדר
16.6	19.0	2.2	13.7	31.1	-0.7	-16.0	-3.4	21.9	18.1	21.1	32.8	58.5	52.9	53.9	57.2	פרי הדר
13.5	1.1	7.1	12.7	13.7	8.8	-2.0	-0.1	92.4	90.4	93.0	94.5	33.9	29.5	30.2	32.3	סך כל ענפי הצומח
11.0	4.0	10.6	18.8	-10.5	19.0	21.9	2.5	7.6	9.6	7.0	5.5	3.9	4.3	2.7	2.7	סך כל ענפי בעלי החיים
13.3	1.4	4.0	13.0	11.4	9.7	-0.7	-0.1	100.0	100.0	100.0	100.0	21.4	18.9	18.6	20.2	סך כל היצוא החקלאי

(1) ראה הערה 1 בלוח ב'-16. נתונים אלו שונים במידה רבה מנתוני היצוא בלוח ב'-16. ההבדלים נובעים מהגדרות ושיטות שונות (כאן מופיעים הנתונים ליצור), ממקורות שונים לנתונים ומהתייחסות חלק מהנתונים - מ-1987 ואילך - לשנה החקלאית (בעיקר הדריס, אבוקדו ופרחים).

(2) במחירים ממוצעים לשנת לוח.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השונות לפיתוח גידולים חדשים ולמו"פ בנושאים מגוונים ואת התמיכות להרחבת השינוק של מוצרים חדשים ובשווקים חדשים. ניתן לראות מעורבות מוגברת זו בחיוב אם היא תצטמצם לתכנון כולל בענף זה, התלוי במידה רבה בתנאי טבע בלתי צפויים, ובעידוד השקעות בעלות יתרונות חיצוניים לענף ולמשק כולו, כמו ההשקעות בעלות הסיכון הגבוה בחדשנות ובמו"פ בכל תחומי החקלאות. בסך הכול מסתמנת ירידה קלה בהיקף התמיכות השוטפות לתפוקה החקלאית, מכ-8 אחוזים מהתפוקה ב-1994 לכ-6.6 אחוזים ב-1995.²⁹ שיעור זה הוא עדיין גבוה, יחסית לכ-4 אחוזים בממוצע ב-1990 עד 1993. אולם ניכרת לאחרונה מגמת מעבר מסיוע למוצר אל תמיכה ישירה בחקלאי, למשל באמצעות קניית מכסות ייצור. פירושו של דבר שחלק הולך וגדל של הסיוע לענף יוגדר כתשלומי העברה לחקלאים, ולא כתמיכות לחקלאות.

למרות הירידה הכוללת של ההכנסות מחקלאות בשנה האחרונה, הגדילו החקלאים את השקעותיהם בנכסים קבועים – את סך ההשקעה בכ-13 אחוזים ואת ההשקעות בציוד חקלאי בכ-20 אחוזים – ואלו חזרו לרמה של אמצע שנות השמונים. מתברר אפוא, כי הגידול הריאלי המשמעותי של התוצר והיצוא, המעבר להעסקת עובדים זרים בהיקף גדול ושינויים מבניים אחרים – כשברקע המעורבות המוגברת של הממשלה – הגדילו את תחושת הציבות והוודאות בענף. הצטמצמות אי-הוודאות תרמה, כנראה, גם להרחבת ההשקעות במו"פ חקלאי בתחומים שונים. בשנתיים האחרונות, במקביל לירידת ההכנסות מחקלאות וכתוצאה ממנה, מתרחב מאוד מיגוון העסקים והפעילויות בסקטור הכפרי, תוך שינוי ייעודי קרקע בפועל. קרקע זו עדיין זולה מקרקע עירונית, ויש חקלאים המצפים לרווחי הון עתידיים עליה, לאחר פיתוח האזור הסמוך.

ג. התחבורה והתקשורת* ותשתית הכבישים

בשנת 1995³⁰ הואץ גידולה של תפוקת הענף³¹ ל-12 אחוזים, לעומת 8 אחוזים בשנה הקודמת (לוח ב'-20) תוך עלייה איטית יחסית של מחירי הענף. גידול זה היה מהיר מגידולו של תוצר הסקטור העסקי, כך שמשקל הענף גדל מעט, לכדי 12.5 אחוזים (לוח ב'-2). הצמיחה נבעה מגידול ביקושם של ענפים אחרים, שפעילותם התרחבה, ושל שימושים סופיים, כביקוש הצרכני וח"ל – וגם ירידת מחיריו היחסיים של הענף סייעה להתרחבות. שקלול גידולן של התפוקות על פי משקל ענפי המשנה בתוצר הענף מלמד על עלייה של כ-12 אחוזים בתוצר הענף, האצה ניכרת לעומת אשתקד. גידולן של התשומות המשרתות את הענף היה אטי מזה של התוצר, כך שהתפוקה לעובד ("פריון העבודה") והפריון הכולל גדלו בכ-4 אחוזים – יותר מאשר בסקטור העסקי כולו.

²⁹ לפי ההגדרות והאומדנים של החשבונאות הלאומית.

* ראו סקירה רחבה של ענף התקשורת בסוף פרק זה.

³⁰ ההתפתחות מנותחת, בדרך כלל, על פי נתוני שלושת הרביעים הראשונים של השנה, בהעדר נתונים לשנה כולה.
³¹ בהעדר נתון על הגידול הריאלי של התפוקה, דהיינו על הפדיון (לגבי מוניות, קווי דלק וגז ואחסנה-קירור-מסופים) נאמד גידול התוצר מהביקושים, על פי מקדמי לוח תשומה-תפוקה. גידול שירותי התחבורה לנמ"א חושב, בארבע השנים האחרונות, על פי גידול תשלומי המע"מ, ותפוקת המשאיות נאמדה על פי סקר משאיות 1990. (ראו הערה 38 בעמ' 72 של דוח בנק ישראל לשנת 1994.) המקור לכל החישובים הוא נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-20

התפתחות התפוקה הריאלית, המחירים, התוצר וגורמי הייצור בתחבורה ובתקשורת¹, 1987 עד 1995
(אחוזים)

השינוי השנתי								אומדן משקל		
במחירים היחסיים ²				בתפוקה הריאלית				הענף ב־1994		
-1987				-1987						
1995	1994	1993	1992	1995	1994	1993	1992	בתוצר ²	בפדיון	
-0.2	-3.2	0.6	7.9	8.1	4.3	4.5	2.7	43.9	47.4	התחבורה היבשתית
4.4	3.8	8.2	13.1	2.1	-1.4	-6.3	-3.9	8.6	11.8	האוטובוסים
1.6	-1.7	4.1	9.5	11.7	6.3	8.9	3.4	5.2	6.5	המוניות ²
-1.8	-5.7	-3.5	4.8	9.1	5.8	8.2	5.0	29.5	28.0	המשאיות ^{2, 6}
-1.6	-6.6	1.1	2.7	10.6	3.3	7.5	4.0	0.6	0.5	הרכבת
				9.1	1.6	9.1	4.7	0.0	0.6	קווי הרלק וגז ²
-5.6	-1.7	4.1	-3.0	11.6	3.2	1.2	7.3	17.1	12.2	הספנות והנמלים
-5.7	-1.9	4.6	-4.1	10.5	2.5	4.7	6.9	15.3	7.3	הספנות
-5.4	-0.2	3.2	1.6	19.0	9.1	-4.4	9.4	1.8	4.9	הנמלים
-3.2	-4.7	2.1	1.7	17.1	13.5	5.5	4.3	14.0	10.1	התעופה ושדות התעופה
-3.5	-5.1	2.3	1.6	17.8	12.2	5.3	4.3	12.8	8.1	חברות התעופה
-1.9	-2.5	0.4	1.8	9.7	31.1	6.5	5.6	1.2	2.0	שדות התעופה
0.1	-7.9	-6.6	4.5	14.1	14.7	15.3	9.7	17.8	19.8	התקשורת ⁸
				21.4	14.2	21.0	-1.7	7.3	10.5	אחר
				9.2	5.9	6.8	4.2	2.3	3.7	אחסנה, קירור מסופים וחנייה ²
				28.0	18.7	27.9	2.4	5.0	6.8	שרותי תחבורה לנמ"א ³
-1.6	-4.1	-0.3	5.1	11.6	7.5	7.9	6.1	100.0		סך כל התפוקה במחירי שוק
										סך כל התוצר הגולמי
				12.1	8.5	7.9	4.8		100.0	במחירי 1988
				1.7	23.2	6.8	15.6			ההשקעה הגולמית ⁴
				9.0	7.2	6.5	2.7			מלאי ההון בתחילת השנה
				7.7	2.6	2.1	3.1			המועסקים
				7.5	6.4	4.3	3.4			תשומת העבודה
				4.3	2.0	3.4	1.4			פדיון העבודה ⁷
				3.6	1.7	2.4	1.7			הפדיון הכולל ⁵

- (1) נתוני התקשורת לשנת 1995 הם על-סמך הסיווג הכלכלי החדש. (ראו הערה 50 בסקירה המורחבת של התקשורת).
 - (2) אומדן המשקלות בתוצר נערך על פי לוחות תשומה-תפוקה. אומדן המחירים חושב על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יחסית למדד המחירים הנגזר של התוצר העסקי.
 - (3) אומדן גידול התפוקה נערך על פי נתוני מע"מ של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. רובו של תת-ענף זה מבוססים על סוכנויות נסיעות.
 - (4) ההשקעה בחומש זה לעומת החומש הקודם, הגידול במונחים שנתיים.
 - (5) אומדן הפדיון מוטה, מאחר שהכבישים, המהווים חלק נכבד בהון, משמשים גם לנסיעות פרטיות.
 - (6) אומדן גידולה של התפוקה ל-1990 עד 1995 - על פי סקר משאיות 1990.
 - (7) התוצר לתשומת עבודה.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הנתונים שבידינו על התפתחות חלקים חשובים של תוצר הענף לוקים בחסר, עבורם יש רק אומדנים כוללים עפ"י לוחות תשומה-תפוקה, או עפ"י תשלומים למע"מ, הקיימים לכל ענף במשק ורכיביו. אין בידינו מידע על פעילות חלק חשוב של שירותי האוטובוסים – אלה שאינם ניתנים על ידי הקואופרטיבים לתחבורה: כשירותי תיור, חברות האוטובוסים בנסיעות מיוחדות (דוגמת הולכה של עובדים לעבודתם וחזרה, הסעת תלמידים וטיולים) ועוד. אין בידינו מידע על היקף פעילות המשאיות לשנים שבין סקר משאיות למשנהו. (האחרון נערך לשנת 1990*). אין לנו מידע מוסמך על פעילות סוכנויות האניות וחברות התעופה, האחסנה, מגרשי חניה, מסופי המטען, הובלת דלק וגז בצינורות, חברות המטוסים הקלים וההליקופטרים, המכוניות המסחריות, המוניות וסוכנויות הנסיעות ותיירות**.

* יש רק אינדיקציה, שמספקים הנתונים על תשלומי מע"מ בגין פעילות המשאיות. חסרונה הוא בכוללה, מלבד תשלום עבור שירותי הובלה, גם תשלומים בגין חומרים מסוימים שהובלו.
** גם כאן משמשים לאינדיקציה נתוני מע"מ, שמשלמות סוכנויות אלה.

הצמיחה התרכזה בתקשורת, שהמשיכה לגדול בקצב מהיר ביותר (14 אחוזים)³², בתעופה (17 אחוזים), עקב גידול רב של התיירות הנכנסת והיוצאת (הרבה יותר מאשר בתנועת הנוסעים בעולם), ובספנות ונמלים (12 אחוזים, מפני גידול ההובלה בין נמלים זרים). גידול שירותי התחבורה היבשתית, שמספק הענף היה נמוך יותר – בעיקר עקב הגידול המועט של תפוקת האוטובוסים³³. תופעה זו מוכרת בעולם, עם הסטת נסיעות לתחבורה הפרטית, ויש לה השלכה שלילית – הגברת הצפיפות בכבישים. ההשקעה בתחבורה ובתקשורת גדלה ב-1995 ב-21 אחוזים (לוח ב'-21), לאחר שאשתקד הגיעה לרמה גבוהה, וההון גדל בכ-9 אחוזים. התייצבות זו משקפת שתי התפתחויות נגודות: מצד אחד נמשך גידול ההשקעה בתקשורת, בכ-30 אחוזים – וראוי לציין את ההשקעה הרבה בשנתיים האחרונות בתשתית הטלפון הנייד, עם פתיחתו של תחום זה לתחרות; מהצד האחר פחתה ההשקעה בתחבורה. תרמה לכך הקפאת גידולה של ההשקעה בכבישים, לאחר השגת רמה גבוהה, בעקבות הגידול הרב בשנתיים הקודמות. השנה ירדה ההשקעה בכלי תחבורה, ירדה שהובלה על ידי הירידה במשאיות³⁴, אך נמשך גידול ההשקעה בנמלי הים והתעופה, שהתשתית שלהם אינה מספקת את הביקוש הגדל, דבר הניכר בגודש בהם. ההשקעה ברכבת אמנם גדלה השנה, אך נותרה נמוכה. ההשקעה בפיתוח נמל התעופה בן-גוריון ("פרויקט נתב"ג 2000") נעצרה, לפי שעה. בנמלים ניכר גודש, חרף ההשקעה בייעול התפעול של המזחים, ועתה נדונה תכנית לפיתוח נמלי אשדוד וחיפה. תהליך הטיפול בגודש שבנמלים כולל בדיקה של שינוי מבנה האגרות לשינוע המטענים, כדי שאלה ישקפו את העלויות היחסיות של אספקת השירותים (ואת המחסור היחסי ברכיבי הון שונים). בזה גם יבוטל הסבסוד הצולב, שנובע מתעריף מופרז ליבוא, המוזיל את היצוא.

³² ענף התקשורת כולל השנה, על פי הסיווג הענפי החדש, נוסף על הרואר ו"בוק" (שנכללו בו בעבר), גם את חברות הטלפון הנייד, חברות הטלוויזיה בכבלים, חברות הבלדרות הפרטית וחברות תקשורת אחרות.

³³ ראוי לציין את הירידה המשמעותית בנסיעה בקווים הקבועים, גם אם היא זמנית, לאחר הפיגועים החבלניים באוטובוסים.

³⁴ חרף חמרת האכיפה של עומס היתר עליהן. אפשר שהשפעת ההחמרה תבטא ביבוא המשאיות בשנה הבאה, בשל הפיגור באספקתן.

לוח ב' - 21

ההשקעה בתחבורה ובתקשורת, 1986 עד 1995

הרכב ההשקעה		השינוי השנתי הריאלי	
ב-1995		הממוצע	
הכמות	בסך הכול	השיעור	1987-
1995	1994	1993	1995
(מליוני ש"ח)	(מליוני ש"ח)	(מליוני ש"ח)	(מליוני ש"ח)
1. הכבישים	2,775	19	17
2. סך כל כלי התחבורה	6,730	51	14
מזה: משאיות ¹	2,660	20	14
3. תחבורה אחרת ²	1,428	11	15
מזה: רכבות	120	1	...
4. א. תחבורה (1)+(2)+(3)	10,752	81	14
5. ב. תקשורת ³	2,441	19	14
6. ג. תחבורה ותקשורת (4)+(5)	13,193	100	14

(1) לרבות מכוניות מסחריות.

(2) כולל הרכבת, גמלי הים והתעופה, האחסנה, המסופים, מגרשי החנייה ולנמ"א.

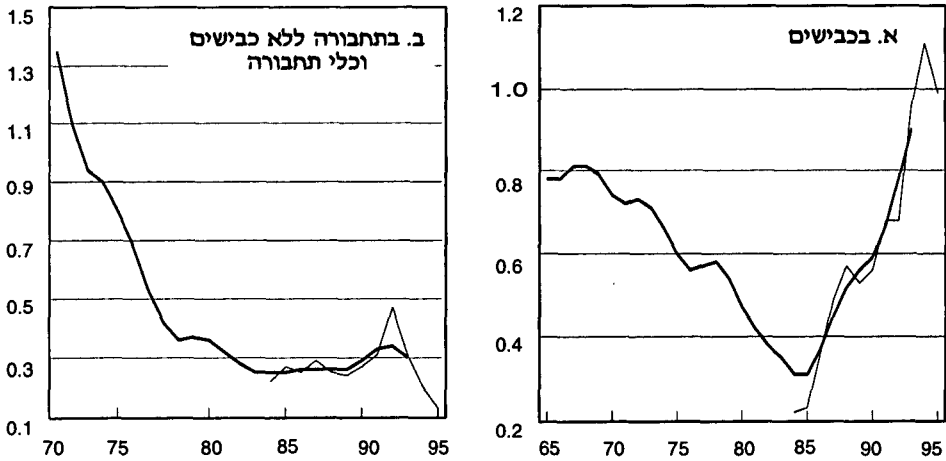
(3) אומדן להשקעות על פי בוק ורשות הדאר. הנתון לשנת 1995 והגידול בו הם לפי הסיווג החדש של הענף. (ראו הערה 50 בסקירה המורחבת של התקשורת).

המקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לנתוני התקשורת - אגף הכלכלה במשרד התקשורת.

המחירים היחסיים של שירותי התחבורה והתקשורת³⁵ (לעומת מחירי התוצר העסקי) המשיכו לרדת ברוב רכיבי הענף. נמשכה ההוזלה של שירותי הבזק, עם השיפורים בטכנולוגיה שלהם, ושל שירותי המשאיות. כן הוזלו יחסית שירותי הספנות והנמלים ושירותי התעופה האווירית, תוך תחרות עם מובילי תעופה זרים; אפשר שלהוזלתם של שירותים בינלאומיים אלה תרמה היחלשות הדולר האמריקאי, שבו נוקבים את התעריפים. כנגד זאת היה ייקור יחסי של שירותי האוטובוסים (בכ"4 אחוזים, עם הירידה בסובסידיה) והמוניות. ברקע עמדה גם הוזלה יחסית של מחירי הדלק והשמנים. השכר לשכיר בענף גרל, בדרך כלל, גידול ריאלי ניכר, לעומת גידול זעום (כ"2.0 אחוזים) בסקטור העסקי בכללו - ומאחר שמחירי התחבורה והתקשורת פיגרו אחרי המחירים במשק, הרי שמנקודת ראות היצרן עלייתן של הוצאות השכר לשכיר גבוהה אף יותר. בתעופה וברכבות נרשם גידול בכ"17 אחוזים,

³⁵ מדדי המחירים בסעיף התחבורה והתקשורת הם של מחירי התפוקה, כך שהם משקפים גם שינוי בסל השירותים.

משקל הההשקעות בתחבורה ובתקשורת בתוצר הלאומי הגולמי, 1965 עד 1995^{1,2} (אחוזים)

(1) הקו העבה מייצג את הממוצע הנע, והקו הדק - את הנתון המקורי.

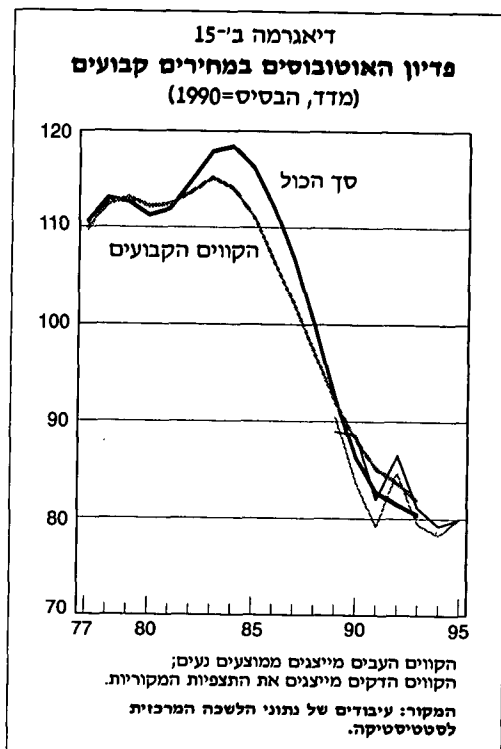
(2) החישוב נערך על פי נתונים במחירים שוטפים.

המקור: עיבודים של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בתקשורת בכ"1 אחוזים (גלישה של הסכמי השכר בסקטור הציבורי אל הסקטור הפרטי) ובנמלים בכ"10 אחוזים. יוצא מן הכלל הוא השכר בשירותי האוטובוסים, שירד בכ"4 אחוזים. ירידה זו בנויה מעליית השכר של חברי הקואופרטיבים, שמשקלם בסך המועסקים פוחת, וירידה של שכר השכירים (שמשקלם עולה). הסדרת הענף, שהתחרות נעדרת מחלקים רבים שלו, נמצאת בתהליך קידום במספר תחומים. התחרות מוחדרת בענף המשאיות (משאיות המיכל ובהובלת המלט), בהוספת מוביל אווירי נקוב לקווי טיסה אזוריים (אגן הים התיכון ומדינות שכנות) ומוביל אווירי נוסף לאילת. נבדקים גם תעריפי מסוף המטענים בנמל התעופה בלוד, המסופקים על ידי מונופול - הן גובהם המוחלט והן הסבסוד הצולב בין רכיבי השירות. נבדקים אפשרות רציונליזציה של האגרות בנמלי התעופה והים ובשירותי התדלוק למטוסים, וצמצום הקרטל בתעריפי הטיסה הבינלאומית. קשרי הטלפון הבינלאומיים עומדים להיפתח לתחרות: במהלך 1996 אמור להיבחר זכייך נוסף (ואולי שניים) למתן שירותים אלה, וייבחן הצורך במפעיל שלישי של שירותי טלפון נייד. (ראו סקירה רחבה של התקשורת ברוח זה). כנגד זאת בתחום המוניות בוטל צו, שהתיר למוניות להסיע 13 נוסעים.

השנה נמשך הגידול האיטי ביותר של מספר המוניות, שאפיין את השנים האחרונות, אף שהגדלה משמעותית יכולה לשפר את שירותיהן ולייעל את שירותי האוטובוסים, שבהם הן מתחרות. המחסור במוניות משתקף בעלות הרשיון בשוק הלאירשמי, שנאמדת בכ"80-90 אלפי דולרים, פי כמה מהמחיר שבו מונפק הרשיון על ידי משרד התחבורה. הרשויות החליטו אמנם על שיפור המצב בענף, אך ללא פתיחתו לתחרות: ב"1994 קבעה הממשלה תוואי של גידול מספר הרשיונות למונית - 550 רשיונות בשנה ועוד 2,000 רשיונות על חשבון פיגור של שנים רבות לבעלי ותק בנהיגת מונית דווקא. ההחלטה על כך עברה בכנסת ב"1995, אך גם הביצוע של מעט זה נדחה ל"1996.

משקל הספנות הישראלית בנמלי הארץ המשיך לרדת (דיאגרמה ב'-16), תהליך ששורשיו בשכר

הגבוהה יחסית לצוותים הישראליים, שבהם מחויבת הספנות הישראלית (בהסכמי העבודה). כנגד זאת גדל השנה משקלה של התעופה הישראלית (דיאגרמה ב'-17), אחרי ירידה בשנים קודמות, חרף הקלה מסוימת של התחרות בענף, תוך גידול של מיוון הקווים, השירותים והמובילים. יש כאן דוגמה להתרחבות רבה של הפעילות של החברות הישראליות, למרות התחרות מחוץ לארץ, בכ-17 אחוזים. (עיקר הגידול הוא בהסעת נוסעים, הרבה מעבר לגידול התיירות לארץ).

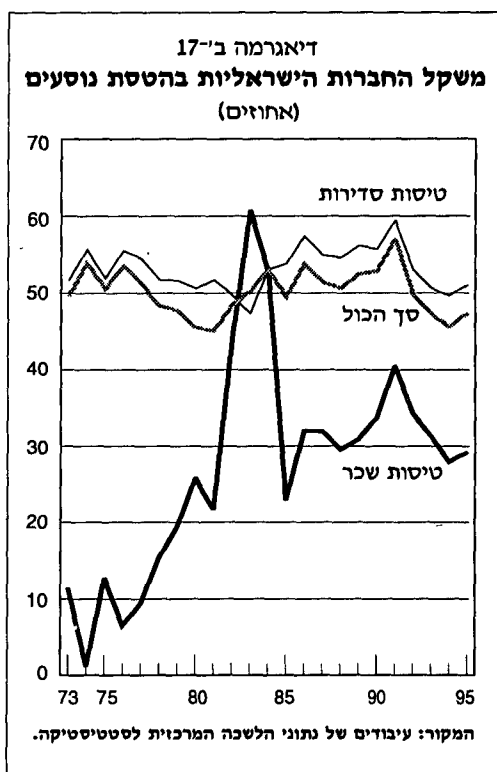
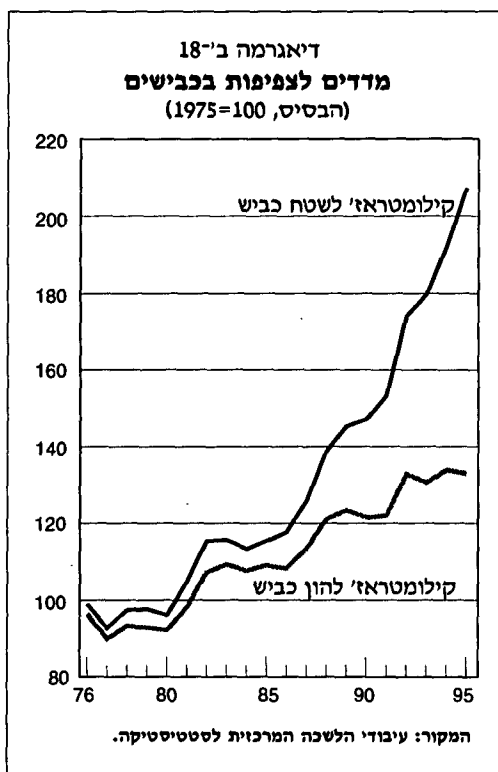
תשתית הכבישים המשיכה להתרחב בשנת 1995, וזו שנה שלישית ברציפות של השקעה גדולה בהם, לאחר שנים של הונחה. ההשקעה התייצבה ריאלית והסתכמה בכ-2.6 מיליארדי ש"ח – עיקרם במרכז הארץ, שהוא מוקד הגודש – לאחר עלייה תלולה בשנים 1993 ו-1994 (כ-50 וכ-30 אחוזים). משקל ההשקעה בתוצר עמד על כאחוז, הרבה מעל הערכים הגבוהים בשנים 1968 עד 1970 (דיאגרמה ב'-14). בכך ננקטים צעדים נמרצים להקטנת פיגור בן שנים רבות בהשקעה בכבישים, פיגור שהביא את הצפיפות לדרגה גבוהה ביותר, ופגע בפעילות המשקית ובפעילות הפנאי. עם זאת, משקל הון הכבישים בתוצר עדיין נמוך משהיה בשנת 1980 (כ-11 אחוזים, לעומת כ-13 אחוזים, במחירים שוטפים; לוח ב'-13). שטח הכבישים גדל השנה בכ-2 אחוזים, ומלאי הון הכבישים גדל גידול מרשים, בכ-10 אחוזים. הון גדל בכאחוז מעל לגידול של קילומטרז' כלי הרכב³⁶, כך שמדד צפיפות זה ירד, לאחר שגדל במשך שנים רבות (דיאגרמה ב'-18 ושורה 7 בלוח ב'-נ-14). עם זאת, מדד צפיפות אחר, קילומטרז' כלי הרכב לשטח כביש, גדל בכ-6 אחוזים. הצפיפות בישראל גבוהה, בהשוואה לעולם המערבי. זאת אף על פי שרמת

³⁶ המתוקנן בגין הפרעה לתנועה; ראו הערה 2 בלוח ב'-נ-14.

המינוע הפרטית – גם לאחר שעלתה השנה בכ־3.5 אחוזים – אינה מגיעה ל־200 כלי רכב פרטיים לאלף נפש, והיא נמוכה בהרבה מן המקובל במדינות המפותחות.

הלחץ בכבישים העירוניים במטרופולינים ממשיך לגדול, ולא מסתמן לכך פתרון בטווח הקרוב. מאחר שפוליטית אין נכונות (בישראל, כבארצות העולם המערבי) לגבות מהמשתמש בכביש מחיר כספי – שיצמצם את השימוש בכבישים הגדושים עד הקיבולת שלהם – קשה ביותר לספק תשתית ההולמת את הצרכים הגדלים, ואת המחיר שמשלמים המשתמשים בדרך באמצעות הגודש (זמן, בלאי, דלק וזיהום אוויר). הפתרון במטרופולינים צריך אפוא להסתמך יותר על שיפור הסדרי התנועה ועל התחבורה הציבורית, שיכולה לנצל את התשתית ביתר יעילות. דרושה השקעה בתשתית משלימה, מיוחדת לתחבורה ציבורית, כנתיבים מיוחדים עבורה, או מערכות הסעה המונית – השקעה שהייתה נמוכה גם בשנת 1995. גם קידום התחרות בהסעת נוסעים בין חברות אוטובוסים שונות, ובין לבין מוניות יכול להועיל, אך הדבר לא נעשה. הממשלה אישרה סלילת נתיבים מיוחדים לתחבורה הציבורית, אך נעשה מעט בתחום זה, ונבדקת כדאיות הקמתן של מערכות הסעה המונית בערים הגדולות – שגם אם יוחל בהקמתן עתה הן ישפיעו רק בטווח הבינוני והארוך. נמשך גם קידום פרויקט "מנהרות הכרמל", שאמורות להקל במשהו על התחבורה בחיפה. מספר הרשיונות למונית שסופקו בשנים האחרונות היה זעום יחסית לצרכים, כפי שצוין לעיל.

מאחר ששימושי קרקע שונים מעמיסים עומס שונה על מערכות התעבורה, יש צורך בתיאום הדוק בין

רשויות התכנון לבין רשויות התעבורה, המעורבות בתקצוב ההשקעה בכבישים. לדוגמה: אישור שנותנות רשויות התכנון לבנייה צמודה לקרקע ביישובים חדשים כמודיעין ושהם ידרוש השקעות גדולות בתשתית התעבורתית, שתשרת יישובים אלה – שכן מערכת התחבורה תתבסס, בשל כך, בעיקר על רכב פרטי, ששימושו בתשתית רב מזה של תחבורה הציבורית.

לכביש מס' 6 ("חוצה ישראל"), שאמור להקל על התעבורה לאורך המדינה, תשואה גבוהה מאוד. זאת בנתונים הכלכליים שבידינו, שאינם מכמתים את הנזקים הסביבתיים הכרוכים בסלילתו. קטע מרכזי של הכביש אושר בידי הרשויות, והחלו הכנת המכרז ואף הבנייה בשטח. האישור עמד במבחן עתירה לבג"ץ, בדבר משקלם המכריע של הנזקים הסביבתיים. לא ברור אם ההחלטה לסלול אותו ככביש אגרה בבעלות פרטית מוצדקת³⁷; אפשר לטעון שאין ליום הפרטי יתרון על רשות ציבורית, לא בבניית הכביש ובתחזוקתו (שממילא יעשו על ידי קבלנים פרטיים) וגם לא במימונו. יש חשש, שמחיר השירות יהיה גבוה יחסית, משום שהתשואה שידרוש יום פרטי להון תהיה גבוהה מדי, וזמן ההחזר שידרוש יהיה קצר יותר. יתירה מזו, הטלת אגרה על נסיעה בכביש זה דווקא – ללא הטלתה במקביל בכבישים החלופיים, הקיימים – תקטין את מידת השימוש בכביש מס' 6, ללא כל הצדקה כלכלית.

הממשלה נטלה על עצמה השנה את מימון התשתית לרכבות ואת סבסוד השימוש בהן, ובדרך זו ביטלה את האפליה לרעה של תחבורה ציבורית זו, לעומת האוטובוסים והמוניות. האחרונים אינם משלמים עבור התשתית המשרתת אותם (הכבישים והכוונת התנועה), והנסיעה באוטובוסים אף מסובסדת כשלעצמה.

ד. הבנייה

התפוקה הכוללת של ענף הבנייה (דהיינו ההשקעות במבנים ובעבודות עפר למגורים ולענפי המשק) גדלה בשנת 1995 בכ-13 אחוזים, לעומת כ-8 אחוזים אשתקד. תוצר ענף הבנייה גדל אף הוא ב-1995 בכ-12 אחוזים, לאחר עלייה של כ-9 אחוזים אשתקד, ומשקלו בתוצר המקומי הגולמי העסקי (במחירים שוטפים) עלה בנקודת אחוז בקירוב, והגיע ל-11.1 אחוזים – השיעור הגבוה ביותר מאז ראשית שנות השמונים. מחירי התוצר (הנגזרים) עלו בכ-10 אחוזים – פי שניים ממחירי התוצר העסקי הכולל.

הגידול המהיר של התפוקה אפיין השנה בעיקר את ענף הבנייה למגורים – עלייה בת כ-20 אחוזים – ובבנייה שלא למגורים נרשם גידול של כ-7 אחוזים, גידול איטי יחסית לשיעורים שנרשמו מאז 1990 (לוח ב'-22); ההשקעה בכבישים התייצבה השנה, בהמשך לגידולה הניכר בשנתיים הקודמות – 30 אחוזים ו-51 אחוזים בשנים 1994 ו-1993, בהתאמה.

עליית קצב ההשקעה בבנייה למגורים בשנת 1995 תרמה לעליית מלאי הון הדירור למשק בית בתחילת שנת 1996, שגדל ב-1.3 אחוזים. בעקבות גל העלייה, שהחל בשלהי שנת 1989, חלה תפנית בהתפתחותו של מלאי הון הדירור³⁸ למשק בית (שאינו כולל את ערך הקרקע), והוא ירד בשנים 1990 ו-1991 (דיאגרמה ב'-19). בשנים 1992 עד 1996 הוא שב ועלה, ומסתמנת התקרבות לקו המגמה שאפיין את התקופה שלפני גל העלייה – 1975 עד 1989. התקרבות זו לקו המגמה הרב-שנתית מתיישבת עם האטת עליית מחירן היחסי של הדירות בשנת 1995 לעומת עלייתן הניכרת אשתקד.

³⁷ ראו ראובן גרונאו: (1) "כביש חוצה ישראל מהפרטה לאבסורד", הארץ, 22 במארס 1992: (2) "לפום אגרה צערה",

הארץ, פברואר 1996.

³⁸ מלאי ההון לתחילת שנה.

לוח ב' - 22
נתונים עיקריים לפעילות ענף הבנייה, 1980 עד 1995¹

העלייה או הירידה השנתית הממוצעת

1995	1994	1993	1992	1991	1990	-1991 1995	-1986 1990	-1981 1985	1995	1994	
(אחוזים)											
13.1	8.1	-5.8	6.7	47.2	19.7	12.6	6.5	-5.5	20,046	17,719	סך תפוקת הבנייה (מיליוני ש"ח, במחירי 1990)
20.3	2.9	-25.4	-0.1	83.4	17.4	11.1	5.8	-5.9	9,761	8,113	למגורים
7.4	13.1	28.4	24.6	14.4	26.9	17.3	9.7	-3.7	8,965	8,349	לא למגורים
5.1	10.7	3.2	-2.6	-12.5	9.8	0.5	1.0	-7.7	1,320	1,257	תפוקת הבנייה האחרת ²
23.4	26.0	1.5	-23.1	45.7	11.4	12.1	12.7	-4.7	12,430	10,070	שטח ההתחלות של בניית מבנים (אלפי מ"ר)
34.1	23.0	-9.2	-34.1	55.6	80.4	8.9	15.1	-5.8	8,610	6,420	מזה: למגורים
4.7	31.8	30.7	40.4	6.3	44.9	21.9	5.4	-1.6	3,820	3,650	שלא למגורים
20.6	-10.6	-17.2	46.2	52.8	-6.5	14.8	-1.6	-2.6	8,280	6,865	שטח הגמר של בניית מבנים (אלפי מ"ר)
20.2	-11.5	-28.0	48.6	68.2	-9.6	13.9	-0.5	-2.6	5,850	4,865	מזה: למגורים
21.5	-8.3	33.7	35.8	9.6	3.3	17.3	-4.4	-3.4	2,430	2,000	שלא למגורים
43.8	21.7	-22.2	-44.9	97.1	113.5	8.1	103.0	-36.1	63	44	התחלות בניית דירות (אלפים)
13.0	-21.1	-38.5	65.9	111.8	-10.6	14.0	-19.5	-19.4	38	34	גמר בניית דירות (אלפים)
-10.9	-6.0	4.4	2.0	-1.0	-10.6	-2.5	-2.8	4.2	18	20	משך זמן הבנייה למגורים (חודשים) ³
10.6	2.7	-5.4	18.6	16.6	9.6	8.3	3.7	0.2	208	188	מועסקים (אלפים)*
3.2	5.9	9.7	11.9	26.7	6.0	11.2	5.1	-8.8	129	125	מקומיים
-12.2	-19.7	-29.0	28.4	4.5	14.3	-7.6	44.5	21.4	43	49	מיוש"ע
157.1	250.0								36	14	זרים
מלאי ההון בציוד בנייה (מיליוני ש"ח, מחירי 1990) ⁴											
19.6	17.2	12.0	22.7	2.0	-3.7	14.4	-4.4	-1.4	3,321	2,777	השינוי במחירי תשומות הבנייה למגורים
11.3	9.1	8.3	10.9	16.4	16.3	11.2	25.0	188.4			שיווק המלט (אלפי טונות)
24.0	8.2	6.3	12.5	35.6	14.5	16.8	6.9	-2.2	6,264	5,051	השינוי במחירי התפוקה הנגזרים
10.1	9.5	8.6	10.6	17.4	14.5	11.2	27.3	199.6			השינוי בתוצר הבנייה
12.2	8.5	-5.4	11.8	36.6	14.1	12.7	6.0	-4.1			השינוי במחירי התוצר הנגזרים
10.1	13.7	10.6	11.4	16.2	18.5	12.4	30.3	189.9			

(1) החישובים - לפני עיגול המספרים.

(2) כולל בנייה ביטחונית ואומדן גס של עבודות אחזקה.

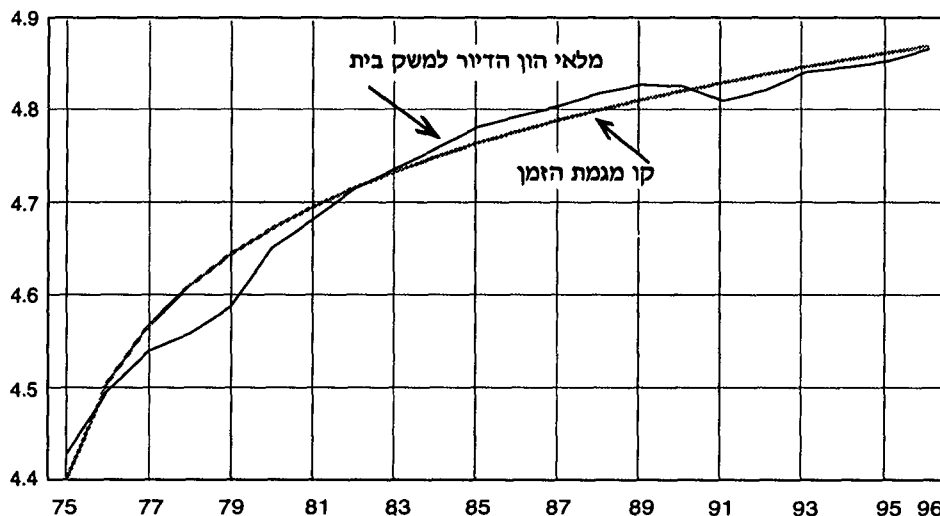
(3) בבנייה הפרטית.

(4) מלאי ההון לתחילת שנה.

* מספר המועסקים על פי נתוני החשבונאות הלאומית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ב'-19
מלאי הון הדיור למשק בית, 1975 עד 1996
(כיוול לוגריתמי)

(1) מספר משקי הבית בשנים 1995-1996 - אומדנים. העתקים על משקי הבית מודאגים לעתים מפקדי האוכלוסין.
 מלאי הון הוא לוחית שנה (מחירי 1990).

עליית מחירן היחסי של הדירות השנה³⁹ הסתכמה ב-4.7 אחוזים, לעומת עלייה בת 13.9 אחוזים אשתקד. תרם לכך בעיקר שיווק הקרקעות הנרחב על ידי מינהל מקרקעי ישראל ומשרד הבינוי והשיכון, שהחל במחצית השנייה של שנת 1994 ואיפשר את הגדלת היצע הדירות בשנת 1995. יש לציין כי היצע הקרקעות לשימושים מתחרים הוא מוגבל יחסית, ויוצר צפיפות, המוכרת בדרך כלל בתחום התחבורה המוטורית, וכי שינויים בהקצאת הקרקעות הם ארוכי טווח – במיוחד באזורי הביקוש האורבניים העיקריים. זאת הסיבה העיקרית למגמת ההתייקרות ארוכת הטווח של הנדל"ן. ככלל מערכת צופה נוצרים פערים בין רווחת הפרט לרווחת החברה כולה, ואלה מחייבים מעורבות ציבורית בתכנונם של שימושי קרקע ואינטנסיביות של השימוש בהם.

תהליכי ההחלטה והתכנון – הקשורים לצפיפות הבנייה, לגובה, לפיזור אוכלוסייה ומרכזי פעילות, לשילוב מערכות כבישים והסעה במערכות אורבניות ולשימור שטחים פתוחים להבטחת ערכי טבע ואיכות חיים – מגבילים את גמישות תגובתם של גורמי ההיצע ללחצי ביקוש. על רקע זה ראוי לבחון את ההתפתחויות השוטפות בענף.

זמינותם של גורמי הייצור איפשרה את התרחבותו של הענף השנה, ותשומת העבודה בו גדלה בכ-14 אחוזים. השנה, בהמשך ל-1994, ניכרת תחלופה בין העובדים הזרים והישראלים לבין העובדים מיהודה שומרון ומחבל עזה, וזאת לאחר שהממשלה הרחיבה את ההיתרים להבאתם של עובדים זרים (לוח ב'-22).

³⁹ מחירי הדירות בניכוי מדד המחירים לצרכן. מחירי הדירות בניכוי מדד המחירים לצרכן ללא דיור עלו ב-5.9 אחוזים.

במקביל נמשך השנה הגידול המואץ של מלאי ההון הגולמי, שהחל בשנת 1992. מלאי ההון לראשית 1995 גדל בכ-20 אחוזים, והפריון הכולל בבנייה ירד בכ-2 אחוזים, בהמשך לירידה קלה אשתקד; לכך תרמו כנראה התחלופה בין עובדים ומחסור יחסי בעובדים מיומנים.

הבנייה למגורים

בשנת 1995 הואטה מאוד, כאמור, עליית מחירן היחסי של הדירות בבעלות – 4.7 אחוזים, לעומת 13.9 אחוזים אשתקד (לוח ב'-24). במחירים היחסיים של שכר דירה התחזקה הירידה לעומת אשתקד. אף שקשה להפריד בין גורמי הביקוש לגורמי ההיצע בשוק הדירות, ננקוט הפרדה זו בניתוח.

לוח ב' - 23						
בניית דירות לפי יוזם, 1979 עד 1995 (אלפי דירות) ¹						
גמר			התחלות			
בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	
ממוצע						
9.5	19.6	29.1	8.9	19.3	28.3	1979 עד 1986
ממוצע						
3.4	17.2	20.6	3.2	18.0	21.2	1987 עד 1989
3.3	16.7	20.0	19.6	22.8	42.4	1990
23.1	19.1	42.2	61.7	21.8	83.5	1991
48.5	21.6	70.1	22.7	23.3	46.0	1992
21.6	21.6	43.1	6.7	29.2	35.8	1993
9.5	24.6	34.0	11.1	32.4	43.6	1994
7.3	31.2	38.5	27.7	34.9	62.6	1995
2.4	5.6	7.9	2.1	7.7	9.8	I 1994
2.4	6.8	9.3	2.4	7.3	9.7	II
2.5	5.9	8.4	1.7	8.4	10.1	III
2.2	6.3	8.5	5.0	9.0	13.9	IV
1.7	6.6	8.4	11.1	9.1	20.2	I 1995
1.7	5.9	7.6	7.2	9.0	16.2	II
1.7	7.7	9.4	6.0	8.2	14.3	III
2.2	11.0	13.1	3.4	8.6	12.0	IV

(1) החישובים – לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המחירים היחסיים של דירות ושיעורי הדירות הלא מכורות, 1990 עד 1995¹

העלייה או הירידה לעומת התקופה הקודמת					
השנה	מחירי הדירות	המחירים לצרכן ¹	יחסית למדד מחירי התשומה ¹	מכירת דירות ²	אחוז הדירות הלא מכורות בסך היצע הדירות שלפני גמר ²
(אחוזים)					
1990	34.4	14.7	15.5	38.1	57.9
1991	29.9	9.2	11.5	-16.7	70.7
1992	10.0	-1.7	-0.8	1.4	73.0
1993	21.5	9.5	12.2	42.9	63.5
1994	27.9	13.9	17.2	24.4	61.2
1995	15.2	4.7	3.5	17.9	59.1
I 1994	10.1	7.7	8.0	-9.0	59.8
II	6.4	2.2	3.4	0.1	62.1
III	4.8	1.2	-1.2	4.5	66.6
IV	3.4	-0.3	3.7	14.1	56.4
I 1995	3.1	1.9	0.1	5.6	61.5
II	2.2	0.5	-1.0	5.2	52.1
III	4.3	2.3	-0.9	-7.4	61.7
IV	4.0	1.0	6.5	-3.6	61.2

- (1) שיטות החישוב של מדד המחירים לצרכן ושל מדד מחירי התשומה בבנייה למגורים מתבססות על חישוב של מדדים אלה בהתאמה לתקופות הסקר. כלומר, לכל תקופת סקר חושב ממוצע מדד המחירים לאותה תקופה.
- (2) בסקטור הפרטי על פי 24 הערים הגדולות.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בשנת 1995 הוחל בבנייתן של כ־63 אלף דירות – שיעור גידול בן 44 אחוזים בקירוב של מספר הדירות ו־34 אחוזים של שטחן, בהשוואה לאשתקד. שיעורי גידול גבוהים יותר נצפו רק בשנים 1990 ו־1991, בשיא העלייה, ובעקבות מדיניות יזומה של הממשלה. התייקרותן היחסית החרפה של הדירות בשנת 1994 הייתה תמריץ להרחבת היצע הדירות, כפי שמשקף בהתחלות הבנייה. (למעלה מ־50 אחוזים מהדירות נמכרות כבר בשלב התכנון ובניית השלד.) העלייה המואצת בהתחלות הבנייה נתמכה בשיווק הקרקעות הנרחב בידי מינהל מקרקעי ישראל ומשרד הבינוי והשיכון, שהחל במחצית השנייה של שנת 1994. שיווק הקרקעות נועד לבלום את עליית מחירי הדירות – מחשש להשפעתם האינפלציונית, על השלכותיה בתחום החברתי, לרבות קליטת העלייה. במקביל לכך הרחיבה הממשלה את ההיתרים להעסקת עובדים זרים בענף, ובכך איפשרה את הגדלת מספר המועסקים בו (לוח ב'–22).

הבנייה ביזמה ציבורית⁴⁰ התרחבה מאוד ב־1995 יחסית לאשתקד, ויחסית להתחלות הבנייה הפרטית השנה, והיא מקיפה 44 אחוזים מסך ההתחלות. צנועה הרבה יותר הייתה התוספת בגמר בניית הדירות, והיא הושפעה מהתחלות הבנייה בשנתיים הקודמות.

הביקושים לרכישת דירות נובעים הן מהצורך בשירותי דיור והן ממניעים של הרכב תיק נכסים. הביקוש המונע מהצורך בשירותי דיור נובע מהרצון לשפר את תנאי הדיור, מהעלייה ומהריבוי הטבעי. העלייה המתמשכת של ההכנסה הפנויה, ובעקבותיה של רמת החיים, תרמה לגידול הביקוש לרכישת דירות מצד תושבים ותיקים המבקשים לשפר את רמת הדיור שלהם. בולטות במיוחד ירידת חלקם של העולים ועליית חלקם של הזוגות הצעירים בקרב ממששי המשכנתאות לזכאים (לוח ב'–25). פוטנציאל המימוש של העולים ירד בשנת 1995, לאחר המימוש הנרחב בשנתיים הקודמות, במקביל להתייצבות מספר העולים השנתי. מימוש המשכנתאות הרב בשנתיים הקודמות הושפע מהתבססותם הכלכלית של העולים, המתבטאת, בין השאר, בהתפצלות משקי בית שחלקו דירה אחת, בעליית שיעור רכישת הדירות ובירידת שיעור הדיירים בשכירות, בירידת צפיפות הדיור ובהודקקות פוחתת לדיור ארעי. (ראוי להזכיר

לוח ב'–25

אינדיקטורים לביקוש ולהיצע בשוק הדירות, 1992 עד 1995

1995	1994	1993	1992	
137,642	120,629	118,609	97,038	מספר העסקאות בדירות ¹
36,500	39,045	27,728	30,131	שיווק קרקעות למגורים (יחידות דיור) ²
51,879	52,556	64,606	53,714	מספר ממששי ההלוואות לדיור לזכאים
23,045	28,451	35,066	20,909	מזה: עולים
18,686	15,828	16,780	19,535	זוגות צעירים
10,115	8,479	4,546	2,102	סך ההלוואות החופשיות (מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים)
5.33	4.69	4.44	5.11	הריבית הממוצעת על משכנתאות חופשיות ליותר מ־15 שנה

(1) לפי תאריך ביצוע העסקה. כולל דירות חדשות, דירות יד שנייה ומתנות לקרובים ללא תמורה. לא כולל ירושות, דירות הנמכרות כחלק ממשק חקלאי, דירות בשכר מוגן התפוסות בזמן המכירה, חלק מהדירות במבנים תעשייתיים או מסחריים הנמכרים כעסקה אחת ו"בנה ביתך".

(2) על פי מספר העסקאות שבוצעו (להבדיל מסך כל היחידות שהוצעו). נתוני מינהל מקרקעי ישראל. לא כולל יחידות דיור שטרם תוכננו.

המקור: נציבות מס הכנסה, משרד הבינוי והשיכון ומינהל מקרקעי ישראל.

⁴⁰ בנייה ביזמה ציבורית אינה בנייה ישירה בידי הממשלה, אלא בנייה שתכנונה (קביעת המקום, הסטנדרד והשטח) והפיקוח עליה הם בידי הממשלה, המוסדות הלאומיים, הרשויות המקומיות והחברות הנתונות לשליטתם המלאה של מוסדות אלו.

שזכאות העולים לסיוע לרכישת דירה מוגבלת בזמן). לעומת זאת בשנים האחרונות, בהשפעת ההרכב הדמוגרפי של האוכלוסייה הוותיקה, גדל במיוחד הביקוש מצד הזוגות הצעירים, ילידי העשור 1967 עד 1977, שהם הרור השני של ילידי ה-Baby Boom (1945 עד 1954).
 יש לציין כי בתחילת נובמבר עודכנו תנאי המשכנתאות לקבוצה חלקית של זכאים; העדכון הביא לעליית שיעור הסבסוד של קבוצה זו, וכך תרמו לעליית ביקושה לרכישת דירות (לוח ב'-26).

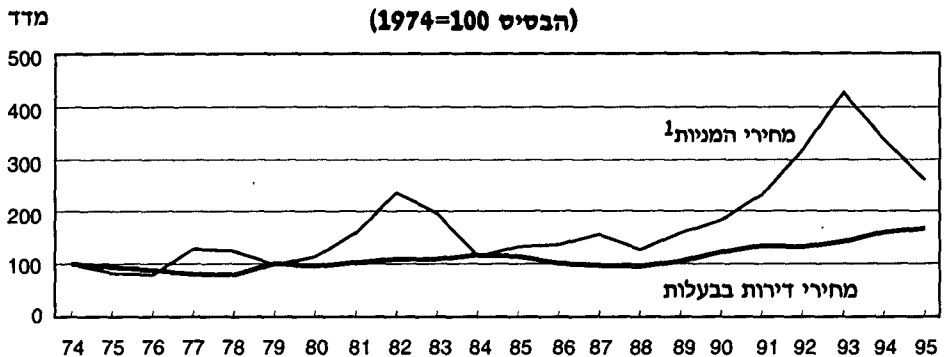
לוח ב'-26						
שיעורי המימון והסבסוד הגלומים בהלוואות לעולים ולזוגות צעירים לפי קבוצת הזכאות, 1981 עד 1995 (אחוזים ממחיר דירה בת 2.5-3 חדרים) ²						
עולים		זוגות צעירים				
		קבוצת הסיוע המרבי		קבוצת הסיוע המזערי		
שיעור המימון	שיעור הסבסוד	שיעור המימון	שיעור הסבסוד	שיעור המימון	שיעור הסבסוד	
ממוצע 81-85		47	34	22	7	
ממוצע 86-89		55	39	26	8	
1990	48	26	45	23	2	
1991	38	19	52	26	2	
1992	45	27	63	32	6	
1993	37	21	53	26	3	
1994	31	18	45	23	3	
1995	27	17	40	19	4	
I 1995	29	17	41	21	3.6	
II	27	16	39	19	3.5	
III	26	16	38	19	3.6	
IV	26	16	42	19	3.6	

(1) זכאים ששירתו בצה"ל.

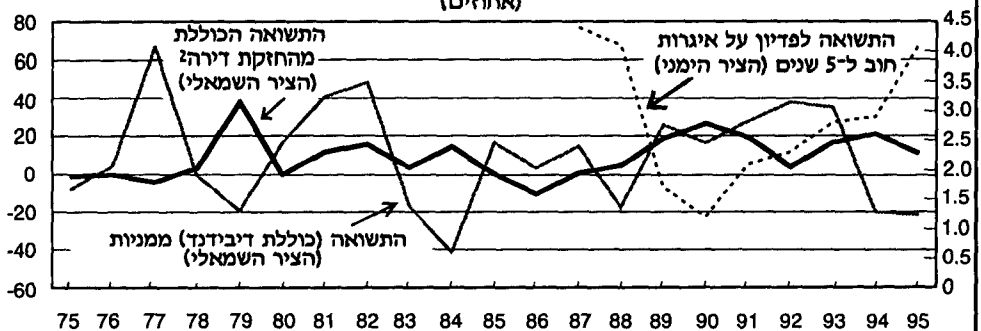
(2) מחיר הדירה נלקח מסקר מחירי הדירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שיעורי הסבסוד נגזרו מנתונים על סכומי ההלוואות ותנאי ההחזר והם נובעים משני גורמים: ריבית מוזלת, וסבסוד אינפלציוני הנובע משיטת ההחזר ומן החלק הבלתי צמוד במשכנתא. לבעלי ניקוד גבוה נכלל גם מענק.

הביקוש לרכישת דירות מכיל גם רכיב המונע משיקולים של תיק נכסים. מסקר הוצאות המשפחה האחרון, שנערך בשנים 1992/93, עולה, כי לפחות לכ-71 אחוזים ממשקי הבית בישראל יש דירה בבעלותם.
 שיקולים נכסיים מביאים גם להקדמת רכישות של דירות או לדחייתן. התייצבות ממדי העלייה ושיווק

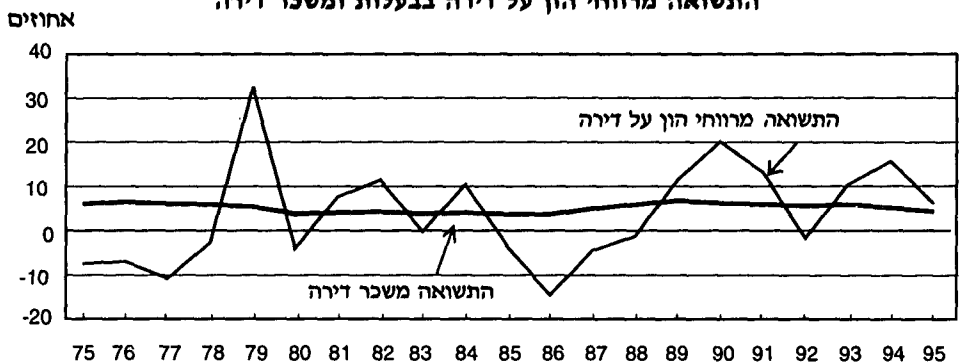
דיאגרמה ב'-20
מדדים ריאליים: מחירי דירות ומניות
(הבסיס 1974=100)

התשואות הריאליות מהחזקת דירה, מאיגרות חוב צמודות למדד וממניות¹
(אחוזים)

התשואה מרווחי הון על דירה בבעלות ומשכר דירה

* המחירים והתשואות מנוכים במדד המחירים לצרכן. כל הנתונים הם ממוצעים שנתיים.

(1) מחירי המניות חושבו בניכוי הדיבידנדים הכלול במדד המניות של הבורסה.

(2) התשואה מהחזקת דירה כוללת תשואה משכר דירה ותשואה מרווחי הון על דירה, המחושבת לפי השינוי במחירי הדירות, ובהתייחס לדירה ממוצעת, על פי סקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שכר הדירה מחושב על פי סקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (אוקטובר 1994), המתייחס לדירה הממוצעת בהשכרה.

(3) התשואות הן לאחר מס.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

הקרקעות אשתקד החלישו כנראה את החששות למחסור פיסי בדירות, חששות שהאיצו בעבר הקדמת רכישות של דירות. מלבד זאת, ההשפעה האפשרית של ההתפתחויות בשיעור הריבית במשק ובשוק המניות יכולה להתיישב עם האטת עליית מחירן היחסי של הדירות השנה.

עליית שיעור התשואה-לפדיון על איגרות חוב ממשלתיות צמודות למדד לטווח בינוני וארוך פעלה למיתון עליית מחירן היחסי של הדירות. התבוננות במחירי הדירות ובשערי המניות בישראל בשני העשורים האחרונים, ובשיעורי התשואה מהחזקת נכסים אלו מצביעה על מיתאם שלילי בין שיעור התשואה מהחזקת דירה⁴¹ לבין שיעור התשואה מהחזקת מניות (דיאגרמה ב'-20). כיוון שעיקר השונות בשיעורים אלו מקורה בשינוי במחירו של הנכס – מלמד המיתאם השלילי בין התשואות על מיתאם שלילי בין שיעור השינוי במחירן היחסי של הדירות לזה של המניות בישראל. לאחר שבשנת 1994 פעלה ירידת שערי המניות, כנראה, להאצה בעליית מחירן היחסי של הדירות, הרי השנה ההתפתחויות בשוק המניות אין בהן כדי להאיץ את עליית מחירן היחסי של הדירות.

התבוננות בשיעור התשואה הכולל מהחזקת דירה בבעלות מגלה, כי האטת עלייתם של מחירי הדירות השנה קירבה את שיעור התשואה הכולל על החזקת דירה בבעלות לממוצע הרב-שנתי בשנים שקדמו לגל העלייה, ובכך יש משום עדות נוספת להתקרבות יחס מלאי הדירות למשקי הבית למגמתו ארוכת הטווח. עליית שיעור הריבית במשק, שהושפעה גם מהמדיניות המוניטרית של בנק ישראל, תרמה לעליית הריבית על המשכנתאות החופשיות, וכך – למיתון הביקושים לרכישת דירות (הן משיקולי תיק נכסים והן מצד הצורך בשירותי דיור). אולם עלייתה של הריבית על המשכנתאות החופשיות התבטאה גם בעליית שיעור הסיבסוד לזוגות הצעירים מקבוצת הסינוד המזערי (לוח ב'-26).

לייקור הריבית בשוק נודעת אמנם השפעה מצמצמת על ההשקעות בבנייה, אך לגבי דירות שבתהליך בנייה או במלאי ההשפעה הפוכה: היא ממריצה שיווק והזולה. השפעה דומה יכולה להיות לקשיי מימון בענף הבנייה, שהוא עתיר אשראי.

ה. המסחר והשירותים העסקיים

תוצר ענף המסחר והשירותים גדל השנה בכ-10 אחוזים, קרוב לגידול הממוצע בשנות התשעים, לאחר גידול מהיר יותר אשתקד (בכ-12 אחוזים; לוח ב'-27). הגידול השנה דמה לגידולו של תוצר הסקטור העסקי, כך שמשקל השירותים העסקיים נותר ב-1995 כ-41 אחוזים (לוח ב'-2). גידולו של תוצר הענף מבטא גידול של הביקוש, כפי שניתן להסיק מהתייקרות שירותיו מעבר לזו של התוצר העסקי – כ-4 אחוזים (לאחר התייקרות עודפת מתונה יותר בשנים קודמות). גידול זה ניזון בעיקר מביקוש הצרכנים, עם עליית רמת החיים, וגם משינוי הדרגתי במתכונת הפעילות העסקית, הנסמכת יותר מאשר בעבר על קניית שירותים. ההון המשרת את הענף גדל השנה בכ-9 אחוזים, ותשומת העבודה ב-8 אחוזים, פחות מגידול התוצר, כך שפריון העבודה והפריון הכולל גדלו בכאחוז. ההאטה המתונה בגידולו של תוצר הענף השנה משקפת האטה בחלקים רבים שלו, אך בולטת ההאטה הרבה בצמיחת הבנקים (כחמישית מתוצר הענף), והאטת גידולו של ענף המסחר. אפשר שההתקדמות הטכנולוגית במסחר ובשירותים נמוכה מאשר בסקטור הסחיר, דבר המתיישב עם העלייה הנמשכת במחירו היחסי של הענף.

הגידול הנזכר של תשומת העבודה בענף – שהוא עתיר עבודה – נסמך על גידול בכ-55 אלף מועסקים. אלה מהווים כ-55 אחוזים מתוספת התעסוקה בסקטור העסקי וקרוב למחצית התוספת במשק

⁴¹ שיעור התשואה מהחזקת דירה מורכב מהתשואה משכר דירה ומהשינוי במחירי הדירות.

יש קושי רב באומדן מהימן של תוצר המסחר והשירותים*. האמדנים המובאים כאן נסמכים על תשלומי הסקטורים השונים למע"מ, על בסיס מערכת מפורטת של נתונים לשנת 1988, מסקר המסחר והשירותים של הלמ"ס – אך יש סקטורים שתוצרם נאמד על פי אינדיקטורים. הסקטור הפיננסי, שאינו מצוי בקובץ מע"מ, וכן שירותי הארחה לתיירים, נדל"ן ושירותים בבתים, שדיווחם למע"מ אינו מייצג כראוי את פעילותם. האומדן על פי מע"מ כרוך במספר קשיים: יש אפשרות של שינוי בעומק הגבייה על פני השנים. גם ייחוס סכומי הפדיון לענפים אינו תמיד חד, כן קשה לאמוד במדויק את עליות המחירים של השירותים השונים, שבאמצעותן אנו מתרגמים את גידול התשלומים למע"מ לגידול של הפעילות. אומדנו לגידול התוצר השנה גבוה מגידולו הנובע מלוחות תשומה-תפוקה**, כ-10 אחוזים לעומת כ-9 אחוזים, ולא ברור ממה נובע הפער – מליקוי באומדנו או בגידול הנובע מלוחות תשומה-תפוקה, או בשניהם. גם אם האומדן שבידינו מוגזם משהו, נראה שגידולו של תוצר הענף בארבע השנים האחרונות אכן עלה על גידולו של התוצר העסקי האחר.

* ראו, Zvi Griliches "Productivity, R&D, and the Data Constraint" A.E.R. March 1994, 84(1).

———, ed., Output Measurement in the Service Sectors NBER Studies in Income and Wealth, Vol. 56, Uni. of Chicago Press, 1992.

** היחסים מלוחות אלה משמשים אותנו להלן גם לאומדן תרומת הביקושים לתוצר ולאומדן גידולו של היצוא.

כולו, ובכך המשיך הענף להוביל את ירידת האבטלה. יצוין, כי גידול חלקו של הענף במספר המועסקים לא הצריך תוספת מיוחדת לשכר הממוצע לשכיר בענף – שהוא כ-90 אחוזים מהשכר בסקטור העסקי – ועליית השכר בו דמתה לעלייתו בסקטור העסקי בכללו. מסביר זאת גם גידול איטי יחסית של התעסוקה בבנקים, שבהם השכר לשכיר גבוה במיוחד.

הביקוש שהזין את גידולו של תוצר המסחר ושירותים נבע ברובו (57 אחוזים) מגידול הצריכה הפרטית, וגם מתרומת גידולו של היצוא (24 אחוזים), בעוד שתרומת העלייה בהשקעות ובצריכת הזרים הייתה פחותה (כ-12 אחוזים כל אחד).

התוצר הנובע מיצוא ענף השירותים גדל בכ-11 אחוזים. חלק מהיצוא של הענף הוא ישיר, למשל שירותים לתיירים (שגדלו השנה בכ-18 אחוזים), אך רובו הוא יצוא עקיף, המתבטא בשירותים לענפים המייצאים האחרים. בגידולם של אלה יש חלק נכבד לשירותי הבנקים, לשירותים העסקיים והמשפטיים ולמסחר.

התפתחות חלקיו השונים של הענף בקצבים כה שונים נובעת מההיטרוגניות הרבה שלו. הוא משרת גופים שונים ומגוונים – החל בשירותי ניקיון בבתים, המשך בשירותי חינוך ובריאות וייעוץ משפטי, וכלה בשירותים לעסקים, כדוגמת פרסום ומיכון, ואפילו השכרת עובדים (באמצעות חברות לכוח אדם). לעומת חלקים של הענף שבהם היה הגידול מתון יחסית, כבנקים, שהוזכרו לעיל (לוח ב'-28), היו ענפים שתוצרם עלה עלייה תלולה, כדוגמת שירותי החינוך העסקיים. השירותים האישיים והאחרים – שמשקלם בתוצר הענף 12 אחוזים – גדלים זה כמה שנים בשיעור שנתי ממוצע גבוה, העולה בהרבה על הגידול בענף כולו, וכך גם שירותי החינוך והבריאות.

ההשקעה של הענף עלתה השנה בכ-7 אחוזים, לאחר עלייה תלולה אשתקד (כ-30 אחוזים). מהמשך גידולן של ההשקעות ניתן ללמוד, כי להערכת היומים בענף, גידולו של הביקוש לשירותי הענף אינו ארעי. להלן דיון קצר בהתפתחויות הבולטות בחלקיו של ענף המסחר והשירותים.

לוח ב' - 27

אינדיקטורים עיקריים לפעילות בענף המסחר והשירותים, 1988 עד 1995
(השינוי הכמותי, אחוזים)

1991-1990	1990-1989	1995	1994	1993	
9.4	3.2	9.7	12.3	10.4	התוצר
7.6	3.1	8.2	12.3	6.9	תשומת העבודה ¹
6.1	3.2	9.3	5.9	3.7	מלאי ההון (בתחילת שנה)
1.7	0.1	1.4	0.0	3.3	פריון העבודה ¹
2.6	0.0	1.3	2.4	4.5	הפריון הכולל ²
6.7	2.9	7.9	10.5	7.1	מספר המועסקים ¹
0.2	0.3	-1.0	1.7	-1.8	ממוצע שעות העבודה למועסק
..	-2.5	-1.0	-0.3	0.0	השכר הריאלי למשרת שכיר ^{3,6}
..	-3.2	-1.7	0.7	-0.2	מנוכה במדד מסחר ושרותים ⁶
1.6	3.1	4.0	2.5	1.2	המחיר היחסי ⁴
7.8	2.6	10.5	12.8	6.9	היצוא ⁵
14.1	13.4	7.0	30.2	10.5	ההשקעות בנכסים קבועים

- (1) כולל זקיפת מועסקים בגין שירותי חינוך ובריאות עסקיים, שלא כמו בלוחות אחרים בדו"ח זה.
 - (2) התשומות משוקללות לפי 62 אחוזים עבודה ו-38 אחוזים הון. (לפי מערכת תשומה-תפוקה 1988).
 - (3) שכר העבודה למשרת שכיר במחירים קבועים (מנוכה במדד המחירים לצרכן).
 - (4) השינוי השנתי במדד המחירים לצרכן של המסחר והשירותים יחסית למדד מחירי התוצר העסקי.
 - (5) אומדן מערכת תשומה-תפוקה על בסיס לוח 1988.
 - (6) הנתון לשנת 1995 הוא לגבי הסיווג החדש של ענפי המשק, ולכן לא ניתן להשוות אותו עם שיעורי השינוי של השנים הקודמות. נוסף על כך נתון זה אינו כולל את עובדי השטחים.
- המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

* * *

תפוקת המסחר גדלה השנה בכ-10 אחוזים, בכך האטה לעומת גידול בן כ-14 אחוזים אשתקד. אפשר שהאטה זו משקפת האטה בגידול הצריכה הפרטית, מ-9 אחוזים אשתקד ל-7 אחוזים השנה. עיקר הגידול הוא במסחר הקמעוני. השנה נמשכה העלייה התלולה של מכירות הטקסטיל וההלבשה (ב-14 אחוזים). שירותי החינוך והבריאות העסקיים גדלו השנה במהירות, בכ-13 אחוזים, הרבה מעבר לקצב הגידול הרבי-שנתי. נראה, שלגידול תרמו גם עליית רמת-החיים ומגמות בסיסיות בהעדפות משקי הבית. עם זאת גדלו הוצאותיה של המשלה לנפש על חינוך ובריאות - לכן היא לא צמצמה את שירותיה אלה, תהליך שיכול לאלץ את הציבור לרכוש אותם באופן פרטי מעסקים. גידולם של שירותי החינוך עסקיים היה חד, 19 אחוזים.

התפתחות התוצר של ענף המסחר והשירותים, 1994 - ו'1995
(אחוזים)

ממוצע -1989	השינוי השנתי הריאלי בתוצר		התוצר למועסק ²	המשקל בתוצר ¹	
1995	1995	1994	1994	1995	
7.1	7.8	13.4	69.6	14.3	1. מסחר סטוני
8.5	12.2	15.6	29.9	12.9	2. מסחר קמעוני
7.8	9.8	14.4	43.1	27.2	סך כל המסחר
5.5	8.3	9.1	26.0	3.3	3. שירותי אוכל
2.1	9.2	1.5	28.6	2.0	4. שירותי הארחה
4.1	8.6	6.1	7.9	5.3	סך כל שירותי האוכל והארחה
9.6	16.9	16.6	45.8	19.9	5. שירותים עסקיים ומשפטיים
4.7	0.7	4.2	149.6	18.4	6. בנקים
6.6	8.3	5.6	95.5	8.1	7. ביטוח ונדל"ן
6.9	8.4	9.0	74.8	46.4	סך כל השירותים הפיננסים והעסקיים
12.4	19.0	15.9	51.9	3.6	8. שירותי חינוך עסקיים
9.4	12.5	22.2	72.6	5.2	9. שירותי בריאות עסקיים
10.5	15.0	19.6	62.7	8.7	סך כל שירותי החינוך והבריאות העסקיים
11.8	11.0	28.7	32.5	5.1	10. שירותים אישיים
9.8	11.6	11.9	25.1	4.5	11. שירותים בבתים
5.8	11.4	14.4	25.3	2.7	12. מוסכים לכלי רכב
9.6	12.5	16.5	27.8	12.3	סך כל השירותים האישיים והאחרים
7.6	9.7	12.3	48.3	³ 93,132	סך כל המסחר והשירותים

(1) במחירים שוטפים.

(2) אלפי ש"ח, במחירי 1988.

(3) התוצר במחירים שוטפים (אלפי ש"ח).

המקור: סקר מסחר ושירותים, חומר שהוכן ללוח תשומה-תפוקה 1988.

א. מסחר, שירותי אוכל, שירותים עסקיים ומשפטיים, שירותי חינוך ובריאות, שירותים אישיים ומוסכים - לפי פדיון מערכת מע"מ במחירים קבועים.

ב. שירותי הארחה - לפי פדיון בתי המלון ומספר לינות התיירים.

ג. בנקים - לפי מספר החיובים, תשומת העבודה, הנכסים הפעילים, מחזורי עסקות בניירות ערך וביצוע משכנתאות - מדד כולל לפעילות הבנקים. (ראו לוח ב'-30 שורה 14).

ד. ביטוח ונדל"ן - לפי מועסקים, חלקיות משרה והתוצר העסקי.

ה. שירותים בבתים - לפי מספר המועסקים.

לוח ב' - 29

אינדיקטורים לפעילות שירותי ההארכה, 1989 עד 1995'
(שיעור שינוי כמותי, אחוזים)

	(אלפים)		
	1995	1994	1993
כניסת מבקרים דרך האוויר	1,676	7.1	8.9
לינות תיירים	10,023	3.7	5.3
לינות ישראלים	6,663	-0.7	5.9
סך כל הלינות	16,650	1.7	5.6
פדיון (מיליוני ש"ח)	3,506	2.3	0.1
מדד כולל לשירותי ההארכה ²		2.2	1.5
יצוא שירותי התיירות (מיליוני ש"ח) ⁵	1641	7.5	-2.7
מועסקים ³	25	0.3	6.0
תשומת עבודה (מיליוני שעות)	1.0	1.0	7.7
מספר החדרים	34	-3.0	8.4
אומדן לפדיון הכולל בשירותי ההארכה ⁴	(א)	2.9	-5.2
	(ב)	2.4	-6.4
תפוסת המיטות ממוצעת (אחוזים)	58.7	64.6	67.9

(1) הגידול מנוכה במדד שירותי הארכה לצרכן.

(2) ממוצע של פדיון המלונות והלינות בהם.

(3) מספר המועסקים בבתי המלון המומלצים לתיירים - לפי הירחון הסטטיסטי; ממוצע שעות העבודה - לפי סקר כוח אדם.

(4) משקל העבודה 70 אחוזים, ומשקל ההון 30 אחוזים.

(א) לפי מספר המועסקים, החדרים והמדד הכולל לשירותי ההארכה.

(ב) לפי שעות העבודה, החדרים והמדד הכולל לשירותי ההארכה.

(5) הפדיון מתיירים ממלונות תיירות.

השנה נרשם המשך הגידול המהיר של תפוקת השירותים העסקיים והמשפטיים, בכ"7 17 אחוזים. העלייה בתפוקת השירותים האישיים, בכ"7 11 אחוזים, הייתה איטית מן העלייה התלולה אשתקד, שהייתה קשורה בהפעלת ערוץ הטלוויזיה המסחרי ובהפקת סרטוני פרסומת עבורו.

השנה הואץ גידולה של תפוקת שירותי ההארכה לכ"9 אחוזים, לעומת גידול בשיעור כ"2 אחוזים בשנים קודמות (לוח ב'-29). ברקע להאצה הרבה של גידול התפוקה עמד גידול מרשים ביותר בכניסת התיירים בדרך האוויר (בכ"7 12 אחוזים), תוך גידול רב עוד יותר בלינות תיירים, ותרמו לכך התהליכים המדיניים. פדיון המלונות גדל בכ"8 אחוזים, שמחציתו נובעת מהתיירים. השנה נכלמה ירידת משקלם של התיירים מאמריקה, שהחלה אשתקד. אלה מוציאים בארץ כפליים מהתיירים האירופיים, ובין השאר, שהותם כאן ארוכה הרבה יותר; זאת אף על פי שנמשכה היחלשות הדולר לעומת המטבעות האירופיים, שמייקרת את יבוא שירותי התיירות הישראלית לארצות הברית.

לוח ב' - 30

אינדיקטורים לשינוי הכמותי בפעילות הבנקים 1988 עד 1995

השינוי הכמותי (אחוזים)				ערכים במיליוני ש"ח ¹				
ממוצע								
-1989								
1995	1995	1994	1993	1995	1994	1993	1988	
חמש הקבוצות הבנקאיות								
1.2	3.0	3.3	4.5	351	340	329	324	1. הנכסים הפעילים (מיליארדי ש"ח)
				2.78	2.77	2.80	2.28	2. הוצאות התפעול / הנכסים הפעילים (אחוזים)
-0.3	2.0	0.5	2.6	10.16	9.96	9.92	10.35	3. הנכסים הפעילים למשרה
0.9	3.6	2.6	0.4	6,123	5,910	5,759	5,734	4. סך עלות העבודה ²
				21.5	21.4	29.7	12.1	5. הרווחיות הכוללת לפני מס (אחוזים)
-0.1	14.1	-8.1	7.6	9,351	8,195	8,920	9,425	6. סך הערך המוסף המתוקנן ³
15.8	-50.3	-18.1	73.0	279	562	686	100	7. מחזור העסקאות בבורסה (מדר הבסיס = 1988)
9.0	-5.2	11.0	31.0	183	193	174	100	8. מדר ביצועי הלוואות (1988 = 100)
כל המוסדות הבנקאיים								
7.1	4.7	7.3	11.0	57.0	54.4	50.7	35.3	9. מספר החיובים, ממוצע חודשי (מיליונים) ⁴
1.4	1.1	2.8	1.8	34.5	34.1	33.2	31.26	10. מספר המשרות הממוצע (אלפים) ⁵
8.3	16.1	6.0	12.5	966	832	785	553	11. מספר מכשירי הבנק האוטומטיים
0.5	1.4	0.5	1.0	1,079	1,064	1,059	1,045	12. מספר הסניפים
3.3	1.6	2.4	2.0	3,618	3,561	3,477	2,891	13. אוכלוסייה לסניף ⁶
4.3	0.7	4.2	10.3					14. מדר כולל לפעילות הבנקים ⁷
1.2	-0.4	1.3	8.3					15. פריון העבודה [(10):(14)]
0.7	-2.2	1.5	7.2					16. הפריון הכולל ⁸

- (1) במחירי דצמבר 1995.
- (2) שכר והוצאות נלוות.
- (3) השכר + רווח מפעולות רגילות לפני מס + פחת - ערך מוסף. הרווח מותאם להפרשה הממוצעת של חובות מסופקים ל-5 שנים.
- (4) שבעת הבנקים הגדולים.
- (5) מספר המשרות, מתוקנן על פי חלקיות משרה, בתוספת שעות נוספות. המקור - המפקח על הבנקים.
- (6) האוכלוסייה מעל גיל חמש עשרה.
- (7) ממוצע משוקלל של הנכסים הפעילים (36 אחוזים), מספר החיובים (35 אחוזים), תשומת העבודה (20 אחוזים), סכום ביצוע משכנתאות (5 אחוזים) ומחזורי עסקות בניירות ערך (4 אחוזים).
- (8) השינוי במדר הכולל, בניכוי השינוי בתשומת העבודה, במספר המכשירים האוטומטיים ובמספר הסניפים (62 אחוזים לעבודה ו-38 אחוזים להון).

מספר הלינות הגיע השנה לכ-17 מיליונים – מהן כ-7 מיליוני לינות ישראלים וכ-10 מיליוני לינות תיירים. גידול מספר הלינות של ישראלים, כ-7 אחוזים, פיגר בהרבה אחר לינות התיירים, כ-15 אחוזים. גידול מספר הלינות (בכ-12 אחוזים) עלה בהרבה על גידול מספר המיטות בבתי המלון (7 אחוזים), ותפוסת החדרים הממוצעת גדלה בכ-3 נקודות אחוז (והגיעה לכ-62 אחוזים). גידולה של תשומת העבודה דמה לגידול התפוקה, בעוד שגידול מספר החדרים פיגר אחריה (הסתכם ב-7 אחוזים); לפיכך עלה הפריז, על פי מדדים שונים, בכאחוז עד 3 אחוזים.

פעילות המוסדות הפיננסיים – התופסת כ-18 אחוזים מתוצר המסחר ושירותים, ומעסיקה 34 אלפי עובדים, עמדה השנה בצל הירידה התלולה של מחזורי העסקאות בבורסה, שהאפילה על גידולם של רוב רכיבי הפעילות האחרים. הפעילות גדלה השנה בכאחוז (על פי המוצג בשורה 14 בלוח ב'-30). הגידול נמוך מאשר בשנתיים הקודמות, והוא לווה בעלייה גבוהה יותר של התשומות.

תשומת העבודה ומספר הסניפים, שירדו עד שנת 1991, גדלים מאז 1992: העבודה גדלה השנה בכאחוז, ומספר הסניפים – בכ-1.5 אחוזים. מרשים במיוחד הגידול הרב, 16 אחוזים, של מספר מכשירי הבנק האוטומטיים, המחליפים תשומת עבודה.

מהשילוב של עלייה איטית בתוצר וגידול של התשומות נגזרת ירידה של הפריז הכולל בכ-2 אחוזים, לעומת גידול בכ-2 אחוזים אשתקד, וקיפאון של פריז העבודה. כנגד זאת יש גם מדדים המלמדים על המשך ההתייעלות: גדל היקף הנכסים הפעילים למשרה, והמשיך לגדול מספר האוכלוסין לסניף. הגידול התלול של הערך המוסף בכ-14 אחוזים (נתון 9 חודשים, שורה 6 בלוח ב'-ג'-30), השונה ממדר הפעילות שהוזכר לעיל, נבע מגידול הן ברווח והן בתמורה לעבודה.

הגידול הרווח של הקבוצות הבנקאיות נסמך על עלייה רבה של הרווח מפעילות מימון; זו ניוונה הן מהתרחבות הפעילות והן מעלייה בפערי הריבית, שקוזה חלקית בעליית הוצאות, בעיקר גידול של ההפרשה לחובות מסופקים ושל הוצאות התפעול.

הגידול האיטי של מספר החיובים לעו"ש קשור בהתכווצות הנזכרת של המסחר בבורסה, ובהמשך המעבר לתשלום בכרטיס אשראי, שבו חיוב החשבון מבטא עסקאות רבות, בניגוד לתשלום בשק.

8. התמורות בענף התקשורת – סקירה רחבה⁴²

א. קווי ההתפתחות העיקריים

ענף התקשורת, המקיף כ-3 אחוזים מתוצר הסקטור העסקי, עבר בתקופה האחרונה פיתוח מהפכני בטכנולוגיה ובפריסה. התקשורת מהווה תשתית לפיתוח כלכלי, ביטחוני וחברתי, ומשרתת, מלבד את ענפי המשק האחרים, גם את משקי הבית. תוצר הענף מורכב⁴³ ברובו (כ-85 אחוזים) משרותי הבזק וגם משרותי הדואר, שמשקלם בענף פוחת בהדרגה. מקובל לקבץ שני רכיבים אלה לענף אחד, למרות הדרישות השונות שלהם בצד ההיצע (בהון ובעבודה), משום שיש ביניהם תחלופה בביקוש: הם ממלאים אותו צורך, של קשר דו-כיווני במרחב. במדידת ההתפתחויות בענף יש קשיים, הגורמים להערכת חסר

⁴² לשם כתיבת סקירה זו נבנו במחלקת המחקר של בנק ישראל סדרות נתונים. ההגדרות והמקורות של העיקריות שבהן מוצגים בלוח ב'-32.

⁴³ על פי הגדרת הענף לפני 1995, ראו מסגרת.

של היקף הענף וצמיחתו: אין בידינו כיסוי סטטיסטי לאורך שנים לכל חברות התקשורת, גם לא לשיפורים באיכות השירות⁴⁴. ההסדרה ("regulation") של הפעילות בתחום חשובה בשל חיוניות התקשורת, ומשום השליטה של מונופולים ענקיים בשוק הישראלי: "בזק" היא מהמובילות בפדיונה בארץ, ומונופול יש גם לטלוויזיה בכבלים. שתיהן משפיעות על רוב משקי הבית, "בזק" – גם על כל עסק. ניתוק הבזק מניהול משרד ממשלתי והתחלתה של תחרות הצמיחו יתרונות ברורים, ויש כמה השוואות בינלאומיות שבהן מצבה של ישראל טוב. עם זאת התחרות בענף עדיין חלקית: התעריפים לוקים בעיוותים, בין השאר עקב התערבות של הכנסת.

לוח ב' - 31

אינדיקטורים לחדירת התקשורת ולשימוש בה, 1970 עד 1995

קווים שירים	התקנות קווים בחומש האחרון	פעילות מונה בארץ לחו"ל	דקות שיחה בכבלים ²	מנויי טלוויזיה ציבוריים	טלפונים ניידים	
שיעור הגידול השנתי, אחוזים						
8	21	12	22	8.2	..	1970-85
7	50	9	19	6.8	..	1985-95
הגידול המצטבר, אחוזים						
118	125	170	570	106	..	1985-95
השיעור למאה תושבים						
13	1.6	100	84	0.13	0	1970
28	2.3	405	950	0.25	0	1985
40	3.9	777	4,427	0.35	60	1995

(1) מתוקן בגין שינויים באורך הפעימה בשנות השמונים.

(2) ל-100 בתי אב.

תוצר ענף התקשורת גדל בעשורים האחרונים במהירות – וצמיחה מהירה במיוחד מאפיינת את כלל ענפי השירותים בארצות-המערב – תוך ירידה של מחיריו היחסיים (לוח ב'-31 ודיאגרמה ב'-21). מאז 1985 גדל התוצר ב-10 אחוזים לשנה. הגידול השנתי בתשומת העבודה הסתכם ב-2 אחוזים, ובהון – ב-12 אחוזים – כך גדל הפריון הכולל בכ-3 אחוזים לשנה, ופריון העבודה – בכ-8 אחוזים (לוח ב'-32). גידולו של התוצר משקף שילוב של שינויים בהיצע ובביקוש, השוורים זה בזה. בצד ההיצע חשוב לציין את העברת הניהול של שירותי הבזק ממשרד ממשלתי לחברת "בזק", ואת הצעדים להפרטתה ולהחדרת תחרות. לאלה הצטרפו שינויים טכנולוגיים מרחיקי לכת, שאפיינו את התקשורת בעולם, ועומדים מאחורי גידולו המהיר של הפריון: פותחו מרכזות ממוחשבות, כבלים אופטיים, לווייני תקשורת ושידורי מיקרו-גל.

Zvi Griliches ed., *Output Measurement in the Service Sectors*, NBER Studies in Income and Wealth, Vol. 56, ⁴⁴

Uni. of Chic. Press, 1992

לוח ב' - 32

הגידול השנתי הממוצע של התוצר, גורמי הייצור והפרייון בענף התקשורת, 1971 עד 1995
(אחוזים)

95-85	84-71	95-90	89-85	84-80	79-71	
10	11	14	7	6	14	התוצר ¹
2	-1	2	3	-3	1	תשומת העבודה
1	0	0	3	-3	1	מספר המועסקים
12	11	12	11	9	11	מלאי ההון ²
8	12	12	4	10	13	פרייון העבודה
3	6	6	-1	4	8	הפרייון הכולל
0	-9	-3	4	21	-7	המחיר היחסי ³
1	1	1	0	2	1	ההון האנושי ⁴ למועסק
9	12	11	8	13	11	ההון לתשומת עבודה
משקל השכר בתוצר						
41	51	39	44	56	49	(ממוצע שנתי)
בסקטור העסקי, להשוואה						
0	4	-2	1	2	5	הון לתשומת עבודה
2	2	2	1	0	2	הפרייון הכולל

- (1) התוצר הגולמי חושב כסיכום הרווחים התפעוליים והשכר, ששולמו ב"בזק" וברשות הדואר, על פי דוחותיהם, מחולק במדד מחירי התקשורת שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. תמלוגי בזק לממשלה נוכו מהרווח התפעולי, כהוצאה, אך פעילות בנק הדואר לא נוכתה, בהעדר נתונים.
- (2) אומדן בשיטת המלאי המתמיד: ההשקעות המצטברות ב-19 השנים האחרונות, במחירים קבועים. ההשקעה חושבה ע"פ נתוני "בזק" ורשות הדואר (בעבר - דוחי משרד התקשורת או הדואר), לשנים 1950 עד 1994, מחולקת במדד מחירים, שנבנה על פי אומדן עלות ההשקעה בקו טלפון.
- (3) יחסית למחירי הסקטור העסקי.
- (4) חושב על פי התפלגות שנות הלימוד בתקשורת. כל קבוצת שנות לימוד (לדוגמת 1-4 שנים) שוקללה בהפרש השכר שבין המשולם לה לבין השכר המשולם לקבוצה בעלת אפס שנות לימוד. הנתון האחרון - לשנת 1993. הגדרה חלופה, שהטקסט עושה בה שימוש, היא שנות הלימוד הממוצעות.

הון חדיש זה הוא יעיל וזול יחסית, ומאפשר העסקה של מספר עובדים נמוך למספר הקווים בהשוואה בינלאומית⁴⁵. כתוצאה מכך ניכר שיפור עצום בזמינות השירות, באיכותו ובאפשרויות ניצולו, והמחירים היחסיים של התקשורת (יחסית למדד המחירים לצרכן) ירדו ירידה תלולה, אף יותר מאשר של OECD. ב-1994 עמדו המחירים על כ-70 אחוזים מערכם ב-1985 - ובולטת במיוחד הוזלת השיחות הבינלאומיות

⁴⁵ אפשר, שגם צפיפות האוכלוסייה הגבוהה בישראל תרמה לכך.

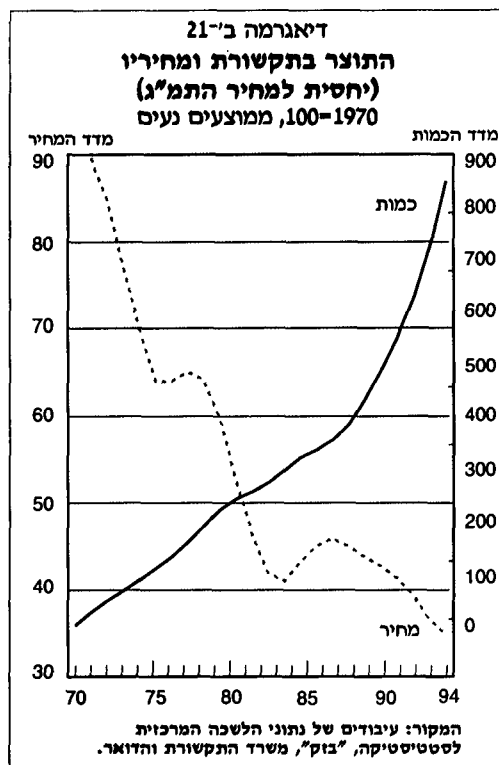
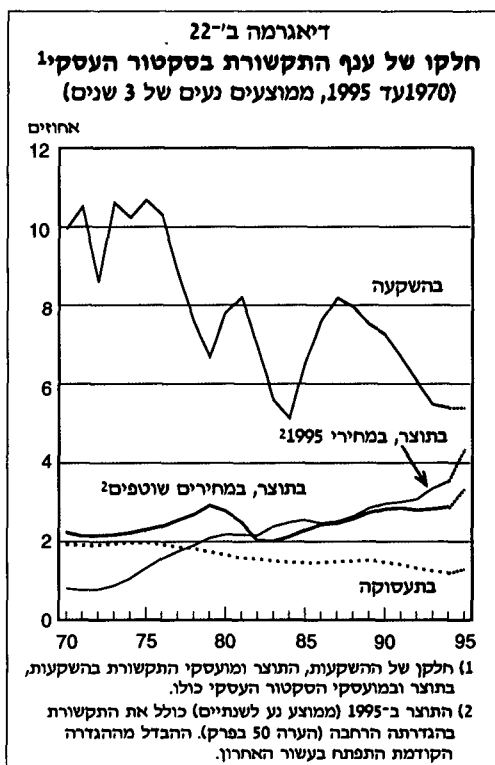
הכיסוי הסטטיסטי של ענף התקשורת היה בעייתי, לאחר שעל פי הסיווג האחדיד כלל הענף את חברת "בזק" ואת רשות הדואר** בלבד. מאז 1995 כוללים נתוני הענף גם את שאר החברות הנותנות שירותי תקשורת, דוגמת שידורי טלוויזיה, באוויר ובכבלים, רדיו אזורי, שירותי חיבור לאינטרנט, ושירותי איתור וזימון אלוטניים. במיוחד פגע אי כיסוי פעילות של חברות, שהסיטו אליהן פעילות מהחברות שנכללות בענף. כך, לדוגמה, קמו חברות בלדרות, שמתחרות ברשות הדואר; כן ניתנו רשיונות לחברות, המתחרות ב"בזק", לאספקת קשר בין-לאומי, כשירותי היפוך כיוון שיחה (call-back), לחברות לתקשורת לוויינים, וכן לחברות לתקשורת נתונים. הנתון של 1995 על הענף כבר כולל אומדן לפעילות נוספת זו.

* שידור מידע, כמלים, קול, תמונה ומידע, בצורת אותות אלקטרומגנטיים: (א) שירותי טלפון (דיבור, צליל, פקס, מידע ספרתי או כל אות המתאים לתמסורת ברשתות הטלפון). (ב) שירותי קוים חכורים בלעדית. (ג) העברת נתונים ממותגת. (ד) טלקס.

** משלוח מכתבים, חבילות, מברקים ושירות כולאי

לכרבע. ההזולה תרמה לגידול השימוש, ואליה חברו עליית הביקוש שנבעה מגידולם של התוצר והצריכה ומשימושי התקשורת החדשים.

כל אלה התבטאו, בעשורים האחרונים, במהפך בהיקף השימוש בתקשורת – הן בשימושים, דוגמת משקי

הבית, והן של הסקטור העסקי – עם החדרת השימושים החדשים וירידת המחירים. מאז 1985 ועד 1995 גדל נפח השיחות בארץ פי 2.7, מספרן של דקות השיחה לחו"ל גדל פי 6.7, מספר הקווים הישירים הוכפל (הקווים לנפש גדלו ב-40 אחוזים), והטלפון הנייד – החדש במקומותינו – מצוי כבר בידי כ-8 אחוזים מהתושבים (לוח ב'-31). חלקה של התקשורת בצריכה הפרטית גדל בין 1985 ל-1995 בכ-70 אחוזים, ומשקל שירותי התקשורת בתשומות שקונה הסקטור העסקי גדל בין 1982 לבין 1988 בכ-80 אחוזים. משקל הענף בתוצר העסקי במחירים קבועים – שגידולו משקף את הגידול בשימוש הפיסי – עלה מ-2.4 אחוזים ב-1985 ל-4.9 ב-1995⁴⁶ (במחירי 1985, בניגוד לאיזכורים אחרים של משקל זה. דיאגרמה ב'-22). משקלו במחירים שוטפים גדל רק מ-2.4 ל-3.7 אחוזים, אך חשיבות התקשורת חורגת מהמשתקף במשקלה, מאחר שהיא ענף תשתית. הדואר נותק מניהול ממשלתי, אך לא היה בו פיתוח כמו בבזק, אף ששירותיו גונו. השימוש בו בארץ – מספר דברי הדואר לתושב – נמוך בהשוואה בינלאומית.

סעיף ב' של הסקירה ידון בהתפתחות התוצר, גורמי הייצור והפרייון. סעיף ג' יסקור את התפתחות הטכנולוגיה של הענף, וסעיף ד' – את התפתחות התקשורת ומבנה המוסדי בעולם. בסעיף ה' תתואר התפתחות ההפעלה וההסדרה של הבזק בארץ, סעיף ו' ידון בתעריפי הבזק ובמימונה, וסעיף ז' יסקור את התפתחות שירותי הדואר.

ב. התפתחות התוצר, גורמי הייצור והפרייון

לרשות ענף התקשורת עמד ב-1994 הון רב (94 אחוזים ממנו ב"בזק") וכ-15,800 מועסקים (כ-63 אחוזים

לוח ב'-33

התפתחות התשתית בענף התקשורת – מדדים לחדירה, 1970 עד 1995
(נתונים למאה תושבים)

1995	1990	1984	1980	1975	1970	
43.2	35.7	26.4	21.7	17.4	12.6	קווים לנפש
45.2	43.3	31.4	25.3	18.2	15.1	קיבול המרכזות
3.1	2.1	1.5	1.9	1.4	1.3	ההתקנות החדשות
1.5	1.2	0.6	0.6	0.4	0.4	ההצטרפות החיצונית
0.2	0.4	5.8	5.3	5.2	1.9	הבקשות הממתינות
3.5	3.2	2.3	1.9	2.0	1.3	הטלפונים הציבוריים (לאלף תושבים)
92.0	44.0	5.0	..	..	..	משקל הקווים הספרתיים (אחוזים)
5.7	11.1	11.8	9.1	6.7	0.9	קווי טלקס

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

⁴⁶ התוצר ב-1995 מוגדר בהגדרה החדשה, הכולל (מעבר לישנה – "בזק" ורשות הדואר) גם חברות תקשורת אחרות, בעיקר את חברות הטלפון הנייד והטלוויזיה בכבלים. ההשוואה ל-1985 תקפה למרות השינוי בהגדרות, משום שחברות אלה עדיין לא פעלו אז.

מהם ב"בזק", השאר ברשות הדואר), והשכר למשרת שכיר בו גבוה מאוד. הענף תפס ב-1994 כ-1.2 אחוזים מהמועסקים בסקטור העסקי, כ-7 אחוזים מההון ו-2.9 אחוזים מהתוצר העסקי – לא שונה בהרבה מן הממוצע ב-OECD ב-1990, כ-2.3 אחוזים. התקשורת מאופיינת אפוא בעתירות בולטת של ההון והתוצר לעובד. הצמיחה נסמכה על גידולו של ההון לתשומת עבודה – בכ-9 אחוזים לשנה מאז 1985, (לוח ב'-32); תקופה שבה הוא לא השתנה בסקטור העסקי. גידול התוצר לעובד היה אטי מזה של ההון לעובד.

(1) תוצר הענף ופרינו

התוצר גדל בעשורים האחרונים במהירות, מעל 10 אחוזים לשנה – למעט שנות השמונים, שבהן הצטמצם גידולו לכ-7 אחוזים לשנה. (גידול התפוקה הואט במיוחד בשנות האינפלציה המהירה, בעיקר אחרי 1978: לוח ב'-32). שיעור הצמיחה של תוצר הענף בשנים 1985 עד 1995 (כ-10 אחוזים, כאמור) היה גבוה מ-8 האחוזים בסקטור העסקי, והפריון הכולל גדל בכ-3 אחוזים בשנה, מעט יותר מאשר בסקטור העסקי. גידול הפריון בשנים הקודמות, 1970 עד 1985, היה גבוה הרבה יותר, כ-6 אחוזים. חישוב זה של הפריון מתבסס על סדרת הון שבנינו, בהנחה שהוא נגרט כעבור 19 שנה ממועד ההשקעה. ערכנו בדיקת רגישות לסדרה זו: בנינו סדרת הון, בהנחת גריטה מהירה יותר, לאחר 12 שנים (אף שההון כולל מבנים, ומכאן שאורך החיים של הציוד קצר במיוחד). נמצא כי הפריון בשנים המוקדמות גבוה יותר בכאחוז, ובמאחרות – נמוך יותר בכאחוז. ייחוס משקל נמוך יותר לעבודה – בהנחה שהשכר בתקשורת גבוה מדי – יקטין את אמדן הפריון. הפריון הגבוה שנאמד נובע מצמיחה מהירה מאוד – 10 אחוזים, כאמור; כדי לבדוק את אמינותו של נתון זה ערכנו שתי בדיקות, והן אינן שוללות את סבירותו⁴⁷.

(2) ההשקעה בתקשורת

גידול ההשקעה הואט מ-1974 ועד שנת 1984⁴⁸ (דיאגרמה ב'-23). בתקופה זו נוהלה התקשורת בידי משרד ממשלתי, ובמסגרת המדיניות האנטי-אינפלציונית צמצמה הממשלה – בשל קשיי התקציב ומתוך ניסיון למנוע הוצאות גדולות – את השקעותיה בתשתית, ובכלל זה בתקשורת. לאחר ניתוק שירותי הבזק מהניהול הממשלתי, עם הפעלת "בזק" בשנת 1984, היו השיקולים להשקעה ענייניים יותר, וגידול ההשקעה בתקשורת הואץ במידה רבה. אפשר שתרמו לכך גם נטיית המונופול להרבות בהשקעה, שכן בטווח הארוך נבחן שיעור התשואה שלו להון, וכן רצונו ליצור תשתית, שתיתן לו יתרון כשתיפתח תחרות⁴⁹. מפני ההשקעה הרבה

⁴⁷ מאחר שהתעריפים לשירותים השונים אינם משקפים את ההוצאה לייצורם – ומוגזם במיוחד התעריף לשיחות הבינלאומיות – יכול להתקבל אמדן מופרז של הצמיחה. אולם טענה זו נחלשת, משום שהיא רואה במחירים רק שיקוף של ההוצאות מצד הייצור ומתעלמת מהתועלת לצרכני התקשורת. במדידת התועלת אכן ראוי לשקלל את התוצר באמצעות המחירים, ולפיכך הגידול המהיר של התוצר והפריון מתאר נאמנה את הצמיחה בענף. יצוין, כי מדידה חלופית להתפתחות התוצר, על פי הגידול בתפוקות הפיסיות של הענף (דקות שיחה, בפנים הארץ ובין-לאומיות, התקנות קווים והעתקה שלהם (לוח ב'-31), תומכת בנתון הצמיחה הגבוה. אמדן הלשכה המרכזית לגידול בתוצר הנקי של הענף גבוה עוד יותר מאמדנו לגידול התוצר הגולמי.

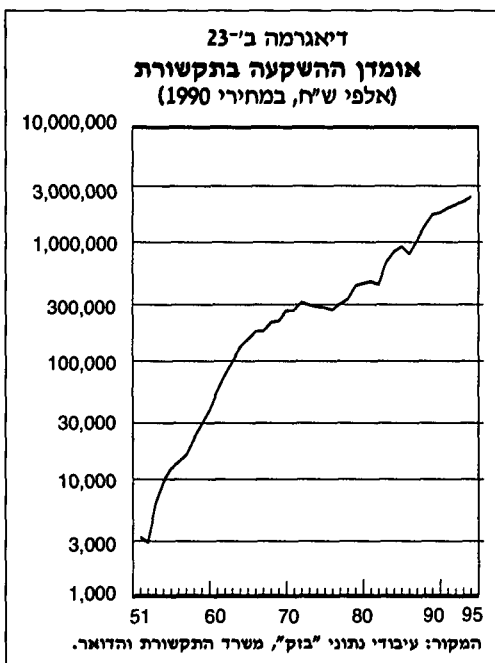
⁴⁸ נתונים אלה הם בניכוי אמדן למחירי ההשקעה בתקשורת. במחירי תוצר היתה גם ירידה של ממש בהשקעה.

⁴⁹ שיטת הפיקוח על התעריפים אינה מונעת השקעות יתר: גם בהכירה בפחת, וגם בהתייחסה לשיעור הרווח: השקעות בפרויקטים פחות רווחיים תקטין את שיעור הרווח, ותמנע לחץ להורדת תעריפי הבזק.

בענף אחרי 1985, לאחר ההאטה בעשור הקודם, ההון המצוי בו היום הוא חדש, והטכנולוגיה שלו משופרת – דבר שתורם גם לפריון הגבוה.

(3) המועסקים

פגיעתו הרעה של מונופול תקשורת ציבורי יכולה להתבטא גם בתחום התעסוקה – הן במספר עובדים מופרז והן בשכר גבוה. מספר המועסקים החל יורד בשנות השבעים (דיאגרמה ב'–24), ומגמת הירידה נפסקה בשנת 1984, עם ההפעלה של חברת "בזק". מאז ועד 1990 עלה מספר המועסקים בתקשורת עלייה תלולה, בכ" 18 אחוזים, תוך גידול דומה של מספר המועסקים ב"בזק". ב"בזק" הכירו בקיום מספר העובדים מופרז – למרות העלייה של התפוקה לעובד, ומספר העובדים הנמוך יחסית למספר הקווים, בהשוואה בינלאומית (דיאגרמה ב'–25), המתאפשר הודות להון החדש ולצפיפות הרבה

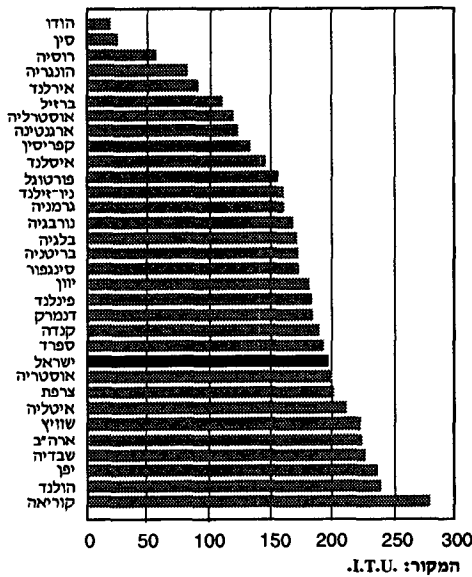
של האוכלוסייה: הוחלט ב"1993 על צמצום מצבת העובדים בכ"1300, עד 1997 (כ"13 אחוזים). חלקה של העבודה בתוצר התקשורת בנוי ממספר העובדים כפול שכרם, שהוא גבוה מאוד. הוא היה גבוה מהשכר הממוצע במשק (דיאגרמה ב'–26) גם בעבר, בטרם הפעלתה של חברת "בזק". בשנים 1985 עד 1995 גדל השכר בתקשורת בכ"3.4 אחוזים כל שנה, בממוצע, יותר מאשר במשק בכלל – גידול שהצטבר בעשור זה לכ"40 אחוזים – עד שב"1995 הוא היה גבוה בכ"53 אחוזים מהשכר הממוצע במשק. השכר הגבוה בתקשורת משקף את ההון הגבוה לעובד ואת כוחם של ועדי העובדים להעביר את רווחי המונופול לשולחיהם. (לכן השכר בענף החשמל ומים גבוה ביותר.) בכלים שבידינו לא מצאנו הוכחה שיש כאן תמורה להשכלה גבוהה יחסית; רמת ההשכלה הפורמלית של המועסקים בתקשורת קרובה לממוצע אצל המועסקים במשק (דיאגרמה ב'–27 ולוח ב'–32)⁵⁰.

(4) התפתחות הביקושים

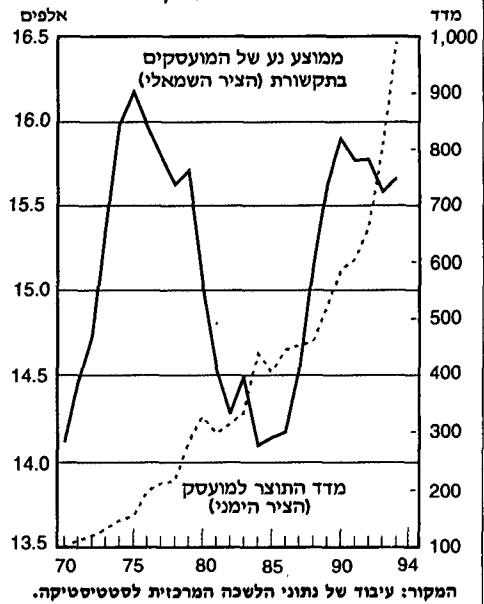
על סמך לוחות תשומות-תפוקה, כמחצית תוצר התקשורת בשנת 1994 נועד לצריכה הפרטית, במישרין ובעקיפין, ורק חלק קטן ממנו לביקוש ישיר של הצריכה – רובו שירות עקיף, באמצעות ענפי המשק.

⁵⁰ זאת גם אם מתייחסים למספר שנות הלימוד הממוצעות, וגם אם משקללים את שנות הלימוד בתמורה להשכלה. יתירה מזו, על פי סקרי כוח אדם, משקלם של בעלי מקצועות מדעיים ואקדמאיים ומקצועות חופשיים אחרים, טכניים ורומיים – שעומת מאחוריהם השכלה – בקרב המועסקים בתקשורת נמוך משמעותית ממשקלם במשק. כנגד זה עומד דיווח של "בזק" – המעסיקה את רוב המועסקים בענף – המצביע על משקל רב של מהנדסים וטכנאים במועסקיה. אפשר שלחלק מהטכנאים בדירוג הטכנאים, אין השכלה פורמלית.

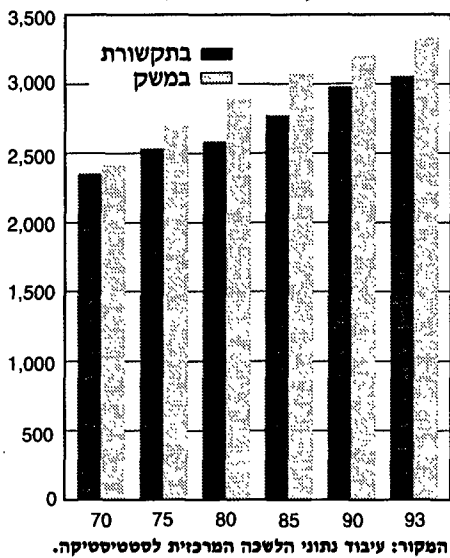
דיאגרמה ב' 25
קווי טלפון למועסק בענף הטלקומוניקציה
- השוואה בינלאומית, 1993

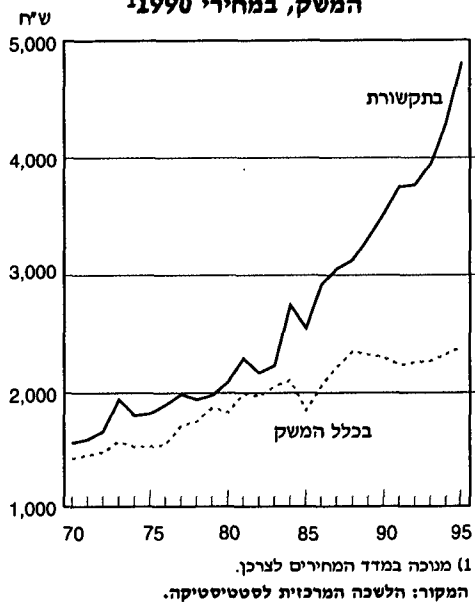
דיאגרמה ב' 24
מספר המועסקים בתקשורת ומדד
התוצר למועסק

דיאגרמה ב' 27
ההון האנושי הממוצע לעובד
בתקשורת ובמשק
(שנים נבחרות)

דיאגרמה ב' 26
השכר למשרת שכיר - בתקשורת ובכלל
המשק, במחירי 1990

חלקם של שירותי התקשורת בקניות הביניים, שנים נבחרות
של ענפי המשק השונים ושימושים הסופיים
(אחוזים, במחירי 1982)

1988	1982/3	1977/8	1972	
				א. שימושים סופיים
0.87	0.74	0.39	0.05	בצריכה הפרטית
0.38	0.12	0.66	0.23	בצריכה הציבורית
0.00	0.00	0.00	0.00	בהשקעה
1.64	0.09	0.44	0.20	ביצוא
				ב. תשומות ביניים
0.68	0.37	0.27	0.18	בסה"כ התוצר העסקי
0.09	0.00	0.00	0.00	בחקלאות
0.44	0.20	0.10	0.01	בתעשייה וחרושת
0.24	0.06	0.06	0.07	בחשמל ומים
0.30	0.18	0.07	0.07	בבניה
1.04	0.65	0.50	0.40	במסחר
0.88	0.56	0.24	0.12	בתחבורה ותקשורת
1.01	0.71	0.51	0.58	בשירותים העסקיים
0.85	0.55	0.63	0.50	בשירותים הציבוריים
1.22	0.66	1.22	1.81	בשירותים האישיים

המקור: לוחות תשומות-תפוקה.

הלוח מציג, איזה חלק מקניות הביניים של כל ענף ושימוש סופי, נקנה מענף התקשורת. גידול במשקל פירוש, שההיוקקות לתקשורת גדלה, יחסית לשאר התשומות שקונה הענף (או השימוש הסופי). לדוגמה, שימוש כיצוא הוציא על תקשורת ב־1972 0.6 אחוז מכלל הוצאותיו, ובשנת 1988 - 4.8 אחוזים. כרי שהנתונים ייצגו את מירת השימוש "פיסית", דהיינו הכמויות, הם מוצגים במחירים קבועים.

היצוא תפס 33 אחוזים מהתוצר, והצריכה הציבורית - 14 אחוזים. מאז 1980 גדל חלקו של היצוא, בעוד שחלקה של הצריכה הציבורית ירד.

השימוש בתקשורת התעצם עם השנים: הדבר משתקף בגידול משקל התקשורת בסקטור העסקי כמעט פי ארבעה (מ־0.2 אחוז מתשומות הביניים ב־1972 ל־0.7 אחוז ב־1988, לוח ב' - 34). הגידול אפיין כמעט את כל הענפים, ובולט גידול המשקל בתשומות ליצוא, מ־0.2 ל־1.6 אחוזים. יצוין, כי ניתוח זה, במחירי 1982, נועד לשקף את הגידול הפיסי של השימוש בתקשורת (רקות שיחה), ולא את גידולה של ההוצאה הכספית השוטפת או של ערך התפוקה השולית של התקשורת, שעלה פחות. הצריכה הפרטית של שירותי התקשורת גדלה מאוד בשנים 1985 עד 1995 (לוח ב' - 35 ודיאגרמה

לוח ב' - 35

התפתחות הצריכה הפרטית של שירותי תקשורת
(ממוצע שנתי, אחוזים)

גידול משקלה בצריכה הפרטית		הגידול בצריכה של שירותי תקשורת	
במחירי 1986	במחירים שוטפים		
9.6	1.7	16.5	75-70
0.1	2.0	-4.5	80-76
5.0	-2.0	9.9	85-80
4.1	6.4	11.5	90-85
7.3	4.1	14.8	95-90
4.8	0.6	10.2	85-70
5.7	5.3	13.1	95-86
5.2	2.4	11.4	95-70

המקור: נתוני החשבונאות הלאומית, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב' - 28) - בכ" 13 אחוזים לשנה במחירי 1986 - ומשקלה בצריכה הפרטית, במחירים אלה, גדל בכ" 6 אחוזים לשנה. משקל השימוש בתקשורת בצריכה הפרטית במחירי 1986 גדל בעשור זה פי 1.7, קרוב למחצית הגידול המצטבר מאז 1970. במחירים שוטפים, המייצגים את התועלת שמפיקים הצרכנים משירותי התקשורת, גדל המשקל מאז 1985, בכ" 5 אחוזים לשנה, קרוב לפי 1.7.

(5) התפתחות שירותי הבזק - החדירה, הפדיון והשיחות

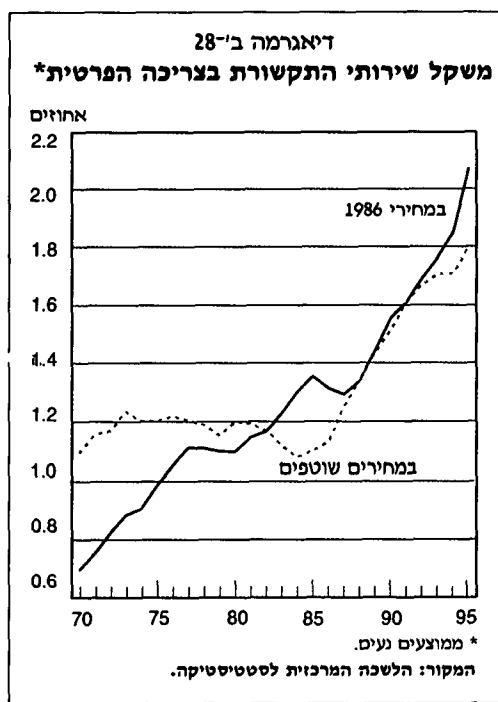
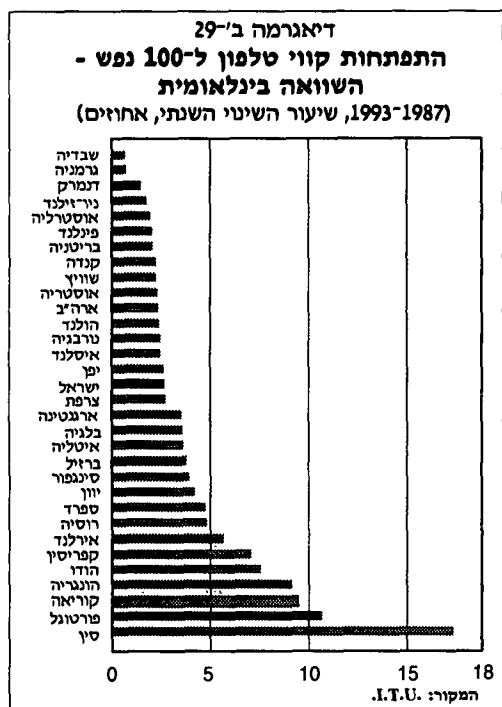
רשת הבזק בארץ צמחה במהירות גדולה ביותר, ומספר המנויים גדל מ-1985 עד 1995 בכ" 120 אחוזים: שיעור החדירה - מספר הקווים הישירים ל-100 נפש - גדל מכ" 30 ב" 1985 לכ" 40 ב" 1995 (לוח ב' - 31), גידול לא מהיר בהשוואה בינלאומית (דיאגרמה ב' - 29). אותו זמן גדל השימוש בקווים: מספר דקות השיחה לקו בארץ גדל בכ" 35 אחוזים, מספר הדקות לשיחה עם חו"ל, יוצאת ונכנסת, גדלו בכ" 210, וכ" 100 אחוזים לקו. הגידול בדקות שיחה בינלאומיות בישראל אינו שונה מהמקובל בעולם (דיאגרמה ב' - 30). ברור כי הגידול בניצול הקווים מגדיל את רווחיות המפעיל. מהשוואות בינלאומיות ניתן ללמוד, כי הן הגידול בשיעור החדירה והן רמתו אינם גבוהים (דיאגרמות ב' - 29 ו"ב' - 31); השיעור דומה לצפוי על פי התוצר לנפש. כנגד זאת גבוה יחסית משקל פדיונו של ענף התקשורת בתוצר (דיאגרמה ב' - 32), וגידול ההכנסות לקו טלפון נמצא בצד הגבוה (דיאגרמה ב' - 33); גם הרווחיות גדלה במהירות רבה (דיאגרמה ב' - 34), ומספר הטלפונים הציבוריים לנפש גבוה יחסית.

בחינה של התפתחות הרכב הפדיון של חברת "בזק" (דיאגרמה ב' - 35) מלמדת כי משקל השיחות,

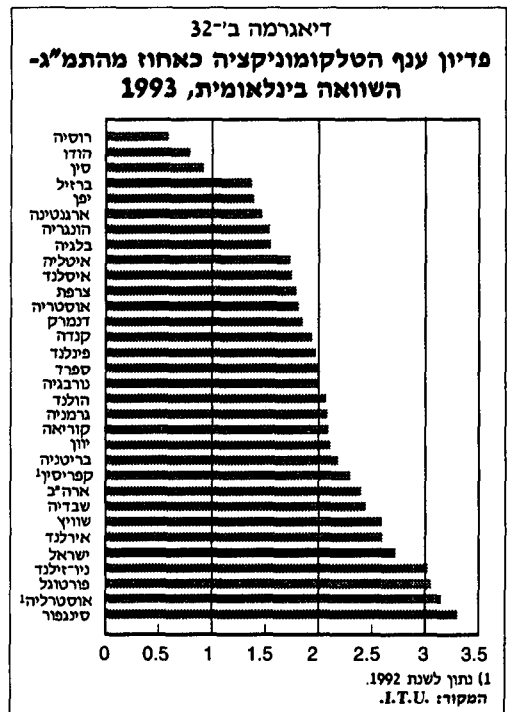
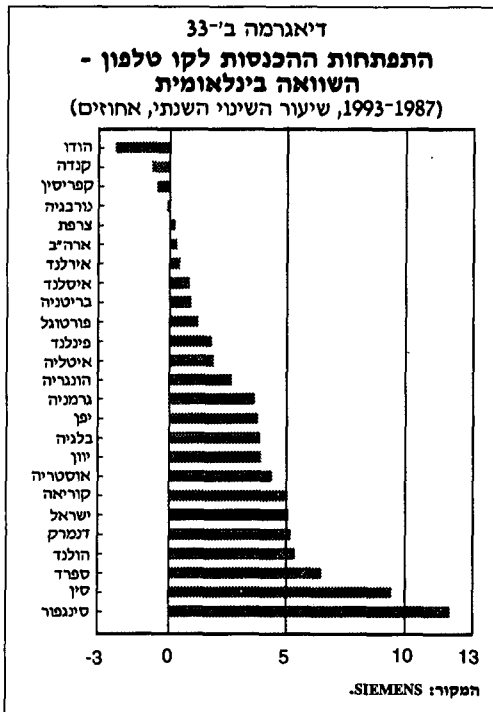
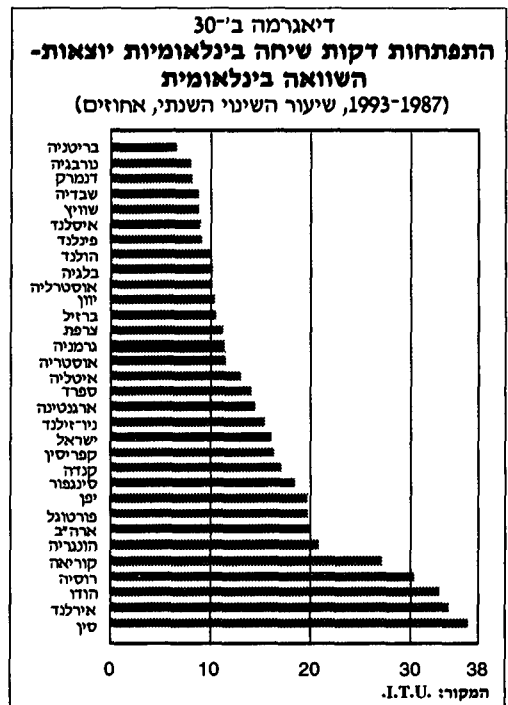
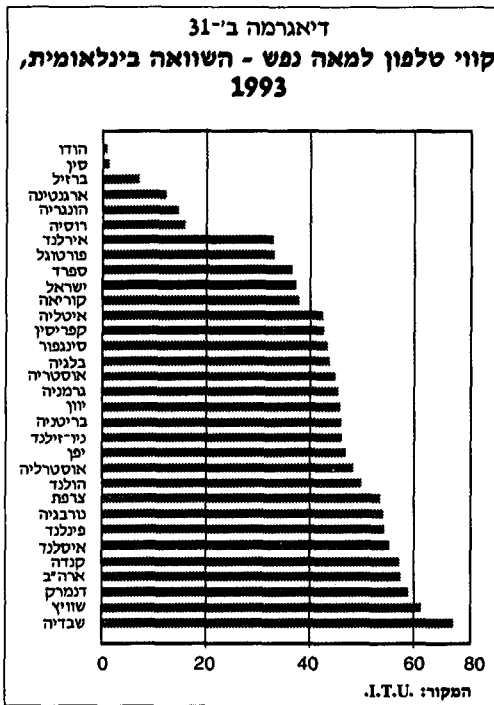
בארץ ולחו"ל, גדל במתינות, בעוד שמשקל התשלום הקבוע ודמי ההתקנה ירד. הדבר מדגיש את עיוות המחירים (תיבה להלו), שכן השיחות יקרות מדי למשתמש ואילו הגישה למערכת זולה. כן בולטת מהדיאגרמה ירידת הפדיון מהטלסלם – עם המעבר לפקסימיליה ודואר אלקטרוני – וגידול, שנרשם בשנים האחרונות, בפדיון מהטלפון הנייד, שבהפעלת "בזק" ו"מוטורולה".

גידול הפדיון בגין השיחות משקף את העלייה בשיחות בארץ (כ־10 אחוזים בשנה), ואת העלייה התלולה עוד יותר בשיחות לחו"ל (כ־19 אחוזים בשנה, לוח ב'–37). גידולן של אלה היה מהיר מזה של תנועת השיחות מחו"ל לארץ (יצוא של שירותי טלפון). הגידול היחסי של הפדיון משקף גם תגובה של המשתמשים לשינוי במחיר היחסי: השימוש הוזל, כאמור, במיוחד בשיחות הבינלאומיות (דיאגרמה ב'–36). מהנתונים עולה בכירורר חשיבותן של השיחות הבינלאומיות לפדיון "בזק" וחשיבותן הגדולה עוד יותר לרווחיה. בשירותי הבזק בעולם מספקות השיחות הבינלאומיות 12–15 אחוזים מהפדיון, ו־30 עד 40 אחוזים מהרווח. יצוין, כי סדרת נתוני הפדיון שבידינו אינה כוללת את הפדיון משיחות בינלאומיות נכנסות, שמדיווח "ועדת שורר" עולה תרומתן הרבה לרווחי "בזק" (לוח ב'–36).⁵¹

משקל העסקים, הממשלה ומוסדות הציבור במנויי "בזק" הוא כ־27 אחוזים. אלה מספקים את עיקר

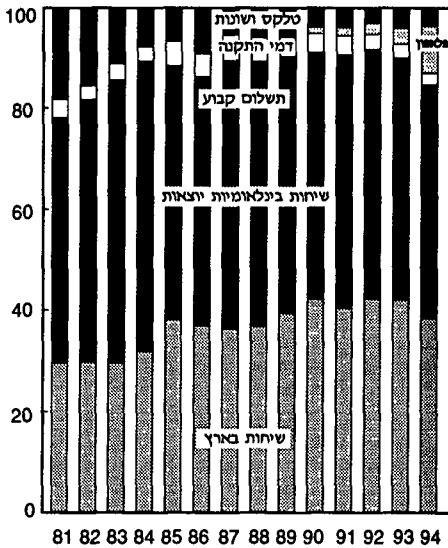

⁵¹ מפעיל תקשורת ממוצא השיחה בחו"ל משלם ל"בזק" עבור השלמת השיחה הנכנסת לארץ. כשהסדרי התחשבות (accounting rates) בין "בזק" לבין מפעילי התקשורת בעולם הם על פי סיכומים בילטרליים. תעריפים אלה בישראל גבוהים היום בהרבה מעלותם. לישראל עודף שיחות נכנסות, ועודף התקבולים הוא כ־100 מיליוני דולרים לשנה, המהווים יצוא שירותי תקשורת. הנטייה היא לשחוק את התעריפים, ולוחצות לכך מדינות שיש להן גירעון בשיחות בינלאומיות, והן משלמות תשלום כבד למדינות זרות.

דיאגרמה ב'-35

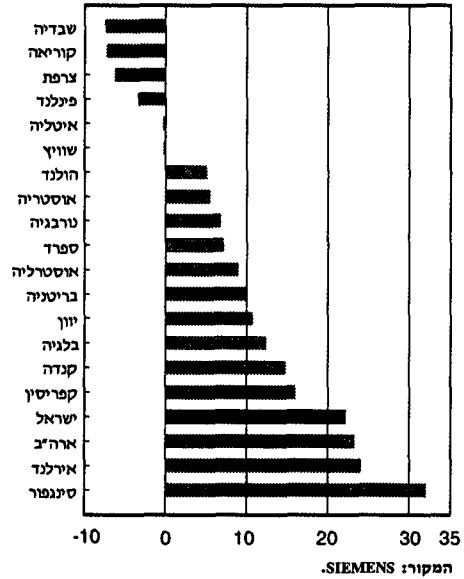
משקל השירותים השונים בהכנסות "בזק"1

1) עד 1986 - שנות תקציב; 1987 - מארס עד דצמבר.
המקור: "בזק".

דיאגרמה ב'-34

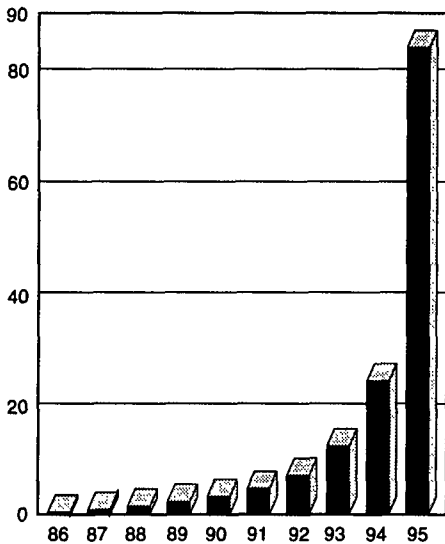
רווחי ענף התקשורת - השוואה בינלאומית (1993-1987, שיעור השינוי השנתי, אחוזים)

המקור: SIEMENS.

דיאגרמה ב'-37

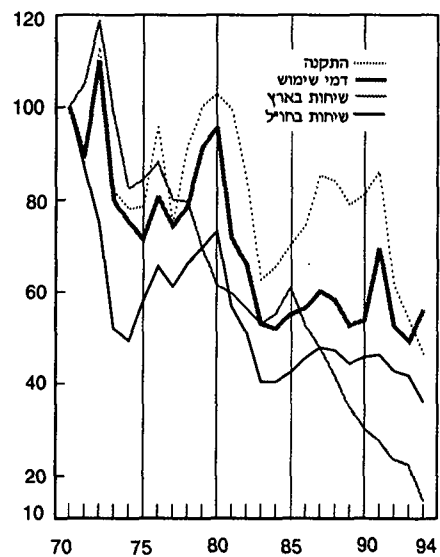
מספר המנויים לרשת טלפון סלולארי נייד לאלף נפש בישראל, 1986 עד 1995

המקור: משרד התקשורת.

דיאגרמה ב'-36

התפתחות תעריפי התקשורת, מחולקים במדד המחירים לצרכן, מדד

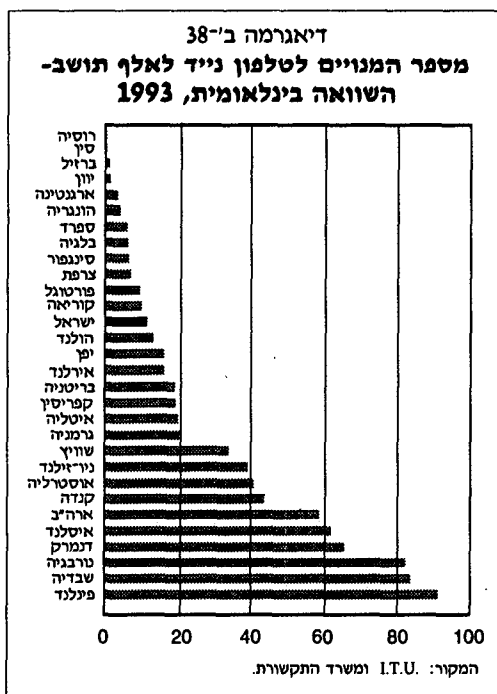

המקור: "בזק", משרד התקשורת והדואר.

הפרדיון במדינות המפותחות. ב"דויטשה-טלקום", לדוגמה, מהווים העסקים רק 5 אחוזים מלקוחות, אך הם מספקים 47 אחוזים מהמחזור. במדינות הפחות מפותחות, לעומת זאת, רוב המנויים הם משקי הבית. ב-1993 תפסו העסקים 20 אחוזים מקווי הטלפון של "בזק" ו-37 אחוזים מיחידות המניה.

(6) הטלפון הנייד

טלפון זה מוביל את ענף התקשורת בהתפתחותו, והחדרת התחרות לתחום זה הביאה לתוצאות מרשימות. בתוך שנה מהתחלת התחרות בענף, בסוף 1994, השתנו שירותי הטלפון הנייד שינוי רב: הושקעו בפינתוחם מאות מיליוני דולרים, ומספר המנויים גדל פי 3.5, מכ-120,000 לכ-430,000. גם לפני כן, מאז פתיחת השירות ב-1986 ועד 1994, גדל מספרם במהירות, הכפלה בקירוב בכל שנה – לעומת גידול של כ-52 אחוזים לשנה בארצות ה-OECD (בשנים 1988 עד 1995) – ושיעור החדירה גדל במהירות (דיאגרמה ב'-37). משקל הטלפון הנייד בפרדיון חברת "בזק"⁵² הגיע ב-1995, תוך שנים ספורות מהפעלת השירות, לכ-13 אחוזים⁵³, ומאחר שגם הפרדיון האחר גדל מאוד – הרי שנרשמה כאן צמיחה מהירה ביותר. תעריפי הטלפון הנייד אצל הזכייין נמוכים להפליא, והוא חדר במהירות עצומה: בתוך שנה מהפעלתו היו לו יותר מנויים משחיו למונופול קודם לכן. הניסיון בעולם מלמד,

שהחדרת תחרות לתחום הטלפון הנייד שיפרה בדרך כלל מאוד את השירות, והאיצה ביותר את צמיחת הענף⁵⁴. יצוין, כי תחרות מלאה בין שני ספקי השירות מתנהלת רק על משתמשים חדשים, ולא על הוותיקים, משום שמכשיר הטלפון של האחד אינו יכול לשמש ברשת של האחר.

שיעור החדירה של הטלפון הנייד אצלנו עמד, לאחר הגידול הדרמטי של 1995, על כ-84 ל-1,000 תושב. ב-1993 היו כ-12 טלפונים ל-1,000 תושבים – שיעור לא גבוה, בהשוואה בינלאומית (דיאגרמה ב'-38), שתאם את הצפוי על פי התוצר לנפש בישראל. מספר הדקות לקו טלפון נייד אצלנו גדול מאוד, בהשוואה בינלאומית. הגידול הרב שהיה ב-1995 במספר המנויים של המפעיל הוותיק, אף שהוא יקר יותר, יכול ללמד על גידול הביקוש לשירות איכותי, שכן המפעיל החדש לא הספיק להכין די תשתית

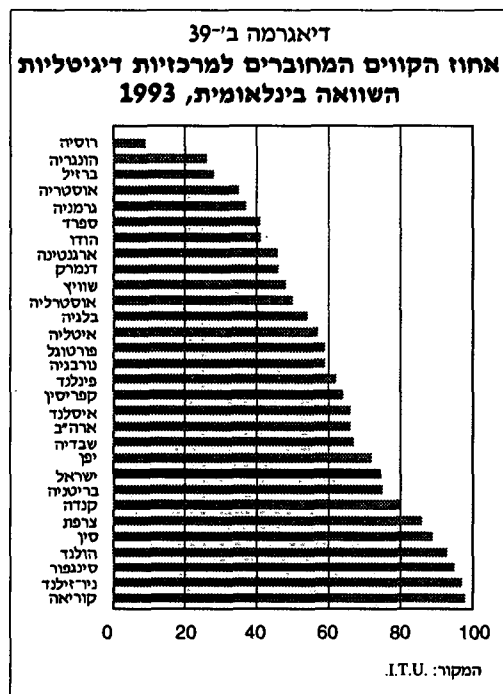
⁵² בעלת מחזית מ"פלאפון".

⁵³ נתון "בזק" לחודשים ינואר-ספטמבר, ולכ-25 אחוזים עם חלקה של "מוטורולה" – לעומת כ-6 אחוזים שיש לטלפון הנייד בארה"ב.

⁵⁴ The OECD OBSERVER no. 196, October/November 1995, כשפתיחה גמורה לתחרות עדיפה על רואפול.

לשירות איכותי לשם סיפוק הביקוש העצום – אולי של עסקים – תוך ציפייה שבזמן הארוך ישתנו מחירי המפעילים השונים.

ג. הטכנולוגיה

הפיתוח הטכנולוגי בענף נסמך על פיתוח ההוצעה באלקטרוניקה, החומרה, הלייזר והאופטיקה, תוך שילוב עם טכנולוגיית המיחשוב, המתפתחת במהירות. אלה הביאו להוזלה של שירותי התקשורת ולהקטנת משקלו של המרחק בין השווקים במחירי ההתקשרות, דבר שהגביר עוד יותר את שילובם.

המרכזות החדשות דומות למחשבים: מחירן יורד, וקיבולתן גדלה, גם עלות תחזוקתן נמוכה להפליא, והן מאפשרות חיסכון של 70 עד 80 אחוזים בכוח האדם המועסק בהן. גם לסיבים האופטיים שהושלחו ברשת יתרונות גדולים. הם נושאים כמויות אדירות של תעבורה, בעוד שעלות הנחתם דומה לזו של כבל נחושת, ותחזוקת רשת שלהם עולה כחמישית משל רשת כבלי נחושת. בכך הושגה הפחתה עצומה בהוצאות השוטפות של הרשת, שהתחזוקה תופסת כרבע ממנה. ואלה רק חלק מהשינויים הטכנולוגיים שהתחוללו בענף. תקשורת הלוויינים

והטכנולוגיות לבקרה וליתור תקלות הביאו לירידה של מחירי הציוד ולעליית פריזונו, ולחיסכון ניכר בהוצאות אחרות. מחירי הציוד הולכים ויורדים בשיעורים ניכרים (חלקם – ב-9 אחוזים לשנה ויותר). ההון החדש בתקשורת נהנה מטכנולוגיה שביטלה, למעשה, את המחסור בתשתית, באפשרה הרחבה של הרשת בעלות נמוכה. חדשות ההון מתבטאת במשקל הנמוך של המרכזות הישנות, המכניות. לעומת זאת גדול משקלן של המרכזיות הספרתיות, שהגיע בשנת 1994 בישראל לכ-80 אחוזים מהקווים, משקל גבוה בהשוואה בינלאומית (דיאגרמה ב' 39).

המערכת מציעה מיגוון שירותים שלא הוצעו בעבר – כטלפון נייד, משיבונים, פקסימילה והעברת נתונים בין מחשבים. תפוצתם של אלה גדלה גידול דרמטי, מעבר לגידול, המהיר מאוד, של מספר מגויי הרשת. כן נוספו שירותים המסופקים ישירות על ידי המרכזיות הספרתיות, ואיכות השירות שופרה מאוד. רשת הטלפון משמשת עתה, במידה רבה יותר, גם להעברת מידע ונתונים.

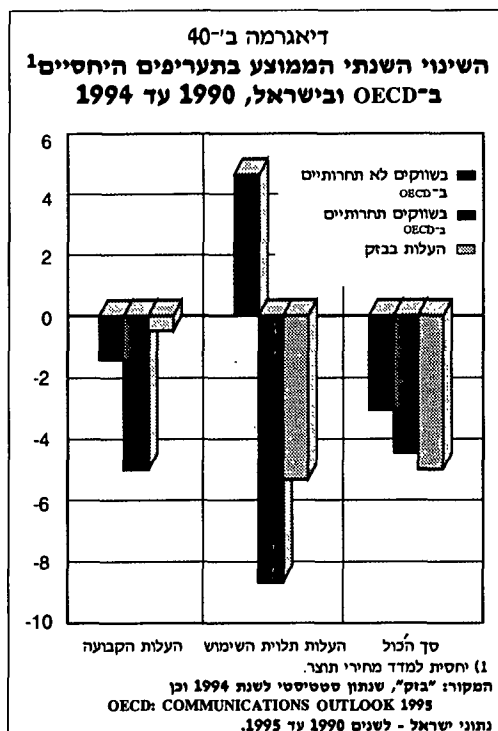
לחידושים הטכנולוגיים השפעה על כדאיות התחרות. ירדה עלות ההשקעה למגוי נוסף, ובכך פחתה "טבעיות" המונופול, שהצדיקה את קיומו; הוזלו המרכזיות, והן ניתנות להרחבה מודולרית (ללא מדרגות גדולות). כמו כן ניתן היום להקים רשת אלחוטית חלופית לרשת החוטמים הקיימת, שתפעל באמצעות מיקרו-גל, בעלות נמוכה יחסית. יתירה מזו: תשתית הטלוויזיה בכבלים יכולה לשמש להעברת שיחות טלפון. (גם תשתית חברת החשמל והרכבת יכולה לשמש לתקשורת, ואף לחברות המים יש זכויות בקרקע, שניתן לנצל.) יצוין, כי עלות השימוש ברשת כבר רגישה פחות למרחק.

ד. התפתחות התקשורת ומבנה המוסדי בעולם

ההתפתחויות בארץ באו על רקע ההתפתחויות בעולם, והיו דומות להן. המסורת של בעלות ממשלתית על חברה מונופוליסטית נבעה מתפיסה, שעל פיה הפעילות בתקשורת יכולה להניב רווחים למפעיל רק אם הוא מונופול, כי ההוצאה על אספקת השירות הולכת ופוחתת עם גידולו ("מונופול טבעי", "יתרונות לגודל"). התקנה של רשת מקבילה לא היתה אז כדאית. המעורבות הממשלתית מוצדקת בכך, שהתשואה לחברה כולה, משירותי התקשורת, גדולה מהתשואה שרואה לפניו ספק השירות ("השפעות חיצוניות"); הצטרפה לכל אלה חברה רגישות פוליטית וציבורית לתקשורת.

הביקוש לתקשורת גדל מאוד. תרמו לכך תוספת השימושים הנזכרת – ויותר מזה החשיבות ההולכת וגדלה של המידע (שיש המחשיבים אותו עד כרי הגדרת התקופה כ"עידן המידע"⁵⁵) ואת החברה כ"חברת המידע". גידול הביקוש לתקשורת נסמך על השיפורים הטכנולוגיים, ותמך בהם. הצירוף של חידושים טכנולוגיים, עם גידול הביקוש וגיוונו, דחף לשחרור ("liberalization") הענף מההסדרה הקשוחה, דבר שהאיץ את הפיתוחים הטכנולוגיים המרשימים. ענף התקשורת, שנחשב בעבר לרכיב שולי בתשתית המשק, הפך בשנות השמונים לגורם אסטרטגי לפיתוח בכל הרמות, מהעסק הבודד עד לאזורים ומדינות. מבנה ענף התקשורת הפך ממונופול ממשלתי למבנה

מורכב וגמיש יותר: מהמונופול נלקחות זכויות, שירותים בתחרות גוון, שופרו השירותים והרשתות, גדלה השתתפות ההון הפרטי והיזמות שלו, ותפקיד הממשלה מוסט, מבעלות והפעלה – למדיניות ולהסדרה. שחרור הענף מהמונופול, וההפרטה, שינו את מבנהו במדינות המתועשות, כארה"ב, בריטניה, יפן, אוסטרליה וניו זילנד. מדינות נוספות משחררות עתה את השוק – ובולטות החלטת OECD לשחרר את הענף לתחרות בשנים הקרובות והחלטת האיחוד האירופי על יצירת שוק בוק אחד. בצילה נהנים צרכני השירות מתחרות בכל תחום תקשורת, ובקנדה יש מונופול רק עד ינואר 1997, וגם זאת רק בתחום הרשת המקומית בלבד. גם בארה"ב צפויים שינויים. לאחר שהקונגרס אישר את ההצעות שפתחו לתחרות את השוק להעברת קול, נתונים ותמונה. מעתה יתחרו, זו עם זו, חברות בל האזוריות, החברות לשיחות ארוכות הטווח ומפעילי הטלוויזיה בכבלים.

B. Wellenius and P. A. Stern (eds.): *Implementing Reforms in the Telecommunications Sector*, The World Bank, 1994, and R. J.

Saunders, J. J. Warford and B. Wellenius: *Telecommunications and Economic Development*, The World Bank, 1994, 2nd ed.

וכן Ministry of Posts and Telecommunications 1987 *Communications Japan White Paper*, Tokyo

.World Telecommunications Development Report 1995

הרפורמות האיצו השקעה, הגבירו את תגובת ההיצע לשינויים בביקוש, הרחיבו מאוד את הבחירה והפחיתו מחירים. בדיקה השוואתית שנערכה ב־OECD מלמדת, כי בארצות שבהן לא נהוגה תחרות התייקר-השירות יותר מאשר בארצות שבהן היא נהוגה (דיאגרמה ב'–40). הטענה שהתקשורת היא "מונופול טבעי" כבר אינה תופסת, וודאי שלא לגבי כל הפעילות בענף. גם בתחום הדואר מתחרים בהצלחה עסקים פרטיים בשירות הציבורי.

(1) הפרדת ניהול הבזק מהממשלה

הניהול הממשלתי של מונופול התקשורת לקה בחסר. בדיקות שנערכו בחו"ל ובארץ מצאו כי הוא הסתפק, בדרך כלל, בפיתוח מוגבל של המערכת, בהרחבת שירותים בסיסיים, בבניית מערכות בסיסיות ובשיפור הביצועים של מפעילי המערכת בלבד⁵⁶. בין הליקויים שלו צוינו ביצועים גרועים, שירות שאינו מגיב היטב לצרכן, מצב פיננסי רעוע, התנהגות לוקה של כוח האדם, חסר בהשקעות, תהליך קבלת החלטות מסורבל ותעריפים מעוותים.

הפרדת מפעיל התקשורת מן הממשלה והפיכתו לחברה עסקית – אפילו הוא נשאר בבעלותה – יכולה לשפר ליקויים אלה, בפרט אם פעילותו מפוצלת למרכזי עלות־דווח. ביכולתה להביא לפעילות על בסיס מסחרי, למרב את הרווח, לייעל את המפעיל ולהגדיל את ההשקעה. היא מגבירה את תגובת המפעיל לאיתותים מצד הביקוש ומצד ההיצע, דהיינו, למחירים השונים הנגבים מהציבור והמוצאים בתהליך הייצור.

(2) כדאיות התחרות בתחום הבזק

שירות הניתן על ידי מונופול פוגע בצמיחה, בקבעו רמת מחירים גבוהה ובעוותו את התימחור לשירותים השונים. העדר ההנעה של המונופול לספק שירות ביעילות – בפרט אם אין עליו איום של כניסת מתחרים בעתיד – פוגע במיוחד בשוק שמתחוללים בו שינויים מהירים, בביקוש או בהיצע. פגיעת המונופול חמורה במיוחד בענף התקשורת, שבו השינוי המהיר בטכנולוגיה פותח הזדמנויות רבות לחדשנות ולקידמה, משום שהמונופול, אם אינו חושש מתחרות, לא ייטה לאמץ חידושים מהפכניים, אלא חידושים קטנים דווקא. ההמלצה לפתוח את הענף לתחרות נובעת מהצטמצמותו של ההפסד שבאכרן היתרונות־לגודל, עם הזולת התשתית, הודות לחידושים הטכנולוגיים – ואילו תוספת היעילות גדלה, כמוזכר לעיל, כך שנטו יימצא המשק מרוויח ממנה.

במדינות שונות עומדים לנצל את רשת הטלוויזיה בכבלים לתחרות במפעיל הטלפון: נערכים לכך בבלגיה, בדנמרק, בצ'כיה, בהולנד בהונג-קונג ועוד, מדינות אינן שונות מאתנו בהרבה בגודל השוק, וכך גם בארה"ב ובקהילה אירופית. יצוין, כי באנגליה ובארה"ב, בהן החלו רשתות הטלוויזיה בכבלים להציע שירותי טלפון, הן מספקות שירותים אלו במחיר זול בכ־10 עד 15 אחוזים מתעריפי המפעיל הוותיק. תחום אחר שבו נתון המפעיל הציבורי ל"איום" בתחרות הוא תחום הטלפון הנייד, שחדירתו היא השינוי הבולט בעשור האחרון. התשתית לקו טלפון נייד הוזלה בשנים האחרונות הרבה יותר מאשר התשתית לטלפון הרגיל, עד שהיום היא זולה הרבה יותר. עם החדרת התחרות הפך הטלפון הנייד ממוצר יקר ונדיר למוצר זול ונפוץ.

56 ראו, לדוגמה: דוח "ועדת בועז" דוח הוועדה לבחינה ולשינוי מבנה ענף התקשורת, 1991, B. Wellenius & P. A. Stern 18.

(ed.) Implementing Reforms in the Telecommunications Sector (The World Bank, 1994)

ה. התפתחות ההפעלה וההסדרה של הבוק בישראל

(1) מסגרת אספקה של שירותי הבוק

בענף הבוק בישראל התחוללו רפורמות, יותר מאשר בתחומים אחרים. בתחילה ניתנו שירותי הבוק במסגרת משרד ממשלתי, ככרוב רובו של העולם. המגבלות, של מבנה ארגוני לא מתאים ומערכת שאינה בנויה על בסיס כלכלי-עסקי, קיבלו ביטוי שיא בראשית שנות השמונים, בפיגור חמור ביותר בהון. מספר הממתינים לטלפון היה עצום – כרבע מיליון, למערכת של כ-980 אלף קווים – השירות היה לקוי, ותחומים חיוניים, כדוגמת תקשורת נתונים, נפגעו.

ב-1979 החליטה הממשלה על הפיכת שירותי הטלקומוניקציה במשרד התקשורת לחברה ממשלתית עסקית, ובכך להפריד בין הסדרת הענף (על ידי המשרד), לבין הספקת השירות (בידי החברה). בעקבות זאת נחקק חוק הבוק ב-1982, הוצא רשיון לחברת "בוק", והיא הופעלה בראשית 1984. הן בהחלטה והן בחוק יש התייחסות לתחרות, והחוק מאפשר מתן רשיונות לאספקת שירותים שיתחרו בחברת "בוק"⁵⁷. משיצאה הפעלת הבוק מניהול ישיר בידי הממשלה, נדרשה הסדרה של פעילותה. בחוק הבוק מונה משרד התקשורת למפקח על החברה – על תעריפה שירותיה ועל הרשיונות.

הנהגת תחרות בענף התקשורת נדונה בידי "ועדת מעוז"⁵⁸. היא המליצה להשאיר במונופול את רוב התשתית הציבורית ואת שירות הטלפון הבסיסי הפנים-ארצי, ולעומת זאת המליצה על תחרות במספר תחומי תשתית, כדוגמת תקשורת לוויינים, וגם בחלקים מסוימים בתחום השירותים⁵⁹. הוועדה המליצה לאפשר השתתפות "בוק" באספקת שירותים שיפתחו לתחרות רק אם יסופקו בידי חברות בנות שלה. כן המליצה על מניעת סבסוד צולב⁶⁰, ועל הקלות בהליך מתן האישורים, שמנפיק משרד התקשורת למכשירי בוק.

המלצות הוועדה יושמו רק בחלקן, וב-1992 הוצא ל"בוק" רשיון כללי מתוקן, המאפשר הגדלת התחרות, על פי העקרונות שעליהם המליצה. כן החליט השר על מתן רשיונות מיוחדים לשירותי בוק בינלאומיים.

ב-1992 המליצה "ועדת מעוז" כי התחרות בתחום הבוק תורחב וכי בעלי "בוק" יקימו חברת החזקות שתחזיק חברות אחיות ל"בוק", והן שתפעלנה בתחומים הפתוחים לתחרות, לא "בוק" עצמה. הכוונה בכך הייתה להפחית את הסיכון, ש"בוק" תסבסד את פעילותה שבתחרות באמצעות רווחי יתר בתחומים שבהם יש לה מונופול.

חלק מהמלצות "ועדת מעוז" נתקבלו והתבטאו כרשיון החדש שהוצא ל"בוק" בשנת 1994; על פיו אין לה רשות אוטומטית לספק כל שירות בוק, והיא נזקקת לאישור לכל שירות חדש. בהמשך הוחלט לגבות תשלום בעבור תדרים, לפתוח את תחום הטלפון הנייד ושירותי הבוק הבינלאומיים לתחרות. אולם, במקום לארגן מחדש את "בוק" באמצעות חברות אחיות, הוחלט על חברות בנות. ובמשך הזמן, מאז חתימת הרשיון הכללי החדש, נשחקו כמה מההגבלות, שנועדו למנוע יתרון ל"בוק" על מתחרותיה.

⁵⁷ כפי שקבעה "ועדת מעוז", ברוח הוועדה לבחינת הרשיון הכללי של "בוק" ומסמך המדיניות (ספטמבר 1992).

⁵⁸ רוח הוועדה לבחינה ולשינוי של מבנה ענף התקשורת, אפריל 1991.

⁵⁹ כך גם לגבי אספקת ציוד קצה והתקנת תשתיות בחצרי לקוח.

⁶⁰ המצב, שבו הספק יוצר בשירות מסוים רווח יתר, שמסבסד הפסד בייצור של שירות אחר.

באוקטובר 1995 הטילה הממשלה על שרי התקשורת והאוצר להביא לפניה הצעה בעניין שלבים לפתיחה מלאה של הענף לתחרות.

בשנים 1990 ו-1991 מכרה מדינת ישראל כ-23 אחוזים מהון המניות של חברת "בזק", כצעד להפרטת החברה. במהלך הזמן קנתה Cable & Wireless בבורסה חלק ניכר מהנפקה זו, יותר מ-10 אחוזים ממניות "בזק". רישום חברת "בזק" בבורסה הביא לחובה שלה בדיווח לציבור, ולהתחשבות בעניינם של הבעלים הפרטיים. אפשר שבכך השפיעה ההפרטה השפעה חיובית על ניהולה השוטף של החברה. כן נבע מהמכירה לציבור יתרון, שבהתרחקות הממשלה מתיווך פיננסי, ובכך התחזק שוק ההון הפרטי.

"ועדת בועז השנייה"⁶¹ מצאה, כי הענף סובל מעודף הסדרה, כי קיום המונופול אינו מתיישב ברוב המקרים עם חדשנות טכנולוגית, וגורם במקרים רבים לחוסר השקעות הון או להשקעות מיותרות, וכי החדרת תחרות אמיתית לכל תחומי הפעילות בענף היא כורח חיוני. המשק הלאומי נושא לאורך השנים בעלות מופרזת של שירותי תקשורת – מחירו של שילוב לא מוצלח בין מונופול מחד, לבין מעורבות ממשלתית לא יעילה מאידך. הוועדה הציעה להחליף את משרד התקשורת ברשות תקשורת, שבין השאר תיישם את מדיניות הממשלה, תקדם את התחרות בענף, תפקח על המונופולים, הריכוזיות והמחירים, ותעסוק גם ברישוי ותקינה.

(2) הסדרת התעריפים

"חוק הבזק" הגדיר תהליך מסורבל של קביעת תעריפים⁶². קביעתם עברה למסלול חדש עם אימוץ הדוחות של "ועדת פוגל"⁶³ ו"ועדת שורר"⁶⁴. פרצה את הדרך "ועדת פוגל" מ-1989, שקבעה תוואי לתעריף מרבי של סל השירותים (price cap), על פי התייקרויות משוקללות של מדד המחירים לצרכן, הדולר וה-SDR, פחות 3-3.5 אחוזים לשנה להתייעלות, לרבות זו הצפויה לנבוע מעצם גידולה של הפעילות. תעריפי בזק השונים היו אמורים לשקף את עלות השירותים: בתוך 5 שנים היה אמור להתבטל הסבסוד הצולב. לשם כך הוצע לקיים בחברת "בזק" מרכזי עלות-דוחות.

"וועדת שורר" מצאה כי חברת "בזק" לא התייעלה בשיעור הצפוי על פי ועדת פוגל, וקבעה גם הורדה חד פעמית בשיעור 10 אחוזים בתעריף הממוצע, ועוד הורדה של התעריפים, בעקבות הפחתת תגמולי "בזק" לממשלה מ-11 ל-8 אחוזים. כן הגדירה הוועדה נוסחת התייקרות חדשה לתעריפי הבזק לחומש נוסף, תוך הגדלת שיעור ההתייעלות ל-6-6.5 אחוזים לשנה. כמו כן פעלה הוועדה להקטנת הסבסוד הצולב, באמצעות שינוי המחירים היחסיים, של ההוצאה הקבועה והשיחות⁶⁵.

לסיים דיון זה יציין, כי התחרות שחררה, עד כה, רק פלח קטן מהשוק מהסדרת מחירים. השיטה שנקבעה לעדכון התעריפים האחרים – המוסדרים – משחררת אותם לכאורה משיטת ה-"COST-PLUS". עם זאת הדבר נכון רק בטווח הקצר, שכן אחת לחמש שנים בוחנת ועדה את התעריפים, כדי לקבוע את

61 דוח הוועדה הציבורית לבחינת הרישוי והפיקוח בענף התקשורת (פברואר 1996).

62 התעריפים נקבעו מזמן ליזמן על ידי שר התקשורת, בהסכמת שר האוצר ובאישור ועדת הכספים של הכנסת. ב-1988 פוּשט התהליך.

63 מבנה ומדיניות תעריפי בזק, ספטמבר 1989.

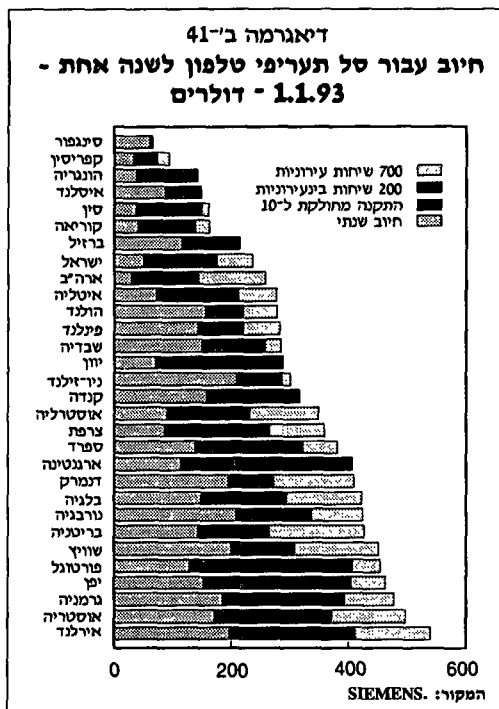
64 דוח הוועדה לבחינת תעריפי הבזק, נובמבר 1993.

65 בפברואר 1996, במסגרת ההיערכות לתחרות בתחום השיחות הבינלאומית, הוחלט על הפחתת התמלוגים של "בזק" לממשלה מ-8 ל-5 אחוזים, ושל מקדם ההתייעלות השנתית מ-6 ל-3 אחוזים.

מתכונת עדכון: מאחר שהיא מתייחסת לרווחיות "בזק", היא מתחשבת גם בהוצאותיה, ולכן רמת התעריפים אינה מנותקת מההוצאות. נוסף על לכך ראוי להדגיש את החומרה של התערבות שיקולים פוליטיים בתמחור, בשל השפעתו המכרעת על יעילות השימוש בתקשורת. שינויים בתעריפים נזקקים לאישור של שרי האוצר והתקשורת, וכן של ועדת הכספים, שבשיקוליהם גם תמיכה בקבוצות אוכלוסייה מסוימות באמצעות מבנה התעריפים. ראוי שהתמיכה תינתן ישירות באמצעות תקציב המדינה, ולא על ידי עיוות מבנה התעריפים כך שהם לא ישקפו את מבנה ההוצאות.

1. התעריפים ומימונה של "בזק"

(1) תעריפי הבזק

מחיר סל התעריפים של "בזק" אינו גבוה, יחסית למקובל בעולם (דיאגרמה ב' 41). הסל, שמחושב בידי חברת "SIEMENS", אינו משקף את הרכב סל השירותים בארץ; גם לא ברור אם הוא משקף הנחות שניתנות, לדוגמה, בארה"ב. מחירו הנמוך של הסל נובע מדמי שימוש קבועים נמוכים יחסית, בהשוואה בינלאומית, מה שאינו נכון לגבי ההתקנה ותעריף השיחות הבינלאומיות. ברקע לסל השירותים הכולל עומדים ההון החדש יחסית של "בזק". יצוין, כי התעריף בישראל במונחי שעות עבודה אינו נמוך, בהשוואה בינלאומית (דיאגרמה ב' 42). השוואת התפתחות התעריפים בארץ עם התעריפים ב-OECD, לשנים 1990 עד 1994, מלמדת כי המחירים ירדו ריאליית בארץ יותר מאשר בקבוצת המדינות ששוקיהן תחרותיים יחסית (דיאגרמה ב' 40).

תעריפי הבזק ירדו על פני זמן, יחסית למחירי התוצר העסקי (דיאגרמה ב' 36). המחירים

שמסלמים הצרכנים עבור ההון המושקע (דמי ההתקנה והתשלום הקבוע) ירדו מעט מאז 1986, עם ירידת דמי ההתקנה. גם המחירים הקשורים בשימוש ברשת, בגין השיחות, הולכים ויורדים. הירידה בולטת במיוחד בשיחות הבינלאומיות (שייצורן הכול בצורה בולטת במיוחד) וגם בשיחות הבינעירוניות, בעוד שהשיחות המקומיות לא הוזלו.

בעיית הסבסוד הצולב רחוקה מלהיות עקרונית בלבד, שכן העיוות הגיע לממדים גדולים ביותר. מנתוני לוח ב' 36 עולה, כי העודף בפדיון הנובע מתעריפים גבוהים מדי של השירותים המסבסדים, היה ב-1993 גבוה מ-35 אחוזים מתקבולי "בזק", והגירעון בשירותים המסבסדים היה גבוה מ-25 אחוזים מהם. סך כל העודף נטו (העודף מהמסבסדים פחות הגירעון מהמסבסדים) עמד על כ-450 מיליון ש"ח, במחירי דצמבר 1992, כ-10 אחוזים מתקבולי "בזק". כך הוסיף והחמיר הסבסוד הצולב, למרות ההחלטה לבטלו, בעקבות מסקנותיה של "ועדת פוגל" מ-1989. (לא עקב מדיניות פעילה, אלא משום שגידול הכמות המבוקשת של השירותים המסבסדים, כדוגמת שיחות בינלאומיות, היה מהיר מזה של השירותים

התערוף הרצוי של שירותי הבזק ראוי להתייחסות מיוחדת. סבסוד צולב פוגע בתחרות בתחומים הנפתחים לתחרות – וגם פוגע ביעילות הכלכלית בכלל, בעוותו את המחירים שרואים צרכני השירותים לפנייהם. הנזק לתחרות יכול לנבוע מכך, שהתעריף אשר תקבע "בזק" לשירות שבמונופול שלה יהיה גבוה מדי, כדי ליצור עודף, שיסבסד את השירות שבו בזק מתחרה. הדבר יפגע במתחרה של "בזק" וימנע את יתרונות התחרות.

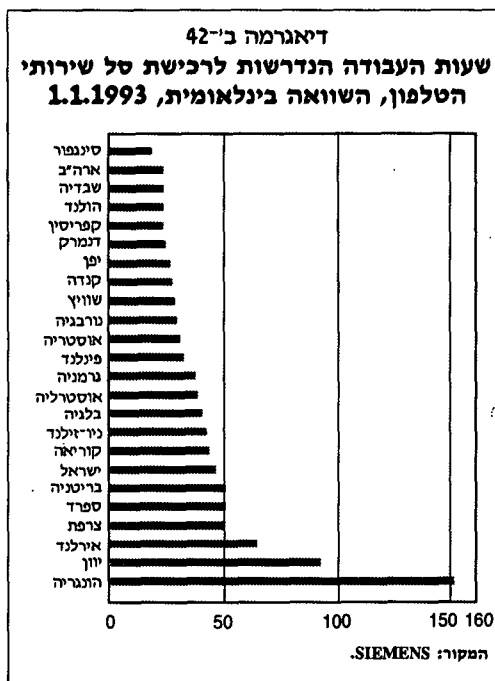
עיוות התעריפים מזיק, משום שהלקוחות ישתמשו שימוש חסר בשירות שתעריפו מוגזם, ויעשו שימוש בזבזני בשירות המסובסד. כך, לדוגמה, תעריפי תנועת התקשורת ("שיחות") גבוהים מדי, והם מסבסדים את התעריף הנמוך מדי של הגישה לרשת התקשורת ("קווים"), שמשלמים עבורם דמי התקנה ודמי שימוש קבועים). הדבר מביא לצריכה מוגזמת של קווי תקשורת ולהשקעות יתר ביצירת נגישותם, ולתת-ניצול של רשת הבזק – כלומר לשימוש נמוך מדי ברשת הבזק – והיעילות המשקית נפגעת. דוגמה אחרת: תעריף גבוה מדי לשיחות לחו"ל יניע יצרנים למצט בהן, על חשבון היעילות הכלכלית בייצור ובשיווק. גם רמת החיים של משקי הבית נפגעת, במיעוט ההתקשרות לחו"ל ומחו"ל. ודוגמה אחרונה: גביית מחיר לשיחה מקומית, התלוי באורכה, תביא לשימוש חסר בשירות, אם עלות ייצורה אינו עולה עם אורכה (ותוספת התשתית הנדרשת לכך אינה יקרה, יחסית).

המסובסדים). בעבר הרחוק יותר, ב-1988, היו גם משקל העודף וגם משקל הגירעון נמוכים יותר. והשינוי המשמעותי ביותר: העודף נטו היה אז רחוק מ-10 האחוזים דהיום, ועמד אז על אחוז אחד מפדיון "בזק" בלבד. מצב זה יכול לאפשר ל"בזק" להציג רווחיות גדלה, גם אם אין היא מתייעלת; כך עולה מדוח "ועדת שורר".

בעניין התעריפים נציין, כי כאשר לחלקים גדולים של הרשת אין מגבלת קיבולת, ועלות השימוש זניחה, סביר לדרוש מהלקוח רק תשלום קבוע בגין חיבורו לרשת (בצורת דמי התקנה ותשלום חודשי קבוע), ולהימנע מחיובו בגין השימוש בה.

(2) מימונה של חברת "בזק"

בחינת צד המימון של פעילות "בזק" בשנים 1990 עד 1995 (לוח ב'-37) מלמדת, מצד השימושים, על המשקל הרב של המקורות העצמיים⁶⁶ בסך כל המקורות – 111 אחוזים. פרושו של דבר שהחברה

⁶⁶ רווח ועוד פחת פחות דייווידנד ששולם.

לוח ב' - 36

עיקרי השפעת הסבסוד הצולב על הגדלת המקורות של "בזק"
(מיליוני ש"ח, במחירי דצמבר 1992)

ש"ח	עודף/	עודף/	סוג השירות
הגידול	הפסד	הפסד	
(אחוזים)	1993	1988	
א. עודף בשירותים מסבסדים			
59	673	423	שיחות טלפון ארציות
92	69	36	שיחות בינ"ל
101	830	413	שיחות בינ"ל נכנסות
29	199	154	שירותים אחרים
73	1,771	1,026	ס"כ העודף
20	37%	31%	משקלו בפדיון "בזק"
ב. הגירעון בשירותים מסובסדים			
29	1,138	882	קווי טלפון ישירים
32	161	122	שירותים אחרים
29	1,299	1,004	ס"כ הגירעון
-10	27%	30%	משקלו בפדיון "בזק"
ג. העודף נטו			
	472	22	מיליוני ש"ח
	10%	1%	משקלו בפדיון "בזק"
44	4,740	3,295	ד. פדיון "בזק" משירותים

המקור: דוח שורר.

לא נזקקה לאשראי, או לפנייה אל שוק ההון, לשם גיוס מקורות סחירים. זאת ועוד, הלוח מדגים את החלפת המימון: "בזק" נטלה אשראי בנקאי לזמן ארוך (19 אחוזים מהמקורות), כשפתה איגרות החוב הממשלתיות, שהן יקרות יחסית (29 אחוזים מהמקורות), עם הגיען לפדיון, כך שנטו היא הקטינה את הזדקקותה למימון.

המקורות שימשו בעיקר להשקעות "בזק" ברכוש הקבוע, 94 אחוזים מהשימושים. שיעור הדיבידנד הוא 9 אחוזים מהמקורות בלבד⁶⁷. אך הדבר אינו מצביע על רווחיות נמוכה לכל בעלי החברה, משום ש"בזק" משלמת לממשלה – בעל ההון העיקרי – גם תמלוגים בשיעור 25 אחוזים מהמקורות (כ-7 אחוזים מההכנסות) נוסף על הדיבידנד. יצוין, כי "בזק" השקיעה כ-26 אחוזים מהכנסותיה ברכוש קבוע, לעומת כ-30 אחוזים שהשקיעו בתחום זה (בשנים 1989 עד 1992) מדינות OECD.

⁶⁷ מדיניות הדיבידנד היא תשלום של 55 אחוזים מהרווח, לאחר ניכוי התמלוגים לממשלה.

לוח ב' - 37

הרכב המקורות והשימושים של "בזק", 1990 עד 1994
(אחוזים)

מקורות	שימושים
מקורות עצמיים	111 השקעה ברכוש קבוע
אשראי בנקאי	19 תשלום דיבידנד
איגרות חוב	-29 הון חוזר למעט מלאי
ממשלה	-1 העליה במלאי
100	100

המקור: דוחות שנתיים של "בזק", מחירי 1994.

לוח ב' - 38

התפתחות שירותי הטלפון, 1971 עד 1995
(שיעור שינוי שנתי, אחוזים)

1971- 1980	1981- 1984	1985- 1990	1991- 1995	1971- 1984	1985- 1995
9.8	20.5	8.8	11.3	12.8	10.0
26.3	17.6	17.4	15.1	23.8	16.3
27.0	20.6	15.3	14.7	25.2	15.0
25.3	11.7	21.6	15.8	21.2	18.9
25.4	4.1	-11.8	-22.2	18.9	-15.4

(1) מתוקננות למשך הפעימה של דצמבר 1995.

(2) עקב העדר נתונים - חישוב עד שנת 1993.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ז. שירותי הדואר

שירותי הדואר לא נהנו מהתנופה הגדולה שאפיינה את שירותי הבזק, אדרבה, הוסטו מהם ביקושים אל שירותי הבזק המתפתחים (לוח ב' - 39). אספקת שירותי הדואר עברה משרד הדואר לרשות הדואר בשנת 1987 ולאחרונה הוחלט על ארגון שירותיה באמצעות חברה. רשות הדואר ניסתה לשנות את דימוי הדואר, כגוף מסורבל ובלתי יעיל, תוך גיוון הפעילות הדוארית. טופחו שירותים חדשים, אך משקלם בפדיון הדואר זעום. שירותי הדואר, שהפסידו כספים כשניתנו יחד עם שירותי הבזק מטעם משרד התקשורת

לוח ב'-39

התפתחות תפוקת ענף התקשורת, 1971 עד 1995

-1971	-1991	-1985	-1981	-1971
1995	1995	1990	1984	1980
א. הפדיון, במחירים קבועים ¹				
11.1	14.9	11.4	7.2	10.7
12.3	15.5	13.6	7.6	11.8
6.7	5.0	-1.0	4.4	13.6
ב. המשקל בפדיון				
80.6	89.1	85.0	75.0	75.5
15.3	8.0	11.1	22.4	18.7
4.1	2.9	3.9	2.6	5.8

(1) כולל השירות הבולאי ושונות.

המקור: לשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-40

התפתחות תפוקת הדואר, 1971 עד 1994

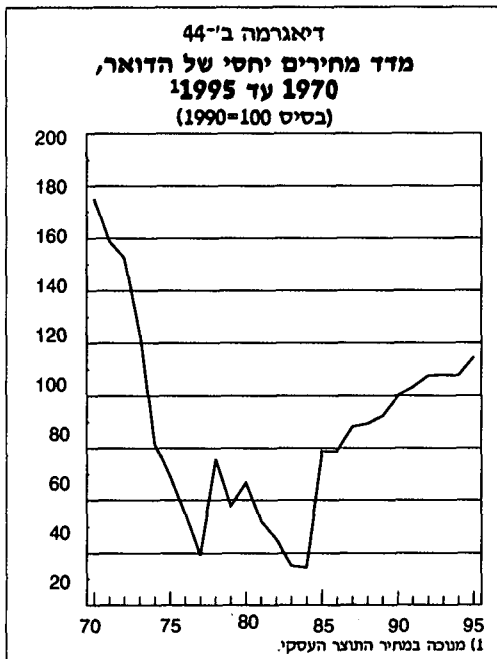
-1985	-1971					
1994	1984	1994	1990	1984	1980	1970
(שיעור השינוי השנתי, אחוזים)						
0.8	1.0	701	656	647	644	562
-1.8	-1.6	12.8	13.5	15.3	16.6	19.2
1.5	1.4	507	454	435	425	360
-1.0	-1.1	95	100	106	111	123
(אלפים)						
-6.2	0.6	1,281	1,435	2,430	2,029	2,245
-2.5	-6.5	665	711	860	1,112	2,208
א. עמודים בארץ						
15.0	..	906	297	..	..	..
6.4	..	179	109	..	..	..
5.0	..	2,968	2,007	..	..	..
ב. גליונות שנשלחו לחו"ל						
12.1	-11.0	108	100	34	67	175
0.4	-10.8	85	100	82	152	403

* בתי דואר, סניפים, סוכנויות וקווי דואר נע.

(1) חישוב העמודה האחרונה הוא לשנים 1987 עד 1994.

(2) מנוכים במדר המחירים הנגזר מהתוצר העסקי.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

(וסובסדו על ידם) נושאים עתה רווחים. יצוין, כי הסטטיסטיקה בתחום הדואר היא לקויה, כי אינה כוללת את הספקים המתחרים לרשות הדואר, שבתחומי פעילות מסוימים מגיעים למשקל משמעותי בשוק. מספר דברי דואר לתושב נמוך, בהשוואה בינלאומית (דיאגרמה ב'-43), משום שהסקטור העסקי ממעט להשתמש בדואר לפרסום ולדיוור ישיר. מאז גדל מספר דברי הדואר לתושב בין 1970 ל-1975, הולך מספר זה ויורד (לוח ב'-40), והגידול שנרשם מאז בסך כל דברי הדואר שטופלו נבע כולו מגידול האוכלוסייה. שירותים אחדים, כדוגמת שירותי החבילות והמברקים, התכווצו כבר בשנות השבעים. תעריף שירותי הדואר עלו בתקופה 1985 עד 1994, יחסית למחירי הנוצר העסקי (דיאגרמה ב'-44), לעומת ירידה בתעריפי הבזק (לאחר מגמת ירידה בשנים קודמות). שירות שהוזל הוא המברקה. מספר יחידות הדואר (בתי דואר, סניפים, סוכנויות וקווי דואר-נע) בישראל מועט יחסית: 7,700 תושבים ליחידה, לעומת קרוב ל-4,000 באיטליה, בבלגיה ובדנמרק (נתוני 1992). אפשר שהדבר אינו מצביע על רמת שירות נמוכה, בהשוואה בינלאומית, אלא על התאמת ההיצע לביקוש הנמוך. זאת משום שגם מספר דברי הדואר לתושב הוא נמוך יחסית, כאמור. אשר להתפתחות על פני זמן: מספר דברי הדואר ליחידת דואר גדל בין 1970 ל-1994 בכ-9 אחוזים. אפשר שאין בכך עדות לירידה של איכות השירות, וזאת אם גדלה יעילותו למשל על ידי שיפורים במיכון. יצוין, כי יחד עם מיעוט השימוש, בהשוואה בינלאומית, נמוך לא רק מספר דברי הדואר לתושב, אלא גם מספר עובדי התפעול בדואר.

לוח ב'-נ'-1

התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית, 1991 עד 1995

העלייה או הירידה הריאלית ¹ לעומת השנה הקודמת						הערך במחירים שוטפים					
*1995	1995	1994	1993	1992	1991	1995	1994	1993	1992	1991	
(אחוזים)						(מיליוני ש"ח)					
7.2	9.4	7.4	4.6	8.0	9.9	257,138	220,352	183,529	158,748	132,829	1. התוצר הלאומי הגולמי (במחירי שוק)
8.9	11.2	8.7	8.6	4.8	4.3	38,782	32,698	26,908	22,407	19,307	2. פחת
9.1	11.4	5.2	-1.0	10.5	14.6	36,738	30,930	26,289	24,014	19,628	3. מסים עקיפים על הייצור המקומי
-8.7	-6.8	1.3	-3.9	32.7	19.7	4,298	4,323	3,818	3,594	2,447	4. תמיכות לייצור המקומי
12.0	14.3	5.9	-0.4	7.4	13.9	32,440	26,607	22,471	20,420	17,181	5. מסים עקיפים נטו (4)-(3)
											6. רכיב התמיכות בהלוואות הממשלה
20.2	-18.6	-20.6	-20.7	-16.5	-13.5	363	418	471	537	581	
6.0	8.2	7.3	4.6	8.5	10.2	186,279	161,465	134,621	116,458	96,922	7. ההכנסה הלאומית
											8. ההכנסה הלאומית למעט רכיב התמיכות
6.0	8.2	7.4	4.7	8.7	10.3	185,916	161,047	134,150	115,921	96,341	

(1) במונחי כוח קנייה.

* ראה הערה בכוכבית ללוח ב-1.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' 2

ההכנסה של המשק מכל המקורות והחיסכון הלאומי הגולמי. 1990 עד 1995
(מחושב על פי שער החליפין הרשמי)

1995	1994	1993	1992	1991	1990	
(מיליוני ש"ח, כמחירים שוטפים)						
271,259	232,354	193,753	167,778	139,806	107,738	1. התוצר הלאומי הגולמי (במחירי שוק) ¹
						2. ההעברות החד-צדדיות
17,147	16,183	15,673	14,605	13,482	9,891	השוטפות נטו מחו"ל ²
						3. סך ההכנסה הגולמית של המשק
288,406	248,536	209,426	182,383	153,288	117,630	מכל המקורות (1) + (2)
161,245	140,953	115,787	97,666	81,667	64,927	4. הצריכה הפרטית
71,185	56,556	46,113	41,226	34,493	27,928	5. הצריכה הציבורית המקומית
						6. היבוא הביטחוני הישיר (כולל
3,866	4,536	5,299	3,481	4,873	3,359	מקדמות בגין הזמנות יבוא)
236,295	202,045	167,199	142,373	121,033	96,214	7. סך הצריכה של המשק (4)+(5)+(6)
52,111	46,491	42,227	40,010	32,255	21,416	8. החיסכון הלאומי הגולמי (7)-(3)
54,032	45,551	42,076	39,032	33,536	24,067	9. החיסכון הפרטי הגולמי ³
-1921	940	151	978	-1280	-2650	10. החיסכון הציבורי הגולמי (9)-(8)
						11. שיעור החיסכון הגולמי
						מכלל הכנסות המשק
18.1	18.7	20.2	21.9	21.0	18.2	א. הלאומי (8)/(3)*100
18.7	18.3	20.1	21.4	21.9	20.5	ב. הפרטי (9)/(3)*100
-0.7	0.4	0.1	0.5	-0.8	-2.3	ג. הציבורי (10)/(3)*100

(1) התוצר הלאומי הגולמי בשער החליפין הרשמי מוגדר כשימושים מקומיים בתוספת היצוא ללא תמיכות פחות היבוא ללא מסים.

(2) ההעברות לא כוללות העברות על-חשבון הון.

(3) ההפרש בין ההכנסה הפרטית הפנויה מכל המקורות ובין הצריכה הפרטית.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 3

מלאי ההון הגולמי בשנת 1996'
(מיליוני ש"ח, מחירי 1995)

מלאי ההון לתחילת 1996	גרס(-) במשך 1995	ההשקעה במשך 1995	מלאי ההון לתחילת 1995	
(4)=(1)+(2)-(3)	(3)	(2)	(1)	--
100,610	3,669	13,266	91,013	א. תעשייה
13,203	1,099	970	13,333	ב. חקלאות
111,928	4,779	13,087	103,619	ג. תחבורה ותקשורת
32,229	0	2,594	29,635	כבישים
5,980	205	1,134	5,051	ד. ציוד בנייה
37,239	1,643	4,871	34,012	ה. שירותים פרטיים
33,427	862	4,008	30,282	ו. חשמל
11,062	360	312	11,110	ז. מים
2,360	0	174	2,186	ח. פיתוח מראש
315,809	12,617	37,822	290,604	ט. הסקטור העסקי (א) עד (ח)
104,310	1,789	6,184	99,915	י. שירותים ציבוריים
420,119	14,406	44,006	390,519	יא. ענפי משק (ט)+(י')
345,385	2,413	17,710	330,087	יב. בנייה למגורים
765,504	16,819	61,716	720,607	יג. בנכסים קבועים

(1) החישובים - לפני עיגול המספרים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-ג'-4

מלאי ההון הנקי לפי ענפים, 1981 עד 1996'
(שיעורי שינוי כמותיים², אחוזים)

					-1990	-1986	-1981	
	1996	1995	1994	1993	1992	1995	1989	1985
א. תעשייה	14.2	15.0	10.5	7.1	6.1	7.3	3.7	3.5
ב. חקלאות	1.9	-0.7	0.2	-3.7	-5.6	-4.3	-3.1	-1.0
ג. תחבורה ותקשורת	8.7	10.4	8.6	9.0	7.6	6.4	1.6	1.4
ד. ציוד בנייה	20.6	26.8	28.4	24.6	81.4	25.2	-11.8	-3.9
ה. שירותים פרטיים	11.8	12.8	7.9	6.7	5.0	6.1	1.5	5.4
ו. חשמל	13.2	10.9	11.7	7.5	7.9	9.2	2.9	5.8
ז. מפעלי מים	0.4	-0.6	1.9	-0.5	-1.5	-0.7	-2.1	1.5
ח. פיתוח מראש	8.0	8.7	17.2	27.5	17.8	14.1	3.6	19.2
ט. סך הסקטור העסקי (א) עד (ח)	10.8	11.5	9.2	7.6	6.5	6.4	1.7	2.5
י. שירותים ציבוריים	4.9	5.2	5.4	4.6	4.2	4.4	3.4	3.8
יא. סך ענפי משק (ט)+(י)	8.9	9.4	7.9	6.5	5.7	5.7	2.3	2.9
יב. בנייה למגורים	4.6	3.5	3.5	6.4	7.1	4.2	1.4	4.0
יג. סך כל הנכסים הקבועים	7.0	6.8	5.9	6.5	6.3	5.1	1.9	3.4

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

(2) במחירי 1990.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-5

מספר השכירים, תשומת העבודה ועלות העבודה בתעשייה, 1980 עד 1995
(אחוזים)

שיעור השינוי השנתי				שיעור השינוי השנתי הריאלי הממוצע			
המשקל				-1990	-1988	-1986	-1980
1995	1995	1994	1993	1995	1989	1987	1985
א. מספר השכירים							
17	3.8	3.1	5.1	2.1	-2.2	9.2	2.4
12	-1.3	3.3	4.4	2.3	-9.4	5.0	-1.0
14	4.2	7.4	7.9	5.8	-3.3	5.0	1.1
11	6.4	3.1	4.6	3.2	-2.9	3.2	0.2
4	6.0	2.7	1.9	5.6	-4.1	-1.7	-1.9
19	6.9	5.4	2.0	3.9	-5.7	-3.3	0.0
5	-4.1	-11.1	-4.0	-2.6	-9.7	-6.1	-1.3
18	4.8	4.1	5.8	3.5	-3.4	-2.4	3.3
100	3.8	3.6	4.2	3.2	-4.9	1.5	0.5
	4.1	4.6	5.3	3.8			
ב. תשומת העבודה בשעות							
17	2.9	3.4	5.2	2.9	-2.2	7.6	2.5
12	-3.7	3.3	4.9	2.4	-9.5	4.3	-1.2
14	3.2	8.0	6.6	5.6	-3.3	4.1	1.6
11	5.9	3.2	5.7	3.9	-3.1	3.0	-0.2
4	8.6	2.4	0.9	7.1	-3.8	-0.5	-3.0
19	8.3	5.8	2.4	4.4	-6.7	-2.5	0.0
5	-1.0	-4.9	-8.1	-1.5	-9.3	-7.9	-0.3
18	5.3	5.3	6.7	4.3	-4.1	-3.0	3.2
100	3.7	4.2	4.3	3.7	-5.2	1.0	0.5
	4.0	5.8	5.1	4.4			
ג. עלות העבודה							
13	14	11	13	20	46		
13	13	13	13	18	57		
13	13	13	14	19	51		
16	14	11	16	21	42		
18	11	12	14	21	46		
12	10	11	12	23	42		
9	-3	11	12	18	45		
10	10	10	12	22	44		
13	10	11	13	21	43		
8.4	7.1	8.1	10.0	17.8	31.4		

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-6

מלאי ההון הגולמי הריאלי והתוצר ליחידת הון, 1980 עד 1995
(אחוזים)

המשקל 1995	שיעור השינוי השנתי			שיעור השינוי השנתי הממוצע			
	1995	1994	1993	-1990 1995	-1988 1989	-1986 1987	-1980 1985
א. מלאי ההון לתחילת שנה							
9	10.5	6.1	6.6	5.1	4.1	2.6	3.3
8	8.0	8.6	4.6	3.5	1.0	1.3	0.1
6	17.8	8.4	7.0	7.9	5.0	1.7	1.3
25	9.0	8.1	8.2	7.2	6.3	4.8	5.6
11	10.5	4.8	0.9	2.4	-0.2	-0.1	3.7
14	4.8	4.2	1.3	2.1	2.6	3.6	4.9
7	9.0	6.8	6.7	7.4	4.1	9.5	8.7
20	16.2	12.3	8.7	10.2	7.6	11.1	12.9
100	10.5	7.6	5.7	5.8	4.0	4.2	4.9
ב. תוצר ליחידת הון							
	-0.9	0.2	0.9	-0.3	-5.3	10.4	0.1
	-4.1	1.4	0.1	3.5	-8.6	6.4	-0.1
	-11.7	-1.4	5.6	-0.4	-6.3	9.2	1.0
	-1.5	2.7	2.5	1.8	-5.1	1.9	-1.3
	6.9	0.3	2.7	9.8	-2.4	7.7	-3.6
	6.2	5.8	5.3	6.1	-5.1	0.8	-2.5
	-8.1	-13.9	-12.7	-6.5	-10.3	-14.6	-8.3
	-6.6	-4.6	-2.2	-3.3	-7.3	-12.8	-6.3
	-2.1	-0.2	1.1	1.4	-6.1	0.1	-2.2

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוה ב' - נ' - 7

התוצר ליחידת עבודה והפריון הכולל, 1980 עד 1995
(אחוזים)

שיעור השינוי השנתי			שיעור השינוי השנתי הממוצע			
1995	1994	1993	-1990 1995	-1988 1989	-1986 1987	-1980 1985
א. התוצר ליחידת עבודה						
6.4	2.8	2.3	2.0	0.8	5.3	0.9
7.6	6.5	-0.2	4.4	1.2	3.0	1.1
0.9	-1.0	6.1	1.5	1.9	6.7	0.8
1.4	7.5	5.0	5.1	4.2	3.7	4.4
8.8	2.7	2.7	5.1	1.3	8.1	3.3
2.7	4.3	4.2	3.9	4.4	7.1	2.1
1.1	-3.3	1.3	1.9	2.3	1.5	0.0
3.1	1.8	-0.3	2.1	2.9	-0.5	2.5
4.4	3.1	2.4	3.5	2.9	3.3	2.1
4.0	1.5	1.6	2.8			
ב. הפריון הכולל						
3.7	1.9	1.8	1.1	-1.4	7.0	0.6
2.8	4.5	-0.1	4.0	-2.3	4.2	0.7
-4.4	-1.2	5.9	0.7	-1.5	7.7	0.9
0.1	5.3	3.9	3.6	-0.2	2.9	1.7
7.7	1.4	2.7	7.4	-0.7	7.9	-0.6
3.5	4.6	4.4	4.5	1.9	5.5	0.9
-0.1	-4.7	-0.6	0.8	0.5	-0.7	-1.1
-0.1	-0.3	-0.9	0.3	-0.8	-5.0	-0.7
2.1	1.9	1.9	2.7	-0.3	2.2	0.6
1.9	0.9	1.4	2.3			

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-8

ענף האוטובוסים, 1987 עד 1995

השינוי הריאלי

-1987						
1995	1994	1993	1995	1994	1987	
(אחוזים)						
2.1	-1.4	-4.3	2,194	1,934	723	סך כל הפדיון במחירים שוטפים
1.0	-2.3	-3.5	1,862	1,631	565	מזה: נסיעות בקווים קבועים
						הסובסידיה ¹
-1.0	-12.1	-0.9	804	737	330	ערכה
-3.1	-8.5	-1.7	30.2	31.1	36.9	שיעורה בתקבולי הקווים הקבועים
2.7	0.9	0.7	5,893	5,740	5,413	מספר האוטובוסים בקוואפרטיבים
-0.7	-1.6	0.1	5,519	5,558	5,982	סך כל הקילומטראז' החודשי (מיליונים)
(מדדים, 1990 = 100)						
3.0	0.6	-2.1	94	91	105	תשומת העבודה
-0.8	-2.0	-2.2	102	102	123	התפוקה לעובד
						השכר הממוצע ליום עבודה בניכוי
-3.6	-4.3	7.0	101	104	68	השכר לשכיר במשק
-1.3	-1.9	8.4	104	106	66	מדד המחירים לצרכן
2.7	-5.5	-1.4	90	88	96	המחירים היחסיים של תשומות אחרות ^{2,3}
4.4	3.8	5.4	127	122	83	סך כל המחירים היחסיים של התפוקה ³
3.2	2.7	2.3	184	178	156	מזה: נסיעות בקווים הקבועים ⁴

(1) הסובסידיה – על פי החשבונאות הלאומית.

(2) למעט עבודה.

(3) יחסית למדד המחירים הנגזר של התוצר העסקי.

(4) מנוכה במדד המחירים לצרכן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-9

פדיון הובלת מטענים בספנות הישראלית, 1987 עד 1995
(אחוזים)

התפלגות הפדיון השינוי בתפוקה הריאלית עליית המחירים									
הפדיון			-1987			-1987			1995
1995	1994	1993	1995	1994	1993	1995	1994	1987	1995
(מיליוני ש"ח)									
הפדיון לפי סוג ההובלה									
סך הכול									
4,091	100	100	100	100	100	7	3	11	10
900	32	26	22	4	-4	4	10	6	-3
407	19	11	10	-3	11	0	10	7	1
2,799	49	63	68	11	4	20	10	6	1

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-10

התפתחות שירותי ההובלה האווירית, 1988 עד 1995
(אחוזים)

ההתפלגות במחירים שוטפים			השינוי הריאלי השנתי			העלייה במחירים			
1995	1994	1988	1995	1994	-1988	1995	1994	-1988	
1995	1994	1993	1995	1994	1993	1995	1994	1993	
(מיליוני ש"ח)									
4,301	100	100	100	13.5	3.0	17.1	3	15	הפדיון
3,702	85	89	86	12.2	2.9	17.8	3	15	מיון לפי הענף
599	15	11	14	31.1	3.9	9.7	6	15	חברות התעופה
									נמלי התעופה
2,842	68	68	66	13.0	2.6	18.0	1	16	מיון לפי סוג השירות
953	21	23	22	10.7	3.5	13.2	6	15	הנוסעים
495	12	9	12	33.9	5.0	13.0	7	15	המטענים
									אחר
8,875	100	100	100	6.0	2.6	9.4			מספר השכירים
5,499	62	62	62	3.8	1.7	9.6			חברות התעופה
3,376	38	38	38	9.7	4.3	9.0			נמלי התעופה
השינוי הריאלי בהוצאות השכר לעובד									
1,093	100	100	100	15.4	3.9	27.7	9	1	הוצאות העבודה
729	67	71	67	11.7	2.6	26.7	8	1	חברות התעופה
364	33	29	33	22.5	7.5	28.8	12	3	נמלי התעופה

(1) החישובים – לפני עיגול המספרים, לא כולל החכרת מטוסים לחברות ישראליות.

(2) הפדיון והוצאות השכר נוכו במדר מחירי התפוקה המתאים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-11

אינדיקטורים לפעילות בענף התקשורת, 1987 עד 1995

השינוי השנתי הריאלי					
-1987					
1995	1994	1993	1992	1995	1994
(אחוזים)			(אלפי ש"ח)		(אחוזים)
20.8	14.7	15.3	9.7	11,190	100.0
22.4	15.7	15.4	11.0	10,155	90.0
6.7	9.1	0.3	7.3	1,035	10.0
א. הפריון (במחירים שוטפים) ⁵					
סך הכול ¹					
מזה: שירותי הבזק					
שירותי הדואר והמברקה					
ב. שירותי הטלפון ²					
13.5	18.0	15.0	16.3	647	570
7.9	13.8	10.9	3.6	11.2	10.4
			(אלפים)		
16.3	3.1	7.0	-5.0	1,045	899
-1.5	0.0	-12.2	0.7	655	665
ג. שירותי הדואר					
החבילות שנשלחו בארץ					
המברקים					
ד. שיחות הטלפון לקו ישיר					
פעילות המונה בארץ ²					
ה. מדרי מחירים יחסיים ⁵					
0.1	-7.9	-6.6	-0.6	116	119
-0.5	-8.5	-7.0	-1.1	113	116
4.2	-0.3	0.3	5.4	168	157
-0.8	-9.0	-2.1	-4.5	123	125

(1) כולל השירות הכולאי ושונות.

(2) הגידול הריאלי תוקן להארכת משך הפעילות בחיוב הבינעירוני והבינלאומי. המקור: בזק

(3) הגידול מאז 1993 נאמר על פי גידול ההכנסות משיחות בינלאומיות, מנוכה בהתייחסות.

(4) יחסית למדד המחירים הנגזר של התוצר העסקי.

(5) הנתונים לשנת 1995 מתבססים על הסיווג הכלכלי החדש. (ראה הערה 4 בסקירה המורחבת של התקשורת).

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב-נ'-12

התפוקה למועסק בתקשורת והוצאות השכר, 1984 עד 1995¹

(מדדים 1994=100)					השינוי השנתי הריאלי הממוצע (אחוזים)
-1986					
1995	1994	1993	1992	1995	
14.1	14.7	15.3	10.5	114	א. סך כל התפוקה ²
12.0	12.1	18.3	8.9	112	ב. התפוקה למועסק
1.9	4.5	0.0	2.0	102	ג. סך כל משרות השכיר
					ד. השכר למשרת שכיר בניכוי מדד המחירים לצרכן
5.5	7.1	3.4	5.6	105	השכר לשכיר במשק
3.0	4.4	2.8	2.7	103	מדד מחירי התקשורת
12.0	20.5	11.7	7.7	112	ה. משקל השכר בפדיון (מדד)
25.8	9.8	-3.2	-1.2	126	

(1) הנתונים לשנת 1995 מתבססים על הסיווג הכלכלי החדש. לפני כן התייחסו הנתונים ל"בנק" ולרשות הדאר בלבד.

(2) על פי פדיון במחירי 1990.

לוח ב'-נ'-13

התפתחות תשתית התקשורת, 1984 עד 1995
(למאה תושבים)

השינוי השנתי הריאלי הממוצע						
סה"כ ³		-1984				
1995	1995	1994	1995	1994	1984	
7.7	4.8	3.6	45.2	43.1	31.4	קיבול המרכזות
10.5	7.6	4.3	43.2	40.1	26.4	הקווים הישירים המחוברים
20.2	13.5	4.3	3.1	2.7	1.7	ההתקנות החדשות ¹
39.1	19.6	7.4	1.54	1.29	0.6	ההתקנות החיצוניות ¹
-18.2	-20.3	-27.1	0.15	0.19	5.8	הבקשות הממתינות ²
0.7	-2.0	4.9	3.5	3.6	2.3	הטלפונים הציבוריים (לא לפי תושבים)
13.6	13.6	34.9	92	81	5	משקל הקווים הספרתיים (אחוזים) ⁴

(1) בחומש האחרון.

(2) לטלפונים חדשים ולהעתקות גם אם הוצאה הוראת ביצוע. נתון זה אינו כולל בקשות הממתינות ביוזמת המזמין.

(3) שיעור הגידול המוחלט, ולא בעצימות האוכלוסייה (בניגוד לחמשת הטורים האחרים).

(4) סך כל הקווים הישירים המחוברים.

לוח ב' - נ' - 14

מדדים לצפיפות בכבישים, 1980 עד 1995 (1975 = 100)

הגידול השנתי הממוצע (אחוזים)											
				-1987	-1983	-1981	-1976				
	1995	1994	1993	1992	1986	1982	1980	1995	1994	1993	1980
1. שטח הכביש ¹	2.2	3.6	2.8	1.2	2.2	0.8	3.4	153	150	144	118
2. כלי הרכב המנועי ²	6.3	8.9	7.2	6.1	4.9	10.9	6.5	348	327	301	129
3. מלאי הון הכבישים ¹	9.6	8.0	5.6	4.1	2.1	2.7	6.1	230	209	194	126
4. הקילומטרו' ¹	9.0	11.7	6.8	7.9	2.5	10.8	3.4	328	301	270	118
5. הקילומטרו' המתוקנן ²	8.6	12.4	6.1	8.1	2.6	10.5	2.7	320	294	262	114
6. כלי הרכב לשטח כביש (2)/(1)	3.9	5.1	4.3	4.5	3.5	7.6	3.5	227	219	208	109
7. הקילומטראז' המתוקנן למלאי הון הכביש (5)/(3)	-0.9	4.1	0.5	1.8	1.1	4.4	-0.2	138	139	134	90
8. מדר הצפיפות – סך הכול (4)/(1)	6.6	7.7	3.8	6.6	0.3	9.9	0.0	214	201	187	100
9. מדר הצפיפות המתוקנן (סך הכל) (5)/(1)	6.2	8.4	3.2	6.8	0.5	9.6	-0.6	209	197	181	97

(1) מלאי הון לתחילת שנה במחירים קבועים.

(2) משוקלל במקדם ההפרעה לתנועה: משקל 2.5 למשאית, 2 לאוטובוס ו-1 למכונית פרטית או מונית.

המקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

